

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

78. ÅRGANG

ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING
2013

Årbogen er udgivet med tilskud fra:

Århus Kommune
Favrskov Kommune
Tømrermester Helge Kragelund
Nordea Danmark-Fonden

Redaktion og produktion: Kurt Quist Nielsen, e-mail: quistn@gmail.com
Tryk: Silkeborg Bogtrykkeri

Omslagsbillederne På forsiden er anvendt et billede taget af Susanne Larsen. Bygningen er Hadsten Realskole, der blev 102 år. Hundredvis af elever herfra bor rundt i landet, ikke mindst i Østjylland.

På bagsiden ses et billede af medlemmer fra Silkeborg Cykleklub. Den er fra slutningen af 1800-tallet og måske den første cykleklub i Danmark. Bemærk velocipeden med det store baghjul og lille forhjul. De andre cykler viser den kommende udvikling frem mod de cykler, vi kender i dag.

Læs artiklerne inde i bogen.

Billederne, der er benyttet til illustration af artiklerne, tilhører, hvis ikke andet er anført, de respektive forfattere.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

Til medlemmer: Indsend venligst e-mail til 'karenms@privat.dk' for at lette indkaldelse til møder mv.

ISSN 0108-3570

Forord

II. Verdenskrig er et udtømmeligt emne. Lige så sikkert som at krig er det værste, man kan byde mennesker, er det, at der er forfærdelige ting at berette om bagefter.

27 forfattere deler i denne årbog deres oplevelser og interesser med os.

Arild Larsen koncentrerer sig om begivenheder på Bispetorv 5. maj 1945, Mogens Weinreich fortæller om verdenskrigens mørkeste kapitel, mens Jan Baltzersen er ude med en beretning om politifolk under jorden. Ove Rosenkvist giver en fortræffelig og grundig beskrivelse af begivenhederne omkring sprængning af Langå-broerne.

Livet gennem flere slægtled er emne for en artikel fra Jens Peter Randsløv Boes, der beretter om Anders Boes. Ove Rosenkvist fortæller om husholdningens førstedame, Margrethe Pedersen, mens Ove Jensen har Dansk Kvindesamfund via Karen Fogh som emne. Peter Kelstrup omtaler sine tip2-oldeforældre og Knud Søndergaard beretter om Asta Grundtvig. Endelig skal vi lidt syd for bogens normale distrikt ved at omtale en Congo-kriger fra Mesing.

Af andre spændende og velskrevne historier kan nævnes Keld Dalsgaard Larsens beretning om Stjernekikkerten. Konsulen fra Voel er en spændende historie om en mand, der betænkte Voel Kirke med midler til megen værdifuld udsmykning og senere sprang ud som cykelrytter på datidens cykler.

Ove Rosenkvist fortæller om Hadsten Husholdningsskole, der er fyldt 90 år, og Kristian Boje Pedersen om Thorsø Kirke, der nær var blevet væltet af et jordskælv. Karen Ingrid Dyhr beretter om Voel Kirke og Sven Erik Ginge om Hadsten Realskole, der brændte fornylig.

Kurt Quist Nielsen
Redaktør

Erhvervsstof er også med i bogen, hvor Martin Møller fortæller om smedjer gennem 100 år. Skrædderne i Den Liden Gade i 1700-årene er emne for Henning Nicolaisen. Blichers første hosekræmmer af Peder Porse og musik og fotografi af Viggo Lodal er andre interessante artikler. ”Faderen mergler – sønnen sulter”, hedder en artikel fra Jørn Froberg.

Østjysk Hjemstavns formand: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen, fortæller om og illustrerer de spændende oplevelser foreningens medlemmer har haft på ture i det forløbne år, og sidst i bogen anmeldes nye bøger.

God læselyst!

Redaktøren

Oversigtskort

Indhold

Rasmus Randløv Jensen og stjernekikkerten	12	Smedjerne i Ødum gennem mere end 100 år	137
<i>Af: Keld Dalsgaard Larsen</i>		<i>Af: Martin Møller</i>	
Mennesket spør om en foregangsmand		Husholdningens førstedame	145
Anders Boes	22	<i>Af: Ove Rosenkvist</i>	
<i>Af: Jens Peter Randløv Boes</i>		Hadstens hvide borg	148
Da et jordskælv var ved at lukke		<i>Af: Ove Rosenkvist</i>	
Thorsø Kirke	33	Hva' nøt' er' te'?'	150
<i>Af: Kristian Boje Pedersen</i>		<i>Af: Svend-Erik Christiansen</i>	
Skrædderne i Den Liden Gade i 1700-årene	36	Hadstens samlingspunkt gennem 102 år er ikke mere	153
<i>Af: Henning Nicolaisen</i>		<i>Af: Sven Erik Ginge</i>	
Bispetov 5. maj 1945	46	Politifolk under jorden i Haarup og Todbjerg	160
<i>Af: Arild Larsen</i>		<i>Af: Jan Baltzeren</i>	
Karen Fogh	51	Asta Grundtvig	163
<i>Af: Ove Jensen</i>		<i>Af: Knud Søndergaard</i>	
Om Blichers første hosekræmmer	60	Beretning.....	166
<i>Af: Peder Porse</i>		<i>Af: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen</i>	
4 store gamle ligsten fra samme slægt på Vejerslev Kirkegaard	63	LITTERATUR SIDEN SIDST:	
<i>Af: Peter Kelstrup</i>		MarselisborgCentret	177
Musik og fotografi	75	<i>Af: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen</i>	
<i>Af: Viggo Lovdal</i>		Arbejde bag tremmer	178
Konsulen fra Voel	79	<i>Af: Tage Franck</i>	
<i>Af: Herman Rasmussen</i>		Rathlousdal	179
Verdenskrigens mørkeste danske kapitel fortrænges	92	<i>Af: Mogens Weinreich</i>	
<i>Af: Mogens Weinreich</i>		En giftig sag	180
Voel Kirke	101	<i>Af: Vagn Hammer</i>	
<i>Af: Karen Ingrid Dyhr</i>		Far og søn i modstandsbevægelsen	181
Langå - broernes by	107	<i>Af: Herman Rasmussen</i>	
<i>Af: Ove Rosenkvist</i>		Slægten Has(s)ager	182
Da Langåbroerne blev sprængt	109	<i>Af: Kurt Quist Nielsen</i>	
<i>Af: Ove Rosenkvist</i>		Hilsen fra Aarhus og fra Anna	183
Da Danmark blev sprængt	115	<i>Af: Ulla Lauritsen</i>	
<i>Af: Ove Rosenkvist</i>		Asta Grundtvig - liv og virke - slægt og venner	184
Congo-kriger fra Mesing	119	<i>Af: Jørgen Møller Bitsch</i>	
<i>Af: Erna Bachmann</i>			
“Faderen mergler – sønnen sulter”	127		
<i>Af: Jørn Froberg</i>			

ØSTJYSK

HJEMSTAVNSFORENING

Bestyrelsen er valgt på generalforsamlingen den 17. november 2012 og konstitueret på bestyrelsesmødet den 6. december 2012.

Karen Margrethe Gadegaard Sørensen (2012)

Æresformand, FU

Ormslevvej 432, 8260 Viby J, 86 28 33 71

e-mail: karenms@privat.dk

Ove Kjær (2012)

Næstformand FU, Turudvalg, Redaktionsudvalg

Hørgaardsvej 31 B, 8240 Risskov,

86 17 92 30, mob. 28 14 92 31

e-mail: kok8888ok@youmail.dk

Herman Rasmussen (2012)

Kasserer, FU, Redaktionsudvalg

Linåtoften 18, Linå, 8600 Silkeborg

86 94 87 57

e-mail: herman.rasmussen@skolekom.dk

Jørn Kirkegaard (2011)

FU, Turudvalg (Formand)

Søparken 5, Stilling, 8660 Skanderborg

86 57 20 07. Mobil 2045 3007

e-mail: jorn_kirkegaard@yahoo.com

Søren Chr. Sørensen (2011)

Turudvalg

Alling Gl. Skole, 8680 Ry, 86 89 19 76

e-mail: alling@pc.dk

Ulla Lauritsen (2011)

Turudvalg

Bøgebakken 3, Lillering, 8462 Harlev J,

86 94 27 04

e-mail: ulla.arne@mail.tele.dk

Eigil Sennels (2012)

Turudvalg

Banegårdsparken 7.2.008, 8300 Odder,

86 55 41 62

e-mail: eigil.sennels@gmail.com

Jørgen Møller Bitsch (2012)

Turudvalg. Skovbyparken 11, Skovby

8464 Galten, 86 94 39 36

e-mail: bitsch@os.dk

Tage Franck (2012)

Redaktionsudvalg

Kukbakken 6, 8883 Gjerm, 86 87 55 84

e-mail: franck@fibermail.dk

Mogens Weinreich (2012)

Redaktionsudvalg

Ringgaardsvej 6, 8270 Højbjerg, 86 11 03 06

e-mail: wein-@mail1.stofanet.dk

Ingelise Smed Rasmussen (2011)

Turudvalg. Vestergade 17, 8370 Hadsten,

86 98 09 48

e-mail: ingelise_smed11@yahoo.dk

Vagn Hammer (2011)

Redaktionsudvalg

Plutovej 16, 8370 Hadsten, 86 98 33 24

e-mail: hammers@privat.dk

Lars Holger Mortensen (2012)

Turudvalg

Teglværksgade 19, 2.tv. 8000 Århus C

86 11 77 95

e-mail: larsmortensen51@gmail.com

Kristian Pedersen (2011)

Sdr. Ringgade 77, 2. th., 8000 Aarhus C

86 14 87 20, mobil 2076 9001

e-mail: kbsp@stofanet.dk

Karl Nøhr Sørensen (2011)

Byløkken 40, 8240 Risskov, 86 21 02 03,

mobil 2349 0230

e-mail: kns@oncable.dk

Suppleant (2012)

Christian Fischer, Ansvej 35, 8600 Silkeborg

Årbogsredaktør: (2006)

Kurt Quist Nielsen

Venusvej 21, 8370 Hadsten, 86 98 07 99

e-mail: quistn@gmail.com

Revisorer:

Mogens Lindekilde (2012)

Rosenvænget 79, 8362 Høming, 86 92 18 39

e-mail: moli@live.dk

Troels Smidt (2011) e-mail: btsmidt@gmail.com

Sabro Skolevej 10, 8471 Sabro, 86 94 84 25

Hjemmeside:

www.ostjysk-hjemstavn.dk

Forfatterbiografier

Arild Richard Larsen, f. 1941 i Sønderborg. Uddannet i Folkebanken, Allingåbro (nu Djurslands Bank). Herefter ansat i Handelsbanken i Århus, som i 1989 blev fusioneret med Danske Bank. Rejste rundt i landet som intern bankrevisor i knap 30 år. Har skrevet bogen ”RC-unionen – næsten 40 år på vingerne” og ”Far og søn i modstandsbevægelsen”.

Erna Koust Bachmann, f. 1943 i Kastbjerg Sogn. Bankuddannet, administrationschef i Coop Logistik i Hasselager indtil pensionering i 2006. Arkivar i Veng Lokalarkiv. Formand for Veng-Mesing Menighedsråd. Redaktør og medforfatter til HISTORIENS SPOR i Veng og Mesing sogne. Redaktør af Veng og Hørning Lokalarkivers årsskrift.

Henning Nicolaisen, f. 1946, udlært i Vejle indenfor tekstilbranchen. Har i mere end 25 år interesseret sig for gammelt dansk sølv-tøj, sølv-smedene og deres mærker.

Ove Jensen, f. 1941 i Enslev, Kolt Sogn. Lærer fra Marselisborg Seminarium i 1968 og har arbejdet i bl.a. Hinnerup og Aarhus kommuner. Interessen for det historiske kaster af og til en artikel med lokalhistorisk emne af sig.

Viggo Lovdal, f. 1935 i Them Sogn. Pensioneret fra DSB. Medarbejder ved Jernbane Tidende og frivillig medarbejder ved Egnsarkivet i Galten.

Karen Ingrid Dyhr er født 1946 på Voel Mejeri og har haft sin barndom i Voel. Blev uddannet folkeskolelærer i 1970 og ansat ved Herskindskolen i Galten Kommune. Gik på pension efter 36 år i folkeskolen. Bor i Linå sammen med Herman Rasmussen, nuværende kasserer i Østjysk Hjemstavnsforening.

Herman Rasmussen, f. i Marstal 1947. Søn af en skipper - hans oldefar byggede "Fulton". Læreruddannet - ansat i 36 år på Herskindskolen i Galten Kommune. Bosat i Linå ved Silkeborg. Arbejdet mange år med lokalhistorie, bl.a. i Sabro. Medlem af bestyrelsen for Østjysk Hjemstavnsforening siden 1989. Kasserer i foreningen siden 1999.

Jan Baltzersen, f. 1968, cand. mag. i historie og forhistorisk arkæologi. Forskningsmedarbejder ved Dansk Center for Byhistorie 2003-2005. Siden 2005 freelanceskribent og foredragsholder. Har i dag firmaet JB Historie, som udgiver almindelige menneskers erindringsbøger og virksomhedshistorier.

Jens Peter Randsløv Boes, f. 1932 i Hem, læreruddannet 1953 fra Gedved Seminarium, vikar i Voerladegaard 1953, soldat 1953-55 og lærer i Addit 1955-60, viceforstander i Høvelte 1960-62, øvelsesskolelærer og seminarielærer ved Th. Langs Skole og Seminarium i Silkeborg 1962-86, Århus Seminarium 1986-87, Silkeborg Seminarium 1987-2002. Har skrevet artikler om skole/pædagogik. Bor i Sejs, Silkeborg.

Mogens Weinreich, f. 1937 i Århus. Uddannet journalist. Ansat på dagbladet "Demokraten" fra 1961-74. Herefter freelance-virksomhed. Forfatter til "Kend din by"-serien, der kunne læses i JP Århus, og som nu foreligger i bogform, udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening. Bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnsforening.

Jørn Froberg, født 1944 i Silkeborg. Funktionschef i Told-Skat. Bestyrelsesmedlem i Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune.

Tage Franck, f. 1939 i Sondrup ved Horsens Fjord. Lærereksamen fra Aarhus Seminarium 1964. Lærer ved Gjern Skole 1964-2002, minus orlov som lærer i Jakobshavn på Grønland 1976-78. Siden 1989 leder af Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune. Foredragsholder ved aften-skoler mv. Bor i Gjern. Bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnssforening.

Sven Erik Ginge, f. 1947 i Hadsten. Mellemskoleeksamen fra Hadsten Realskole, bosat i Hadsten fra fødsel til nu. Uddannet håndværker, men skiftede i 1971 livsbane og blev journalist. Var i 35 år ansat som meddeler, journalist og senest egnredaktør på Århus Stiftstidende.

Karen Margrethe Sørensen, f. i Hørslevbol. Sygeplejeelev på Århus Amtssygehus. Kontorassistent ved Viby Postkontor. Formand for Østjysk Hjemstavnssforening siden 1986 samt kasserer i Dansk Lokalhistorisk Forening. Har siddet i Århus Byråd i 12 år.

Jørgen Møller Bitsch, f. i Sejling 1937, Ask Højskole, Skovby, pensioneret postbudformand, ansættelse i Postdanmark 1962-2007 med tjeneste i Hørsholm og Aarhus. Har skrevet små indlæg til kirkeblade i Skovby og præstehistorie i Sejling. Har været medlem af Skovby Menighedsråd i 28 år. Er medlem af bestyrelsen for Østjysk Hjemstavn.

Ove Rosenkvist, f. 1937, arkitekt. Har været informationschef på Den jydsk Haandværkerskole, redaktør af Hadsten og Omegns Folkeblad og har skrevet flere bøger om Hadstens historie.

Peder Porse, f. i Kragelund v/Silkeborg 1953. Student Th. Langs Gymnasium 1974. Efter statskundskabsstudier Århus Universitet 1974-81, personlig assistent v/Europaparlamentet. Fra 1992 fuldmægtig v/Ejendomsvurdering, SKAT Århus. 1990-2006 medlem af Ry Byråd. En periode medlem af Skanderborg Byråd. (V). Medlem af Blicher-selskabets bestyrelse. Har skrevet En Blicherkalender (1998).

Knud Søndergaard, der er forhenværende kontorchef på godset Palsgaard, nu lokalhistoriker og Asta Grundtvig-forsker *con amore*. Medredaktør af *Bjerre Herreds Bogen 2*, udgivet 2001. Tidligere medlem af kommunalbestyrelsen i Juelsminde Kommune og Vejle Amtsråd.

Tidl. højskolelærer *Lars Thorkild Bjørn*. Gennem 30 år har han turneret Norden rundt med sit billedforedrag om Grundtvig. I dag er han bl. a. næstformand i Højskolehistorisk Forening.

Kristian Boje Pedersen, f.1937 i Ingerslev, Holbæk Sogn, Randers Amt. Lærer fra Ranum Statsseminarium 1964. Har arbejdet som lærer og skolebibliotekskonsulent i Hvorslev Kommune. Interesserer sig for verdenshistorie, slægtsforskning, vores skov- og lokalhistorie. Startede Lokalhistorisk Arkiv for Hvorslev Kommune i 1977.

Keld Dalsgaard Larsen, (f. 1954), cand.mag. i historie og oldtidskundskab fra Aarhus Universitet. Museumsinspektør på Museum Silkeborg.

Kurt Quist Nielsen, f. 1942. Bogtrykker, bladudgiver, redaktør. Står for produktion og redaktion af *Østjysk Hjemstavn* samt grafik og produktion af hjemmesider og pr.

Peter Kelstrup, f. 1948 i Everdrup på Sydsjælland, student fra Næstved Gymnasium, uddannet som ElektronikTekniker, flyttede i 1994 til Østjylland, begyndte på slægtsforskning i 2003, da en stor del af hans slægt stammer fra Østjylland.

Martin Møller, f. i Tobæk Mølle 1948. Uddannet smed i 1968, tog gas-, vand- og sanitetsmestereksamen i 1981 og arbejdede med VVS-arbejde frem til 2010, heraf knap 20 år som selvstændig.

Svend-Erik Christiansen, f. Svend-Erik Christiansen, (f. 1959), cand. phil. i historie fra Aarhus Universitet. Ekstern lektor ved Aarhus Universitet og har siden 1986 undervist ved en række aftenskoler i bl.a. slægtsforskning og gotisk skriftlæsning. Fra 1985 frivillig medarbejder ved Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv og fra 2003 medlem af "Arkivudvalget for lokalarkiverne i Aarhus Kommune."

Vagn Nygaard Hammer, f. i Haarby 1941, Frederiksborg Højskole, Agronom fra Landbohøjskolen i 1972. Sekretær og planteavlskonulent i Hadsten og Omegns Landboforening 1976-92. Afdelingsleder på planteavlskontoret i Aarhus-Hadsten Landboforening 1992 – 2006. Bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnsforening.

Ulla Lauritsen, f. i Århus i 1946. Uddannet kontorassistent hos SMC-biler i Århus. Ansat som kontorassistent i Post Danmark i 1981. Aktiv spejder i godt 36 år. Gildemester i Baptistspejdernes gilde i Århus. Medlem af Østjysk Hjemstavns bestyrelse.

Rasmus Randløv Jensen og stjernekkikerten

Lokal og global historie

Af: Keld Dalsgaard Larsen

*E*r museet interesseret?

”Er Silkeborg Museum interesseret i min oldefars stjernekkikert?” spurgte oldebarnet Lisbeth Randløv Søndergaard (f. 1948). Familien havde gennem flere generationer bevaret dette familieklenodie, men nu var tiden inde til at få afklaret, om stjernekkikerten skulle sikres for eftertiden som et stykke lokal kulturarv på museet. Derfor henvendelsen. Silkeborg Museum får gennem år og dag tilbudt mange genstande, også mange flere end museet har mulighed for at indlemme i sine samlinger. Som museumsinspektør på Silkeborg Museum skulle jeg svare oldebarnet, og svaret var i første omgang lidt uforpligtende: Museet kunne godt være interesseret, men stjernekkikerten skulle have en relevant historie med tilknytning til Silkeborg Museums ansvarsområde, Silkeborg Kommune. Lisbeth Randløv Søndergaard mente, stjernekkikerten til fulde levede op til sådanne ønsker.

Historien var kort fortalt, at oldefaderen Rasmus Randløv Jensen (I) i årtier havde levet ved Silkeborg og ernæret sig som landbruger, karetmager, arbejdsmand, ejendomshandler og meget mere. Oldefaderen ligger begravet på kirkegården i Silkeborg. Og den hjemmegjorte stjernekkikert har fulgt oldefaderen rundt omkring på Silkeborgkanten.

Rasmus Randløv Jensen var en meget kundskabshungrende mand med interesse for astronomi, historie og arkæologi. Foruden interesser som jagt, fiskeri og skytteforening. Alt sammen aktiviteter lokalsamfundet i Balle, Østerbording, Funder og Silkeborg havde haft fornøjelse af i perioden fra 1890’erne til 1921.

Oldebarnet Lisbeth kunne sin familiehistorie, og oldefaderens stjernekkikert var så at sige toppen af isbjerget. Symbolet på en alsidig begavelse – oldefaderen Rasmus Randløv Jensen. Silkeborg Museum blev overbevist om,

Artiklens forfatter med stjernekkikeren.

at stjernekkikeren havde en relevant lokalhistorisk historie – og den kom på museum. Stjernekkikeren blev også den direkte anledning til at få sat nogle ord på kikkertens ophavsmand. Hvem var han? Hvilke historier kunne der knyttes til ham? Arbejdet blev langt lettere end først antaget, da familien i generationer har værnet om historierne. Familien har f.eks. en slægtsbog med relevante oplysninger. Størst betydning er dog manuskriptet ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen”, skrevet i 1935 af Rasmus Randsløv, en fætter til Rasmus Randsløv Jensen (2). Historierne kan stykkes sammen og give et billede af et alsidigt menneske med en utrolig – og dog tidstypisk – skæbne. Det er også en historie, som sætter vor egen historie i et tankevækkende relief.

Amerika og Balle Huse

Rasmus Randsløv Jensen (1856-1921) er opvokset i et landbohjem på Skanderborgkanten. Den unge, begavede mand havde nogle drømme om at blive lærer – men det glippede. I stedet blev Randsløv Jensen karetmager og slog sig kortvarigt ned som mester. Ægteskab blev indgået med Ane Jørgensen i 1886, de fik en lille pige og rejste i 1887 til USA over Hamborg.

Drømmene skulle virkeliggøres i den nye verden på den anden side af Atlanten. Virkeligheden blev dog snarere et mareridt, idet den unge hustru dør inden udgangen af 1887, og Rasmus Randsløv Jensen står alene i en fremmed verden med spædbarnet Thyra. De næste år går på bedste beskub, men den 22. august 1889 indgår den enlige

Mudderpram på Gudenåen. I arbejdet med Rasmus Randsløv Jensen er der også dukket en erindring op om livet på mudderprammen frem.

far et nyt ægteskab. Hustruen Caroline Heigaard er født i 1855 i Balle sogn nord for Silkeborg, og også hun havde søgt lykken i den nye verden. Her møder hun så sin Rasmus fra Skanderborgkanten, og de bliver ægtefolk. Og året efter får Thyra en lillesøster, Anna. Alt tegner lyst for den lille familie – men anerne i Danmark trækker i trådene. De gamle forældre skranter, og Carolines forældre trængte til at blive aflastet på den lille landejendom i Balle Huse. Rasmus Randsløv Jensen rejser til Danmark i 1891/1892 og overtager svigerforældrenes landejendom. På ejendommen indrettes en aftægtsbolig til Carolines forældre, og tre generationer kommer til at bo sammen. Ejendommen var lille og har næppe kunnet brødføde familien. Rasmus Randsløv Jensen genoptager i hvert fald sit gamle fag og bliver karetmager ved siden af agerdyrkningen. Til andre tider tager han andet arbejde. I den sparsomme

fridid bliver der tid til at læse og deltage i foreningslivet, ikke mindst i den lokale skytteforening. Familien forøges med datteren Louise (1893) og sønnen Peter (1895). Flere munde at mætte. Det bliver for meget, og Rasmus Randsløv Jensen vælger i marts 1897 igen at drage til USA uden familie. Måske var planen, at familien senere skulle følge efter. Men i første omgang blev hustru og fire børn tilbage i Balle Huse.

De følgende år lever Rasmus og Caroline et ægteskab på distancen. En vis rutine oparbejdes – Caroline modtog brev hver lørdag, og hun afsender et brev til ægtemanden om mandagen. Rasmus Randsløv Jensen får arbejde i USA og bliver hurtigt i stand til at sende penge hjem til familien.

Et lille udpluk af denne korrespondance har overlevet til eftertiden og giver et indblik i forholdet. Brevet er fra 3. juni 1898:

”Det er tit, jeg er ved at være ked af det, men når jeg så tænker på, at der er nogen hjemme, som stoler på mig, og som kan have det lidt bedre af mit arbejde, så synes jeg, at det er ingen sag, for så vidt går det jo også helt godt”.

Rasmus og Caroline blev genforenet fra august 1900 til marts 1901, hvor Rasmus tog hjem for at besøge familien i Balle Huse. Men turen går igen til USA, og familien lever adskilt frem til december 1903, hvor Rasmus Randsløv Jensen endelig vender hjem til familien for altid. Tre længere ophold på alt i alt ca. 11 år blev det til for Rasmus Randsløv Jensen i drømmenes USA. Med fra USA havde

Rasmus Randsløv Jensen sin stjernekkert, som han har nørkket med i de ledige stunder (3). Stjernekkerten fik plads i hjemmet, hvor end familien flyttede rundt på Silkeborgegnen de følgende år. Også da familien slog sig ned i Alderslyst.

Stjernekkerten i Alderslyst

Rasmus Randsløv Jensen foretager en række ejendomshandler i sit liv. Små og store ejendomme sælges. På et tidspunkt ejes den ganske store ejendom Overgaard i Balle – med henblik på udstykning til husmandsbrug. Agerbrug afveksles med karetmagerarbejde, harpning af grus i egen grusgrav, arbejde på mudderpram og andet forefaldende arbejde, som kunne være med til at ernære familien.

Gravstedet på Vestre Kirkegård i Silkeborg, hvor Rasmus og Caroline Randsløv Jensen er begravet side om side med datteren Thyra Randsløv.

Ejendommen Drewnsensvej 100 var sidste bolig for Randløv Jensen efter et omskifteligt liv.

Omkring 1913 flytter familien til Alderslyst, som var arbejderbydelen i landkommunen Balle (4). Julius Bomholt (1896-1969) voksede op i Alderslyst og i sin litterære erindringsbog "Svalerne" omtales Randløv Jensen (5). Blandt andet for sin dyrkning af solsikker. Men største interesse vakte dog stjernekikkerten, som har en særlig dragende virkning på den unge Julius. Kapitlet har titlen "Universet" og Randløv omtales som Randlev og stjernekiggeren:

"Jeg kredsede om stjernekiggerens hus. Jeg vidste, at han var himmelkyndig og ven med universet. Hans kikkert var stillet til side i en vindueskarm. Jeg blev stående på vejen og gjorde mig fortrolig med synet

af den ... Ved hjælp af en kikkert kunne man stige op mellem stjernerne og få øje på underne, som var skjult for mennesker i almindelighed. .... Stjernekiggeren var karetmager i det daglige. Han satte hjul under vogne. Randlev Jensen hed han. Når en mand interesserede sig for hjul, skulle man tro, at han rullede lige ind i nuet og havde nok i det. Men sådan var stjernekiggeren ikke. Han havde lavet sin egen kikkert, og den var så stærk .. at man kunne se Jupiters måner i den". (Svalerne 1957 s. 199).

Julius Bomholt overværede sammen med sin mor et foredrag af Randløv Jensen i Forsamlingsbygningen i Alderslyst. Moderen når lige at hviske til sønnen inden foredraget: "Han har været i Amerika tre

gange” (Svalerne 1957 s. 205). Herefter følger foredraget:

”Stjernerækkerens stilfærdige ord førte en kæde af syner med sig. Det var ord, der lignede andre ord, og alligevel fik salen til at forandre sig. Lys og skygger hørte sammen med lys og skygger i en verden, der var uden bund. .... Alting var blevet uselvfølgeligt. Det var et under, at den brunt ferniserede bæk blev stående, hvor den stod, og at vore fødder hang fast ved jorden, ... Når stjernerækkeren sænkede hovedet, så at øjengruberne fyldtes med skygger, havde det et jesus-agtig præg, og stemmen var så stilfærdig, at ordet ydmyg meldte sig: I rummet omkring os er der ikke syd og nord og vest og øst. Der er ikke op og ned. Bag vores stjernesystem er der andre systemer. Vi er blot en lille tråd i yderkanten af et spind, der rækker årmillioner ud til alle sider... Ufatteligt” (Svalerne 1957 s. 206).

Rasmus Randsø Jensens naturvidenskabelige foredrag har været noget af en mundfuld for de jævne tilhørere på bænkerne. Randsø Jensen ønskede viden – viden som middel til at skabe en bedre tilværelse for denne verdens børn (Svalerne 1957 s. 207).

Julius Bomholt fik efter foredraget en aftale om at få lov til at se i kikkerten. Det store mål var nået – at se ud i universet med alle dets stjerner.

Mudderpram og mudderbisser

Rasmus Randsø Jensen prøvede meget i sit liv. Uden at blive voldsomt velhavende af det. I et par år var han lokal storbonde på Overgaard, til andre tider tog han arbejde om sommeren på en mudderpram på Gudenåen. Storhed eller det modsatte ser ud til at være taget med godt humør. Og uanset social status har der altid været tid til at

læse, studere, lede efter oldtidssager, gå på jagt, fiske eller kikke på stjerner.

I en alder af 59 år tager Rasmus Randsø Jensen i 1915 sin sidste sommer på mudderprammen. Her får han det gode indfald at invitere fætter Rasmus Randsø på besøg på en søndagsvagt. De to fætre har holdt tæt kontakt hele livet. Heldigt også for eftertiden fordi Rasmus Randsø fik sat ord på nogle af sine oplevelser med sin bemærkelsesværdige fætter. Heriblandt om besøget på mudderprammen i 1915. Dels kortfattet i ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsø Jensen” og dels mere fyldigt i Skanderborg Amtsavis den 18. november 1936 (6). Vi får her både noget at vide om Rasmus Randsø Jensen og om en mudderpram på Gudenåen i denne periode:

”Mudderprammens besætning var, så vidt jeg mindes, fire mand, hvoraf den ene var formand og ledede arbejdet. Dette bestod i at fjerne grøde samt de sand- og mudderbanker, der i årets løb samlede sig i åen og hindrede sejladsen. På prammen var en stor graveskovl, der hævdedes ved en vinde og et håndsving. Når prammens mudderbeholder var fyldt, stagedes der hen i en krog eller et andet sted, hvor det opgravede mudder m.m. kunne aflæsses, uden at det kom til at genere sejladsen. Når prammen skulle flyttes en længere strækning, var der folk i de omliggende byer, der med hesteforspand lod sig leje til at trække den til sit nye bestemmelsessted”.

Om lørdagen rejste mandskabet hjem til familien med undtagelse af en mand, der havde vagten til mandag morgen. Det er i forbindelse med en sådan vagt, Rasmus Randsø kommer på besøg. De to fætre sætter kroge ud og fanger en masse ål og ålekvarter. Aftensmaden giver sig selv. Ud over fiskeri får fætrene tiden til at gå med at fortælle historier,

Silkeborg Bibliotek ca. 1930. Silkeborg opførte i årene 1918-1920 den kommunale bygning på Markedspladsen med varmtvandsbadeanstalt i kælderen, bibliotek i stueetagen og museum på 1. sal. Rasmus Randsløv Jensen var en af mændene bag etableringen af museet i bygningen.

besøge klostertomten i Sminge og indsamle oldsager på de omkringliggende marker ved Resenbro. Rasmus Randsløv bemærkede ved selvsyn kahyttens lidenhed og de allestedsnærværende mus. Af fortællingerne lagde fætterten mærke til omtalen af lokalbefolkningens ringeagt for mudderprammens mandskab, som gik under betegnelsen ”mudderbisser”. (Skanderborg Amtsavis 18. november 1936).

Nekrologer

Rasmus Randsløv Jensen døde fredag den 23. september 1921. Lørdag aften samles familie og venner for at følge kisten til kapellet på Vestre Kirkegård i Silkeborg. Silkeborg Venstreblad omtaler den afdøde som en prægtig og brav mand og følget som stort. (Silkeborg Venstreblad den 26. september 1921). Begravelsen foregik onsdag den 28. september 1921 kl. 13.00 (7).

Silkeborg Venstreblad, Silkeborg Social-Demokrat og Skanderborg Amtsavis bragte hver en relativ fyldig nekrolog, som i kort form giver et vist overblik og indblik i afdødes liv og særegne personlighed. Nekrologerne bringes her i deres fulde længde.

Silkeborg Venstreblad bragte følgende nekrolog:

”Dødsfald. Fhv. gdr. Randsløv-Jensen. Efter nogen tids svagelighed er Randsløv-Jensen, Silkeborg død. Randsløv-Jensen var indtil sine sidste år landmand. Han købte for nogle år siden Søren P. Pedersens gård i Overgaard ved Balle. Han solgte den dog inden længe igen og købte en lille ejendom i Funder Nørhede. De sidste år har han boet i Silkeborg.

Randsløv-Jensen var en stille, stræbsom mand, der fandt glæde ved sin daglige

gerning, enten ude i marken eller hjemme i huggehuset. Han var fingernem og praktisk, og da han flyttede til Silkeborg fik han overdraget forskellige små arbejder ved den nye Biblioteksbygning. Bl.a. lavede han museumssalens mange monter og udstillingskabe. Afdøde var levende interesseret i alle tidens spørgsmål og syslede gerne med ting, der i almindelighed ligger udenfor lægmands verden, bl.a. drev han på egen hånd ret omfattende arkæologiske og astronomiske studier. Han var med i Skyttebevægelsen, fordi han betragtede den som middel til ungdommens dygtiggørelse, og han nærrede i det hele en varm interesse for al ungdomsarbejde. Stille trofasthed var en del af Randsløv-Jensens natur, derfor blev han også tro mod de venstreideer, der begejstrede ham i hans ungdom, og han var stadig en god radikal venstremand.

De, der kendte Randsløv-Jensen blev hans venner, og de ville modtage meddelelsen om hans død med vemod". (Silkeborg Venstreblad 24. september 1921)

Silkeborg Social-Demokrats nekrolog havde følgende ordlyd:

"Dødsfald. I går eftermiddag døde stille og rolig efter lang tids sygeleje fhv. karetmager Rasmus Peter Jensen Randsløv, Drewsensvej 100. Afdøde var i mangt og meget en stærk interesseret mand, navnlig havde han kastet sig over dansk oldtidsstudium, og han var i besiddelse af store og kostbare samlinger fra stenalderen. Da museet for kort tid siden blev installeret i ejendommen på Markedspladsen, blev det da også overdraget Randsløv at registrere dens stenalderssamling. R. havde været stifter af og var mange år formand for Alderslyst Skyttekreds. R. havde arbejdet og boet mange år i Amerika og blev gift derovre, ligesom hans børn på nær den

ungste er født derovre (8).

Indtil afdøde for få år siden overtog ejendommen på Drewsensvej, drev han i nogle år en mindre landejendom i Funder.

R. modtog i forrige uge telegram fra Amerika om, at hans gifte datter derovre var pludselig død. Dette budskab brød vistnok hans sidste modstand mod døden.

Han efterlader sig hustru og tre voksne børn, hvoraf en datter er gift og boende her i byen, samt en anden datter og en søn, som begge har viet sig lærergemingen".

(Silkeborg Social-Demokrat den 24. september 1921).

Den sidste nekrolog blev bragt i Skanderborg Amtsavis den 29. september 1921 og er skrevet af fætter Rasmus Peter Randsløv:

"Skanderborg den 29. september 1921. I går jordfæstedes på Silkeborg nye kirkegård en mand, Rasmus Randsløv Jensen, som også var kendt på denne egn, idet han havde levet en del af sin barndom og ungdom i Tåning og boet flere år i Hem.

Hans liv havde ellers i flere måder været ret omskifteligt, idet han dels har ernæret sig som håndværker (karetmager) og dels som jordbruger, hvorhos han har handlet en del med ejendomme og derfor ofte har flyttet. Men dernæst har han været tre gange i Amerika, hvor han har tilbragt 15-16 år af sit liv (9). Nu ejede han en ejendom i Silkeborg.

R. Randsløv var ellers på flere måder en kundskabsrig mand, der var i besiddelse af en viden, som ikke er helt almindelig for lægfolk. Det var især astronomi, arkæologi og historie, som han havde kastet sig over, og han havde evne til at fastholde og genfortælle sin viden. En mand, der hørte et foredrag af ham om astronomi, sagde: "Vi hørte på ham i to timer uden at blive trætte, og vi kunne godt have hørt ham i to

til". Et af hans sidste arbejder var ordningen af oldsagerne i Silkeborg Museum, der nu er opstillet i kronologisk rækkefølge. Dette arbejde blev han færdig med til jul. Da tog sygdommen, mavekræft i forbindelse med et hjerteonde så stærkt tag i ham, at han siden har været lænket til sygelejet" (10).

Museumsmanden

Nekrologerne er tydeligvis om den samme person, men alligevel er det værd at bemærke, at der er nuancer i oplysningerne. Det radikale Silkeborg Venstreblad omtaler Randsløv Jensen som gårdejer og radikal, mens Silkeborg Social-Demokrat fremhæver håndværkeren Randsløv Jensen. Fætterten inddrager såvel agerdyrkeren som håndværkeren.

Alle er dog enige om at fremhæve Randsløv Jensen som museumsmand. Silkeborg Kommune opførte i årene 1918-1920 en "kommunal bygning" på Markedspladsen, som blev indrettet til bibliotek, varmtvandsbadeanstalt og museum. Byens museum havde i flere år været gemt væk i kasser, men med den nye bygning var der mulighed for at få pakket ud og opstillet samlingerne til glæde for publikum. I dette arbejde fik Rasmus Randsløv Jensen en central rolle. Både med hensyn til at bygge monterne og til at opstille oldtidssamlingen. Rasmus Randsløv Jensen og denne artikels forfatter er historisk set kolleger ved samme institution – Silkeborg Museum. Det er helt nyt for mig, og kun på grund af arbejdet med denne personlige historie er dette stykke museumshistorie blevet afdækket. Randsløv Jensen har således sin plads i Silkeborg Museums historie. Dejligt at det nu langt om længe er kommet til museets og mit kendskab!

Familien i Amerika

At arbejde med historien er også at sætte sig selv og sin egen tid i relief og perspektiv. Vi lever her i 2010'erne i vished om, at vor tid er global, og kravet til menneskene er fleksibilitet, omstillingsparathed, kreativitet og viden. Denne vor tids selvopfattelse forstærker vi ved at hævde, at vore forfædre levede et stillestående liv uden nævneværdigt geografisk udsyn. Historien om Rasmus Randsløv Jensen viser imidlertid, at vi tager dobbelt fejl. Vore forfædre levede så sandelig også i en omskiftelig verden og havde masser af globalt udsyn. I dette univers spillede Amerika en stor rolle.

USA var og er en stor del af familien Randsløv Jensens historie. Tilfældigheder rådede for, at familien Randsløv Jensen slog rod på Silkeborgegnen og ikke i den nye verden på den anden side af Atlanten. USA forblev en del af familiens virkelighed. De tre døtre – Thyra, Anna og Louise – drog alle til staterne. Måske for at blive, måske for at se, hvad livet ville bringe. USA indvirkede afgørende på søstrenes livsforløb.

Thyra virkede en årrække som ansat i huset hos forskellige arbejdsgivere. På et tidspunkt arver Thyra et større pengebeløb fra en tidligere arbejdsgiver, og hermed åbnes mulighed for Thyra til at forfølge en drøm: At blive lærerinde. Thyra rejser til Silkeborg for at gå på et af byens lærerseminarier. Efter endt uddannelse virker Thyra som lærer i Sæby i mange år. Men opholdet i USA var en forudsætning for netop dette livsforløb (11).

Anna drog til USA, blev gift og levede resten af livet i sit nye hjemland (12). Louise drog også til USA og fandt en dansk mand, som hun indgik ægteskab med, og sammen flyttede de såmænd til Silkeborg og bosatte sig (13).

Verdenen er således en uomgængelig del af vor egen og vor hjemstavns historie. Millioner af europæere emigrerede til USA, og hundredtusinder af danskere var iblandt dem. I rigtig mange danske familier var der en ”amerikansk forbindelse”, som var en del af familiens virkelighed. Blandt andet gennem breve og gaver fra slægtinge ”derovre”.

USA er en del af vor historie. Tænk sig, hvis USA havde været lukket land for vore håbefulde forfædre? Tænk sig, hvis vore forfædre havde været stavnsbundet til Danmark og Europa? Tænk sig, hvis USA ikke havde været datidens sociale sikkerhedsventil? Ja, det er svært at forestille sig. Måske kan vi overveje denne problemstilling, når vi i dag oplever et massivt pres af unge afrikanere, som kaster deres fremtidshåb på et for dem forjættende Europa? Historien sætter vort liv i perspektiv og kan give anledning til mange vægtige overvejelser over, hvad vi kan og vil med det liv.

Stjernerikkerten

Ja, Silkeborg Museum var interesseret. Randsløv Jensens stjerneikkert er kommet på museum, og familieklenodiet er herved blevet en del af den lokale kulturarv. Stjerneikkerten er et konkret vidnesbyrd på Randsløv Jensens fingersnilde, nysgerighed og drømme. Sådan var vore forfædre også. Stjerneikkerten har givet anledning til at forfølge historier om ophavsmanden. Historierne viser til fulde, at vore forfædre levede i en omskiftelig verden med store menneskelige udfordringer. Rasmus Randsløv Jensens historie viser, at arbejdssomhed, gåpåmod, nysgerrighed, drømme, viden, udsyn og håb var nødvendige i bestrebelse på at overleve på en god og værdig måde. Vore forfædre tog livet på

sig. Det bør vi være glade og taknemmelige over. Vi har selv vore udfordringer, og dem må vi klare efter bedste evne. Måske kan vi hente inspiration fra vore forfædres erfaringer. Det er jo egentlig utroligt så godt, de gjorde det. Kan vi gøre det lige så godt, ville det ikke være så ringe endda.

NOTER

1. Rasmus Randsløv Jensen hedder artiklens hovedperson, men i mit arbejde har jeg stødt på diverse varianter. Randsløv er til tider blevet til Randlev, og man kan også møde efternavnet som Randsløv-Jensen eller Jensen Randsløv.
2. ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen” er opbevaret i familien, og den er offentlig tilgængelig på hjemmesiden www.randlov.dk. På denne hjemmeside er flere artikler med relevans for familien. Forfatteren Rasmus Randsløv (1859-1944) var i sin tid en offentligt kendt person, blandt andet som folketingsmand for partiet Venstre.
3. Afsnittet bygger på ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen”, her er også brevcitatet at finde.
4. ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen”
5. Julius Bomholt udgav i 1950’erne et fremragende fembindsværk, som han kaldte for ”memoirer”. Svalerne er en af de fem bøger. Var det erindringer eller fiktion? Både og! Julius Bomholt har et lille forord til memoirerne gjort læseren opmærksom på følgende: ”Liv og digt er uadskillelige, og sandheden om det væsentlige finder sit klareste udtryk i roman og legende” (fra Julius Bomholt: På vej til livet (1954)).
6. Artiklen har titlen ”Smaaoplevelser paa Jagt- og Fisketure. I. Fiskeri paa Gudenaas”. Artiklen er også at finde på hjemmesiden www.randlov.dk.
7. Silkeborg Social-Demokrat 24. september 1921. Dødsannonce indrykket af enken.
8. Efter min vurdering var to af børnene født i USA og to i Danmark.
9. Efter min vurdering er det nærmere 10-11 år, det blev til i USA.
10. Nekrologen er citeret fra ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen”.
11. Bygger på ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen” og familiens slægtsbog.
12. Bygger på ”Biografiske optegnelser om Rasmus Randsløv Jensen” og familiens slægtsbog. Anna døde kort tid før Rasmus Randsløv Jensen, og det er hende, der hentydes til i den ene nekrolog.
13. Bygger på samtale med Lisbeth Randsløv Søndergaard og familiens slægtsbog.

Mennesket spår om en foregangsmand Anders Boes

Af: Jens Peter Randløv Boes

Siden sogneforstandernes tid midt i 1800-tallet er der sket en stadig udvikling af det kommunale styre i sognene. De to sogne Sdr. Vissing og Voerladegård havde hørt sammen både kirkeligt og administrativt fra reformationen til 1970, hvorefter de indgik i Brødstrup Kommune, men deltes efter en afstemning i 2005, således at Sdr. Vissing Sogn med Voervadsbro gik til Horsens, og Voerladegård Sogn gik til Skanderborg Kommune. Kirkeligt gik de også til hvert sit provsti. Tiden efter 2. Verdenskrig var en travl periode for kommunerne, idet der kom mange nye tiltag, som stillede store krav til sognerådene. Det har interesseret mig at undersøge, hvordan de forskellige kommuner løste deres opgaver, og herunder blev jeg opmærksom på min far, Anders Boes, der var i sognerådet i Sdr. Vissing-Voerladegård Kommune 1943-70, heraf de sidste 20 år som sognerådsformand, inden han sluttede med yderligere fire år i Brødstrup Byråd.

Vejen til voksenlivet

I min barndom stod jeg ofte og lyttede, når far Anders og landposten stod og talte politik: om den første verdenskrig og sikringsstyrken, men mest om den aktuelle 2. Verdenskrig. Der var en fortrolig tone mellem dem, og de kunne tie med det, de talte om. Flere år senere blev jeg klar over, at de var på samme hold: posten var frihedskæmper, og far var meddeler. Den fāmælte, beskedne, lyttende og ordholdende Anders Boes blev kommunen en god sognerådsformand. Det var ellers ikke indlysende, at han skulle blive det, for han var det tredje og yngste barn af Jens og Anne Pedersen Boes på Hem Skovgård. Den ældste søn, Aksel, var efter tidens norm udset til at være den, der skulle overtage slægtsgården. Derfor lå det i opdragelsen, at Anders skulle finde noget andet at tage sig til. Han begyndte sin skolegang 15.2.1907 i et lille gavllokale i det hus, der endnu ligger i svinget i Hem by, hvor der blev holdt skole

Stuehuset.

for børnene i Hem 13.11.1906-30.11.1908, mens Dørup Skole blev nybygget efter branden i Dørup 7. september 1906. Anders fortalte, at han som knap 6-årig nysgerrigt og modigt havde begivet sig op over bakken fra Hem for at se branden i Dørup, men da han så røgen, vendte han skyndsomt om og løb hjem. ”Det var mit mod”, føjede han til med et lunt smil.

December 1908 kom han til at gå i den nye Dørup Skole, der salomonisk var bygget på grænsen mellem Hem og Dørup. Han blev skolens dygtigste elev, fortalte lærer Jens Kristian Andersen mange år senere, og det kan ses i de gamle eksamensprotokoller. Efter skoletiden blev han medhjælper på fødegården, indtil han knap 17 år gammel kom på Høng Kost- og Realskole 1917-19 for at tage en 2-årig præliminæreksamen. Efter tidens særprægede metode gav lærerne lave semesterkarakterer for at animere eleverne; der skulle ikke være noget at prale af, men til Anders' afsluttende eksamen fik han førstekaraktter med 7,24.

Derefter valgte Anders bankuddannelse i Horsens, Løgstør og Skanderborg 1919-27, kun afbrudt af militærtjeneste ved Kystdefensionen i København oktober 1921-22. Ved eksamen opnåede han næsten udmærkelse med gennemsnit 7,47.

Alt tegnede til at gå efter familiens forud bestemte mønster. Men storebror Peder Aksel havde hørt så meget om sin morbror Anders Andersens amerikarejser, at han fik lyst til at opleve dette meget omtalte og forjættede land, og rejste derfor i 1924 30 år gammel derover. Samme forår var søster Karen blevet gift med Knud Knudsen i Dørup. De blev i 3 år bestyrere på Hem Skovgård, da Jens ikke helt magtede at klare den daglige drift uden hjælp. Men så kom Knud Knudsens fædrengård til salg, og det unge pars drøm blev virkelighed: De købte den og blev selvstændige.

Jens og Anne stod dermed som 71 og 69-årige alene tilbage med gården. Jens var klar over, at de snart måtte afhænde den, selv om det var en gammel slægtsgård, han nødigt så gå ud af slægten. Derfor henvendte han sig til Anders og spurgte ham, om

han ville overtage gården. Det tænkte Anders længe over i sommeren 1927, inden han sagde ja og dermed ændrede sit liv fra en solid bankverden til et uroligt og usikkert landmandsliv på en gård med fire 300-årige utidssvarende bindingsværkshuse med overtagelse 1. oktober 1927.

Gårdejer med bijob

Det blev en total forandring for Anders og et fysisk krævende arbejde i upraktiske bygninger trods god støtte af forældrene, der blev boende på gården i en 4 fags aftægtsbolig. Men der kom snart amoriner i luften, for morbror Anders Andersen på Dørup Østergård fik måneden efter en ny husholder Petra Randløv. Han var lidt af en filur og inviterede familien på besøg. Og enten det nu skyldtes ham eller de unge selv, så voksede kærligheden mellem de to. Den sommer, Anders lod bygge ny kost-

ald, stod deres bryllup den 24. juni 1929 i Ousted Kirke, hvor Petras barndomshjem var nærmeste nabo.

Med hjælp af en karl og en pige tog det unge par fat på landbrugets hårde virkelighed blandt andet som følge af krisen i 1930'erne. Anders kunne dog ikke lade være med at blande sig i det omgivende samfund og fik straks mange gøremål. Han blev 1928-48 formand for foderstof-forretningen, der var sammenbygget med brugsforeningen i Voerladegård, hvor han 1929-55 var i bestyrelsen, de sidste godt 21 år som formand. Kort efter kom han i bestyrelsen for Tåning Mejeri og blev tillige dets revisor. Få år efter var han i bestyrelsen for sygekassen i Voerladegård Sogn, også der i en lang årrække. I 1939 fik han som idemand, formand og kasserer etableret Hem og Omegns Mergelselskab og styrede

Børnehjemmet "Solsikken".

Voerladegaard Skole.

dets virksomhed med myndighederne ved udtagning af jordprøver, mergelgravning og udbringning i både 1939 og 1951 til over 100 medlemmer spredt over 6 sogne. Petra blev som Anders i skiftende perioder medlem af menighedsrådet og deltog i valget af pastor Lars Leth Balslev, sognepræst 1932-69 i Sdr. Vissing og Voerladegård sogne. Hendes omsorg for børn gav sig udslag i, at hun i mange år solgte julemærker til støtte for julemærkehjemmene. Under og efter krigen gik hun ind i Danske Kvinders Beredskab. Begge deltog aktivt i det lokale og med deres hjælpsomme og uegennyttige væsener hjalp de mange, der stod i bekneb, både når der var brug for fysisk og psykisk hjælp. Ved siden af fik de 8 børn i løbet af 13 år.

En forårsdag i 1936 var Petra rundt med mælkepenge og kom da til en gård, hvor der var mange tjenestefolk. Hun ytrede da, at

de var vel hjulpede, mens hendes mand helt alene måtte klare arbejdet. Det hørte den 39 årige daglejer Carl Marinus Sørensen. Mandagen efter kom han og spurgte, om han kunne hjælpe med at køre møg. Kort fortalt: Carl blev derefter fast daglejer med helårsbeskæftigelse på gården i 40 år. Anders og Carl gik godt i spænd sammen, og arbejdet gik glat uden mange ord i en gensidig respekt. Carl blev snart den, der passede hestene og markarbejdet og måtte siden også lære at køre og arbejde med traktor. Med sådan en karl som hjælper blev det lettere for Anders at give sig i lag med sine egentlige interesser, selv om han i årenes løb også fik bygget lade og lavede store markforbedringer ved mergling, rydninger af krat og lyng samt dræning. Han kunne dagevis arbejde med at rense drænrør for at få vandet væk fra marker og kær. Den opvoksende børneflokk var en

Sdr. Vissing-Voerladegaard Sogneråd 1943-46.

uvurderlig hjælp i det daglige arbejde, hvor de tidligt fik ansvar efter alder og evner.

Trods alle gøremål meldte Anders sig som menig i hjemmeværnet, da det blev oprettet i 1949, og var en stiltfærdig og trofast deltager i dets virksomhed på det lokale plan i over 20 år. Krigen og den efterfølgende kolde krig var stærkt medvirkende til, at selv travle personer følte en forpligtelse til at forberede sig på alle eventualiteter, for ingen ønskede en ny 9. april.

Sognerådsopgaver

Til sognerådet i Sdr. Vissing- Voerladegård Kommune var gårdejer Jens Christian Sørensen, Jensgård i Hem, valgt for Hem og Dørup i godt tyve år 1919-43. Han valgte at gå af ved valget 1943 og udtalte ved den lejlighed på sin lidt bastante måde, at der ikke var nogen person i Hem og Dørup, der var værdige til at overtage hans plads i sognerådet. Alligevel vovede egnens beboere at opstille og anbefale Anders Boes, der da var blevet kendt som en aktiv, hjælpsom og pålidelig person, man kunne

stole på og have tillid til. Han blev valgt med mange personlige stemmer og kom ind i sognerådet, hvor han straks gjorde sig bemærket ved hurtigt at skaffe sig overblik over kommunens regnskaber, opgaver og nye planer, selv om krigen for tiden satte en begrænsning for aktiviteterne.

Gemt i skuffer lå planer for nye centralskoler i Sdr. Vissing og Voerladegård, men der var større behov for at sikre kommunens daglige vækst, fordi veje og bygninger var blevet kraftigt nedslidte i løbet af krigen. Desuden var der ideer og skitser til et børnehjem for forsømte børn. Ved valget i marts 1950 trak sognerådsformand Jørgen Mortensen, Sdr. Vissing, sig tilbage med ordene: ”Nu kan du, Anders, overtage pladsen efter mig, for du er bedst inde i alle de sager, vi har og er i gang med.” Og sådan blev det. Anders blev ansvarlig for alle planer og byggerier, først børnehjemmet. Dengang var børnehjemmene indrettet til piger og drenge hver for sig. Det ønskede Anders og Petra bestemt ikke. De drøftede indgående sagen derhjemme og forestillede sig deres egne

børn anbragt på to forskellige institutioner. Nej, de skulle som søskende være på samme sted. Anders fremførte mange gode argumenter ved forhandlingerne i sognerådet og i det nedsatte udvalg i samarbejde med Skanderborg og Vejle amter. Det førte til færdige planer, så der kunne bygges et børnehjem for både piger og drenge i Voerladegård 1950-51 med plads til 28 børn, ledet af forstander Carl Aage Hansen.

Til kommunens praktiske daglige forretninger var der blevet ansat en foreløbig kæmner. Han blev kort efter afløst af en fast kæmner, Herbert Jensen, med kontor i Sdr. Vissing og ugentlige kontortider i Voerladegård Forsamlingshus. Der var et meget nært samvirke mellem kæmner og formand med uformelle møder og aftaler. Tidligt fik kommunen sygeplejerske og var den første i Skanderborg Amt med sundhedsplejerske. To store opgaver lå og ventede på iværksættelse:

Udbygning og asfaltering af kommunens vejnet og skolernes fremtidige struktur. Mange kommuner tog på den tid store lån til opgaverne, men Anders var af den formening, at udbygningen skulle foregå i takt med, at det var muligt at spare midler sammen i kommunen. I løbet af 1950'erne tog man så fat på at forbedre kommunens forslidte veje. Typisk for Anders: Ydingvejen (nu Hemvej) gik gennem hans marker, og den blev asfalteret sidst. Ingen skulle sige, at han sørgede for sig selv først eller udnyttede sin position. Ved de mange små nødvendige ekspropriationsager i forbindelse med udretning af vejenes forløb var han en venlig, imødekommende og tålmodig forhandler, så jordejerne langs vejene følte sig godt behandlere, selv om nogle mente, at deres jord var guld værd. Samtidig blev der i 1955-57 gennemført samling af de fire skoler i Voerladegård, Dørup, Højlund og Møldrup ved udbygning af en centralskole i Voerladegård med ønsket start 1. august 1957, men nogle

Sdr. Vissing-Voerladegaard Sogneråd 1966-70.

praktiske forhold udskød den endelige samling til 1. december 1957.

Foruden de helt almindelige vedligeholdelsesfunktioner i kommunen og de løbende rutiner kom der hele tiden nye ønsker om at udvikle kommunens opgaver. Med ønsker om og behov for at få et plejehjem for de gamle i kommunen blev der udarbejdet planer i samarbejde med Skanderborg Amt. Plejehjemmet "Toftegården" blev bygget i Sdr. Vissing og taget i brug 1. december 1960 med plads til 29 beboere. Mange syntes dengang, at det var et overdrevent luksuriøst byggeri med separate toiletter til hver lejlighed, men det havde Anders holdt på. Derpå fulgte planer og byggeri af en centralskole for Addit og Sdr. Vissing med indvielse pr. 1. august 1964. Den gamle rytterskoles plade fra 1721 blev naturligvis muret ind i den nye

skole

Selvfølgelig kunne der være modstridende kræfter i ethvert sogneråd, men Anders havde den formening, at der ikke skulle trumfes noget igennem. Var man for uenige om en sag, kunne den vente en tid til omtanke, så gled den på umærkelig vis alligevel igennem uden store problemer. "Vi havde det held at få det til at glide i fordragelighed. Partipolitik har vi undgået, og kommunen er vel konsolideret," udtrykte Anders i et interview ved sin 60 års fødselsdag. De fleste valg faldt sådan ud, at der var 6 valgt af Venstre og 3 valgt af Socialdemokratiet. Lige efter krigen havde Retsforbundet i nogle perioder valgt en eller to, men så faldt de fra igen. Ved hvert valg fik Anders et betydeligt antal personlige stemmer, og det var aldrig til diskussion, hvem der skulle være formand. Som et par

Sdr. Vissing Skole.

”Toftegaarden” - plejehjem.

sognerådsmedlemmer udtrykte det i en samtale: ”Der var ingen af alle de andre rødder, der havde overblik over sagerne, og ingen af os kunne hverken regne eller læse tal i regnskaber med samme sikkerhed som Anders.”

Kommunesammenlægningen hen mod 1970 blev præget af flere interesser, men de fleste ville helst søge mod Brædstrup, og Anders var selvskrevet til at sidde i det nedsatte sammenlægningsudvalg. Alternativterne ville have været Gedved eller Skanderborg Kommune.

Undervejs dukkede hele tiden nye opgaver op til Anders, uden at han på nogen måde trængte sig på. Han blev set på som en troværdig, velanskreven og redelig person, der med smidighed kunne løse opgaver og problemer uden ret mange ord. Han blev bestyrelsesmedlem af VOH

(Vestbirk Oplands Højspændingsanlæg), og til hans egen overraskelse blev han anbefalet og valgt til det ærefulde hverv som landvæsenskommissær 1963-70.

Anders var indstillet på at slutte med Sdr. Vissing-Voerladegård Kommunes nedlæggelse, men han fik så mange opfordringer til at fortsætte, at han lod sig opstille og blev valgt til Brædstrup Byråd i den første periode efter sammenlægningen. Her blev han indstillet og valgt til økonomiudvalget sammen med borgmester Hans Mikkelsen. Den opgave var han meget optaget af. Alligevel blev perioden ikke helt så tilfredsstillende for Anders. Han måtte erkende, at indflydelsen på de mange opgaver var langt mindre end i den lille kommune. Mange af de mere detaljerede opgaver, som sognerådsformanden og kærneren havde løst, var i den store kommune kommet på administrative

hænder. Byrådet var blevet et politisk beslutningsorgan, mens det praktiske arbejde ikke mere lå hos ”rødderne”.

En skolesag

Som eksempel på, hvor velovervejede og sindigt afventende Anders kunne løse en sag, fandt jeg ved oprydning i hans gamle papirer i 2012 en hengemt sag om Addit Skole. I en skrivelse henvendte beboerne i Addit sig til sognerådet sålydende:

”Beboere i Addit Skoledistrikt samlet til Møde i Addit Forsamlingshus Torsdag d. 15. Juli 1954 i Anledning af Skolesagen i Addit vil gerne henstille overfor Sognerådet at tage den truffene Beslutning om at nedlægge Addit Skole op til fornyet Behandling idet Beboerne i Henhold til nærværende Underskrifter ønsker Skolen bevaret. Samtidig vil vi gerne henstille til Sognerådet snarest at paabegynde Moderniseringen af Skolen, saa der atter kan blive ordnede Forhold. Til Orientering for Sognerådet er det en treklassedelt Skole, der i Skolekredsen er eenstemmigt Ønske om.”

Skrivelsen var fremlagt i den lokale brugsforening og blev underskrevet af 141 personer, stort set alle de voksne i skoledistriktet.

På dette tidspunkt havde skolen ingen fast lærer. Den seneste lærer var rejst til juleferien 1953, og skolen blev på grund af stor lærermangel betjent af vikarer. Så beboernes ønske om ”ordnede forhold” var velbegrunnet.

Kort tid efter spurgte Anders mig, der var dimitteret i juni 1953 fra Gedved Seminarium, om det ikke var et sted for mig at være lærer, når jeg var færdig med mine to års militærtjeneste. Jeg besøgte skolen i juleferien 1954-55. Den så overkommelig ud, og jeg gav tilsagn, selv om det først

ville blive til november 1955. Med dette løfte faldt der åbenbart ro i sindene i Addit. Jeg fik efterfølgende 4 år og 4 måneder som lærer på skolen, inden jeg søgte andre opgaver.

Skolelovgivningen overhalede ønskerne, idet de øgede fagkrav med skoleloven og den ”blå betækning” i 1958 med virkning fra 1. august 1959 betød oprettelse af en tre klasset skole med to lærere, hvor den anden lærer blev min søster Estrid, dimitteret fra Gedved Seminarium 1959. Skolen fortsatte som sådan ind til 1964, hvorefter den nybyggede skole i Sdr. Vissing blev fælles for hele sognet. Addit Skoles 104 års selvstændighed var dermed slut. Byens børneantal var vokset meget under og lige efter krigen, men det faldt støt fra 1957, hvor der var 66 elever, og ved min afrejse til marts 1960 var der 46. I 1964 var antallet faldet til knap 30.

Anders omtalte aldrig dette papir, og jeg var helt uvidende derom. Alligevel blev det lærerige år i Addit, men mine ambitioner gik i andre retninger, og skolen ville under alle omstændigheder blive nedlagt. Havde jeg helt uvidende fået en tillidskerklæring og dermed reddet kommunen for et problem? Anders kunne gå stille med dørene. Kun han kunne svare.

Eftermæle

Ved et interview ved Anders’ 70 års fødselsdag skrev ”Horsens Folkeblad”: ”Anders Boes er en kendt og velanskrevet mand på egnen, og at der næres tillid til ham, vidner de mange år om, hvor han har været sin kommunes førstemand. Han er af den solide stoute type, som man kun kan nære tillid til. Hans kloge indsigt i mange ting, hans mangeårige erfaring på det kommunale område har gjort, at han er en mand, man lytter til og regner med. Det er velovervejede, når han

giver udtryk for et standpunkt, og det er overvejet, hvad der tjener helheden bedst". Ved samme lejlighed sagde han selv: "Jeg skal da ikke nægte, at det har været mig til gavn, at jeg har haft 8 års bankuddannelse. En ting er jo bare at se på tal, en anden ting er at "læse" tallene. Det er blevet sagt, at havde man ingen uvenner, skulle man blot lade sig vælge til sognerådet, så skulle man nok få dem. Men det gælder ikke for mig, så vidt jeg kan bedømme. Jeg mener altid at have stået på god fod med beboerne, og det har været en støtte i hele det kommunale arbejde."

I en samtale, jeg havde i 1984 med to tidligere socialdemokratiske sognerådsmedlemmer, omtalte og berømmede de Anders Boes for hans stilfærdige, lydhøre og imødekommende væsen og udtalte, at der i sognerådet aldrig var afstemning om de mest modsætningsfyldte sager, "dem snakkede vi os til rette om og var lige gode venner bagefter, selv om bølgerne kunne gå højt undervejs; han var sognet en god, ærlig og aldrig svigefuld mand som visse andre. Og så havde han en god evne til at være loyal på de rigtige steder og fæmælt, når det behøvedes. Der skulle ikke bestemmes eller trumfes noget igennem med flertalsafstemninger".

Hjemme på gården blev de aktuelle sager næsten aldrig drøftet. Intuitivt vidste vi børn, hvis noget var blevet omtalt, at vi ikke måtte bringe det videre. Den indre solidaritet i familien var sikker.

I 1967 overdrog Anders gården til sin yngste søn Erik og fik i de sidste 7 sognerådsår mere ro om det kommunale virke. Som pensionist fik han mange positive tilkendegivelser om sit virke og var i mange år virksom som veldidt vejleder i

skattesager for egnens befolkning.

Den æra, hvor der var tæt forbindelse mellem sognerådets medlemmer og borgerne, endte tydeligvis i 1970. Afstanden til kommunernes ledelse er siden blevet større, da der kom et administrativt led ind mellem byrådets beslutninger og deres udførelse, og med storkommunerne i 2007 blev der endnu større afstand. Den nære demokratiske sammenhæng er efterhånden meget langt borte. I kritiske situationer vil der nu oftest stå ukendte personer over for hinanden, og den fortrolighed i samtalerne, som var kendetegnende i Anders' tid, er helt borte. Han havde evnen til medlevende nøgternt empati og lyttende smidighed, så parterne følte sig ordentlig behandlet selv i svære forhandlinger. Dette er kommet markant frem i alle mine undersøgelser, samtaler og interviews.

NOTER:

ANDERS PEDERSEN BOES

16.10.1900-27.10.1986 gift 24.6.1929 med Petra født Randløv 26.3.1901-12.5.1984. Ejer af "Hem Skovgård" 1.10.1927-1.4.1967. Sdr. Vissing-Voerladedgård sogneråd 1943-1970. Sognerådsformand 1950-70. Brædstrup byråd 1970-74.

Anderses forældre: Jens Pedersen Boes 1.8.1856-17.12.1948 gift 23.7.1891 med Anne født Andersen 1.2.1958-19.2.1954. Købte i 1905 navnet "Boes" som slægtsnavn.

Anderses søskende: Peder Aksel Pedersen Boes 17.12.1893-1958. Udvandret til USA 1924. - Karen Pedersen Boes 9.4.1896-10.9.1982 gift 9.4.1924 med Knud Jakob Knudsen 12.9.1888-15.10.1989, gårdejer på "Marielund" i Dørup 1927-57.

Anderses karl: Carl Marinus Sørensen, fra Rimsø ved Gjerrild, 29.1.1897-12.4.1984. Fast daglejer på "Hem Skovgård" fra april 1936 til april 1976. "Toftegården" i Sdr. Vissing de sidste 8 år.

Oplysninger er hentet ved lokalhistoriske undersøgelser, i arkiver, ved samtaler med tidligere sognerådsmedlemmer, i gamle papirer, i avisreferater og af egne oplevelser og nedskrevne erindringer.

BILLEDER:

1.Sogneråd 1943-46:

Forrest: Gdr. Jens Danielsen Steinicke, Addit, husejer Rasmus Jensen, Sdr. Vissing, gdr. Jørgen Mortensen, (formand) Sdr. Vissing, postbud Niels Peter Nielsen, Voerladegård, købmand Søren Kirkegaard, Gandrup. Bagest: Kommunesekretær Skov, Sdr. Vissing, smed Rasmus Andersen, Voerladegård, Peder Jensen, Sdr. Vissing, gdr. Anders Boes, Hem, husmand Søren Jensen, Voerladegård

2.Sogneråd 1966-70.

Forrest: Gdr. Niels Larsen, Addit, planteskoleejer John Rolskov, Sdr. Vissing, gdr. Anders Boes, (formand) Hem, gdr. Einar Mortensen. Sdr. Vissing, arbejdsmand Ejnar Skjøde Pedersen, Dørup, Bagest: vejmand Gunnar Sørensen, Voerladegård, gdr. Karl Jensen, Gandrup, gdr. Thorvald Philipsen, Voerladegård, arbejdsmand Anton Eriksen, Sdr. Vissing, kæmner Herbert Jensen, Sdr. Vissing, sekretærene Solvejg Askhøj, Tønning, og Ingrid Tømmerby Laursen, Sdr.

Vissing.

3."Tofttegården" plejehjem 1960-2012, fra 2013 i privat eje.

4.Sdr. Vissing skole 1964-2012, fra 2012 forsamlingshus og børnehave.

5.Voerladegård børnehjem 1951-82, omdannet til "Solsikken" for handicappede.

6.Voerladegård skole opført 1908, udbygget 1957 og 2013.

7.Det 400 årige stuehus på "Hem Skovgaard". Indvendigt renoveret.

Da et jordskælv var ved at lukke Thorsø Kirke

Thorsø Kirke, Houlbjerg Herred, Aarhus Stift

Af: Kristian Boje Pedersen

I 1985 fik jeg tilsendt et dokument, som en højt anerkendt slægtsforsker, Jens Mandrup Frandsen i Viborg, havde fundet i Frijsenborgs godsarkiv, som findes på Landsarkivet i Viborg. Efter gennemlæsning af dokumentet kunne jeg se, at her var noget interessant. Dokumentet var en tilladelse til at nedlægge Thorsø Kirke.

At det ikke var sket fyldest kunne enhver se, idet kirken stadig ligger der, og i øvrigt i 2012-13 er restaureret for over 4 mio. kr.

Skrivelsen/dokumentet er affattet med skrevne gotiske bogstaver og vil derfor ikke kunne læses af alle. Derfor har jeg foretaget en "oversættelse" for at lette tydingen.

Baggrunden er den, at der i 1757 fandt et jordskælv sted i Danmark. Mange dårligt opførte og vedligeholdte bygninger tog en del skade, heriblandt Thorsø Kirke, som er opført af al fra Thorsø Hede omkring år 1150. Mange andre kirker tog ved den lejlighed skade. De fleste blev repareret, men for Thorsø Kirkes vedkommende blev der givet tilladelse til nedbrydning den

21. april 1774, altså 17 år efter skadens opståen. I 1804 den 11. februar anmoder Danske Kancelli sognepræsten

i Vejerslev Aidt Thorsø menigheder, Hr. Hadsager, at udtale sig om, hvordan det går med nedlæggelsen af Thorsø Kirke.

Afstanden fra en myndighed til en anden var dengang noget længere end nu om dage.

Afskrift

Vi Christian den Syvende, af Guds nåde konge til Danmark og Norge, de Venders og Goters, hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, gøre alle vitterligt: at eftersom os elskelige frue geheimekonferentzrådinde Christine Sophie, grevinde af Wedeel Frijs til grevskabet Frijsenborg i vort land Nørrejylland for os allerunderdanigst haver andraget, at ved det i året 1757 erfarede jordskielv skal alle de under grevskabet værende kirker være således beskadigede og revnede fra hinanden at sammes reparation siden den tid har kostet

Thorsø Kirke.

hende over 20.000 rigsdaler, og at der alene er tilbage Thorsø Sogns Kirke i Aarhus Stift, hvis bygningsmaterialer er så slette, at det ikke skal være muligt samme at reparere, uden den ganske skulle nedbrydes og af nye opbygges, hvilket ville være både bekosteligt for hende og byrdefuldt for dette lidet sogn, der ikkun består af 58 tdr. og 21/2 alb. contribuerende hartkorn, som bruges af en hel og 13 halve gårdes beboere, 1 møller og 3 jordløse huse, at forrette det arbejde og kørsel, som til den gamle kirkes nedbrydelse og en ny at opføre, kunne udkræves, hvorimod Thorsø Sogn, som er annecteret med tvende andre små sogne, Vejerslev og Aidt, bekvemmelig kunne henlægges til at søge Aidt Kirke, hvortil de i Thorsø Sogn boende have i det længste ikke over en fjerding vej, ved hvilken forandring menigheden hver søn og helligdag kunne få ordentlig prædiken og gudstjeneste i steden for, at der nu, da Thorsø

Sogn har sin egen kirke, hvortil præsten har over 3 fjerding besværlig vej, må holde messefald i hvert sogn, ville vi efter fornævnte frue geheimeconferentzrådinde og grevinde Wedeel Frijs, hendes derhos allernådigst gjorte ansøgning og begæring, samt de fra os elskelige Hr. Peter Rosenørn, ridder, vores geheimeråd og kammerherre, stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift, samt amtmand over Havreballegårds og Stiernholms amter og biskoppen over samme stift doctor theologiae Hr. Poul Mathias Bildsøe, derover indhentede erklæring allernådigts have bevilget og tilladt så og hermed bevilge og tillade, at når hun lader tilbygge et nyt stykke til Aidt Kirke for fuldkommen rummelig at kunne imodtage både Aidt og Thorsø sognes menighedslemmer og holder Thorsø Sogns kirkegård fremdeles ved lige for dem, samt desuden lader opbygge et lidet hus, hvorudi, når forlanges, kunne holdes ligprædiken ved dødes begravelse,

må hun afbryde og nedlægge Thorsø Kirke og at samme sogns menighed derefter skal søge og henlægges til Aidt Kirke som deres rette sognekirke. Dog skal Frijsenborgs ejere eller Aidt Kirkes patron være pligtig til fremdeles herefter at vedblive at svare til rette tid alle expenser og afgifter, ligesom hidindtil er blevne betalte af Thorsø Kirke, så skal og de sædvanlige lysepenge af denne kirke bestandig anvendes til det gudelige brug, hvortil de ved skoleforordningen er bestemte og endelig skal vejen for Thorsø Sogns beboere til Aidt Kirke i henseende til de imellem løbende bakke, årligen forsynes og indrettes således, at sognefolket kan både om vinteren og sommeren komme uden fare derover, så de ej derved forhindres i deres kirkegang, forbydende alle og

enhver, herimod eftersom forskrevet står, at hindre, eller udi nogen måde forfang at gøre, under vor hyldest og nåde. Givet på vort slot Christiansborg udi vores kongelige residentsstad Kjøbenhavn den 21. april 1774.

Under vor kongelige hånd og signet
Christian R.

*Hr. Trolle
Lundorph P. Aagaard*

Fru geheimeconferentzrådinde Christine Sophie grevinde af Wedeel Frijs, bevilling at på visse vilkår at afbygge og nedlægge Thorsø Kirke og at samme sogns menighed herefter skal søge Aidt Sogns Kirke som deres sognekirke.

Udsnit af første side i det originale dokument.

Skrædderne i Den Liden Gade i 1700-årene

Af: Henning Nicolaisen

Skanderborg opstod oprindelig omkring Skanderborg Slot, der lå på en lille ø i Skanderborg Sø. Det var en god position forsvarsmæssigt og med en regulær vej til Aarhus og Horsens.

Skanderborg fik sine rettigheder som købstad allerede 28.10.1583, da Frederik II var i byen.

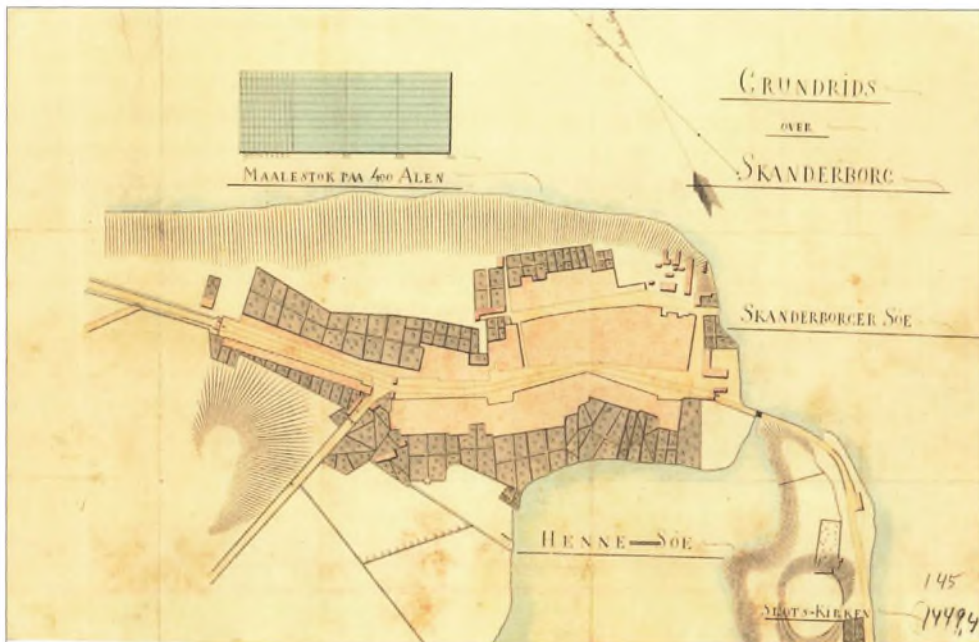
I 1720 blev byen hjemsted for et rytterdistrikt, og der blev opført barakker og stalde til mandskab og heste til et regiment. Erich Pontoppidan skriver, at byen bestod af Storegade (Slotsgaden, Adelgade), Strædet til Lillegade og Lillegade (også kaldet "Den Liden Gade" eller i daglig tale "Rosengade" – men i 1914 omdøbt til Borgergade).

I 1787 var der kun 346 indbyggere i byen. Det var på det tidspunkt en udpræget håndværkerby med 55 mestre, men det var småt med handel, som i stedet gik til

Aarhus, og salg af øl og brændevin gav den største indtægt. Varer måtte fragtes i vogne fra Aarhus og Horsens, da der jo ikke var adgang fra søsiden.

Indbyggertallet steg kun langsomt, for ved folketællingen i 1801 var der stadigvæk kun 488. Byen blev i 1808 karakteriseret som "en landsby, der kalder sig Købstad."

Lillegade, hvor mange af skrædderne boede, blev hærget af en stor brand i 1747, hvor hele 17 gårde brændte ned til grunden. Gårdene blev genopbygget, og mange af husene i Lillegade (nuværende Borgergade) står der stadigvæk fra dengang. Både Store - og Lillegade var i starten kun delvis brolagte. Det var nemlig op til hver enkelt husejer, hvorvidt man ville brolægge på gaden foran huset. På kortet over Skanderborg fra ca. 1800 ses Lillegade øverst til højre (t.v. for teksten "Skanderborger Sø")

I Skanderborg havde næsten alle håndværkere et hus, hvortil der kunne høre "bag-ager" og anpart i Bymarken, Fællesmosen og Skanderup Skov. Selv det mindste hus havde som regel både svin og får og tit også ko og kalv. Så byens skræddere kunne meget andet end at sy med nål og tråd!

Næst efter skomagerne havde skrædderfaget det største laug i Skanderborg. Når man blev medlem af lauget, betalte man et aftalt beløb til lauget. Derudover var der en bødekasse, som medlemmerne måtte betale til, hvis de ikke fulgte reglerne (skråen) indenfor faget. Det betragtedes også som en selvfølge, at hvis ét af medlemmerne døde, så fulgte de øvrige ham til graven, selv tjenestepigen måtte i den sorte kjole. I 1735 var der 6 skræddere og 15 skomagere i byen, hvilket synes at være vel rigeligt til de par hundrede indbyggere. Dog må man regne

med, at håndværkerne må have haft en ret stor kundekreds fra oplandet. Man hører om skrædderlaug allerede i 1349 i Danmark, men i Skanderborg fik man først rettigheder ved Kongeligt privilegium 18. oktober 1751, og 17. januar året efter var man så vidt, at den første laugssamling kunne holdes.

Oldermand blev Niels Boes, og de øvrige medlemmer var: Søren Jensen Linæa, Niels Andersen, Christopher Rasmussen og Bringel Andersen.

*Københavns
Skrædderlaugs
segl.*

Når en svend forelagde sit mesterstykke, skulle der erlægges et vist beløb til laugets kasse, og derudover kostede det også at blive borger i byen. Derfor var det for mange nye svende en bekostelig affære at blive selvstændig.

Laugsskilt udført af Anders Pedersen Schanderup, guldsmed i Skanderborg 1744-65.

Samtidig var det almindeligt – og mange gange nødvendigt – at man giftede sig i forbindelse med borgerskabet, og det var altså en ekstra udgift. Man så ikke så gerne, at en svend giftede sig, før han blev mester. Etablering af hus og hjem med værksted og tilbehør betød, at mange svende måtte vente nogle år, inden de havde råd til det hele.

Af ejendele fra skrædderlauget i Skanderborg skulle der være bevaret en signet af messing med påskriften ”Skredernes Ampts Seigl i Schanderborg” og med en graveret åbenstående saks (som ligner ovenstående) med årstallet 1751. Hvor signeten er i dag vides ikke.

Velkomst

Hos oldermanden stod der tit en såkaldt ”Velkomst”.

I lauget var der mange ceremonier, som især var inspireret af det nordtyske område. Meningen med lauget var naturligvis, at man ved indbetalinger til den fælles kasse havde midler til gensidigt at understøtte medlemmerne ved sygdom, død og begravelse, ildebrand m.m. Men der var også festlige sammenkomster. Herom vidner bl.a. Velkomsten, en ofte kunstfærdigt udført stor drikkepokal med låg.

Skrædderlaugets Velkomst. København 1656.

På Velkomsten hang mestersvendenes laugsskilte. Man blev altså budt velkommen i lauget af oldermændene og de tilstedeværende og hang deres personlige skilt på Velkomsten. Når den pågældende mester forlod byen, tog han skiltet med sig til den næste by.

Velkomsten kunne være lavet af sølv eller tin, og man kender til flere eksempler i de danske museer. Et meget fint eksempel er skræddernes velkomst i København.

Nogle af de mange skræddere i Skanderborg

Der er som sagt rimeligt mange skræddere i Skanderborg i 1700-tallet, og de er svære at skelne fra hinanden, fordi man som regel bare kalder dem ved fornavn. Dette kan derfor ikke betragtes som en fuldstændig liste, men her er nogle af de mestre, der er støvet op:

Niels Nielsen, skrædder i Skanderborg, gift med Lene Christoffersdatter. (ca. 1660)

Jørgen Christensen, gift med Karen Lauridsdatter. En søn født 1715. Død 1738.

Niels (Sørensen?), skrædder, dør 1739 80 år gammel.

Herluf Jensen Bamberg, født 1694 og gift med Karen Pedersdatter 1732 (hun dør 1747). Gift 2. gang 1748 med Dorothea Olufsdatter. Han har den sorg at miste 3 børn på 8, 4 og 3 år i 1742 og i 1748 dør kone nr. 2 og endnu et barn.. Han dør selv 1750.

Jochum (Lorentzen) Rabe blev gift med Sidsel Lauridsdatter 16.11.1725 i Smidstrup. 1748 blev Jochum Rabe skrædders kone begravet – foruden deres vanføre barn og Jochum selv senere på året.

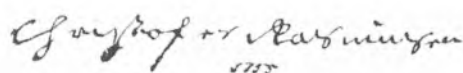
Jacob Kretlau var formentlig den ”nye” skrædder, der som skræddersvend i 1739 blev gift med Ida Pauline Piper i Nykøbing

F. Gift 2. gang med enken Mette Kirstine Eskesdatter i Hørning 1746, hvor han beskrives som en fattig rejsende mand (se note). I 1747 blev ”Den nye skrædders barn af Skanderborg Ida Pauline født”. ”Den fremmede skrædder Kritlev af Skanderborg blev begravet 1748”.

”Den gamle *Christopher Skrædder* af Skanderborg, død over 100 år gammel 1754”.

Christopher Rasmussen blev født i Dover sogn 1728. Han blev gift i Skanderborg 7.7.1752 med Elisabeth Margrethe Nicolajsdatter. Niels B(oes?) og Peder Nielsen Boes er vidner. Han bor først i Adelgades østre side, men flytter før 1774 til Den Liden Gade, Han bliver begravet i Skanderborg 3.4.1786. Han var oldermænd fra 1780 og var antagelig én af byens betydeligste skræddere på den tid. Han fik som regel læredrenge fra landet, for der blev betalt lærepenge til mesteren – i reglen 10 Rdl., når lærlingene kom fra oplandet.

Jacob Nielsen (Skrædder) blev gift med enken efter Jacob Kretlau - Mette Kirstine Eschesdatter 30.4.1749, hun døde 1762. Børn 1750-54. Han står i 1762 som trommeslager!

Christen Skrædders dødfødte barn begravet 1756.

Søren Jensen Linaa, født ca. 1706, kom fra Linaa og blev gift med Anne Sørensdatter

fra Saxild. Død 1776. Enken beskrives som en gammel svag kone.

Bringel Andersen (Arresen?). Hans svi-
germor begravnes 1750, og han får 2 børn
begravet 1755.

Jens Christensen (Skrædder) gift med
Kirsten Jensdatter Graves (Hun døde 1764
fra 3 små børn på 5, 4 og 1 år). Han fik
en dom på 10 Rdl. i 1764 for ”at spille
hazard med terninger Mikkeldags aften i
Hans Friises hus.” (Hans Friis, der boede
i nuværende Borgergade 13, var foruden
at være købmand og værtshusholder også
kirkevæрге!)

Jens Steensen (Holm), som også var skræd-
der, idømtes ligeledes en bøde ved samme
lejlighed.

Søren (Sørensen) Louman blev født ca.
1744. Søren Skrædder boede i 1774 også
i Den Liden Gade. Gift 2. gang 1775 med
Else Nielsdatter Schou, der døde 1813 (65
år). Han dør 1821.

Knud Nielsen blev født 1757 og boede i
1787 i Lillegade 11 som lejer. Han blev gift
med Kirsten Madsdatter 1784. Der fødes
børn 1788, 1790, 1792, 1795, 1796. Han
dør 1796.

Søren Nielsen (Brædstrup) blev født ca.
1759. Elle Friderichsdatter fra Vrold får
en uægte datter 1788. Som barnets fader
udlægges Søren Nielsen, skræddersvend
(hos Nicolai Christophersen) af Skander-
borg. Han bliver gift 1790 med Johanne
Rasmusdatter og Nicolai Christophersen
og Knud Nielsen er vidner. I 1791 kaldes
han mesterskrædder, da han får barnet
Niels døbt. Han bor i 1801 i Lillegade 99

og dør 1804. Han er muligvis bror til Knud
Nielsen?

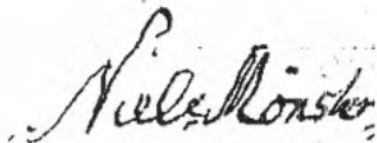
Niels Baes (Baas), født ca. 1700, var den
første, hvis lig blev nedsat på den nyanlagte
kirkegård ved Slotskirken i 1773. Han var
med til i 1759 at oprette interessentskab til
Skanderborg Ligvogn. Vedtægterne blev
underskrevet af hele 53 personer, bl.a.
købmand Hans Friis, skrædderne Niels
Baes og Christopher Rasmussen og byens
skomagere m.fl.

Anders Poulsen blev født ca. 1745. Skræd-
dermesteren af Skanderborg og pigen Karen
Knudsdatter blev gift 1781. Han blev senere
skrædder i Galten. Død 1788.

Christian Martin Hiortkjer Halberstadt,
født ca. 1751 blev gift med Mette Helene
(Nielsdatter) Bang fra Søvind 1786. Han
dør i Skanderborg 1800.

Rasmus Christophersen, søn af Christopher
Rasmussen, blev født 1.11.1752 og bliver
skræddersvend i 1787. Han bliver mester
i 1790 og var oldermann 1798 og 1814.
Han gifter sig med Amalie Frederiksdatter
Berner 1790 og får 4 børn. Han bor Lille-
gade 94 i 1801. Begge forældre dør i 1827,
og han beskrives som aftægtsmand og
forhen skrædder og avlsbruger. Det nævnes
også, at han i 12 år har været sindssyg og
folkesky og døde af tæring.

Niels (Christian Nielsen) Mønster, født ca.
1763. Han blev gift med Mette Kirstine
Olufsdatter Schmidt 30.11.1788. Skrædder
Nicolai Christophersen er vidne. Han får
en søn døbt 1797. I 1798 har han en retssag
med fri proces mod Jens Linaa, som nægter
ham at hente vand ved den fælles brønd.

Han er i 1801 flyttet til Viborg, men også her er der en lignende retssag i 1813.

Nicolai Christophersen (Svejstrup) blev efter hjemmedåb fremvist i kirken i Skanderborg 6. 1.1764. Han var også søn af Christopher Rasmussen. Fadder var bl.a. Skrædder Niels Boes. Han bliver svend 1783 og er mester, da han gifter sig i 1786 med Karen Jensdatter og bosætter sig i Den Liden Gade 37. Broderen Rasmus og Søren Nielsen er begge svende hos ham i 1787, derudover er der en lærling. Han er oldermand 1789. Han dør i Ø. Nykirke Sogn 1842 77½ år gammel som gårdmand i Tindet.

Christen Jensen Riis blev født ca. 1752. Han gifter sig som enkemand med Ane Meulengracht i 1806 i Skanderborg. Riis dør i 1821 og en ny ægtemand dør året efter. Ane har ikke videre held med ægtemænd, for det 3. ægteskab med skræddermester Christen Lund bliver også kort (1824-27). Enken driver skrædderfaget videre ved hjælp af 2 ugifte sønner og en lærling, så der har været nok at se til. De virker stadigvæk i 1850 i Lillegade, hvor en søn, Mads Riis, fortsætter traditionen.

Læredrengenes arbejdsdag var lang
Læredrengene skulle ud over at sy også bære tørv ind og kløve brænde. De pudsede lys om aftenen og bar vand ind til husholdningen. Der skulle naturligvis også gøres rent på værkstedet og ryddes op. Lærlingen skulle muge ud ved dyrene, og ædelse skulle besætningen også have. Hvis mesters kone manglede en hjælpende hånd, så var der altid en villig lærling, der også kunne

se efter børnene – og dem var der i reglen mange af!

Lærlinge var normalt på prøve den første måned, så mester kunne se, om drengen var duelig. Læretiden var for de betalende lærlinge normalt 3 år og for andre var den 5 år. Arbejdstiden begyndte kl. 5 morgen, og drengen fik fri, når mester gav lov.

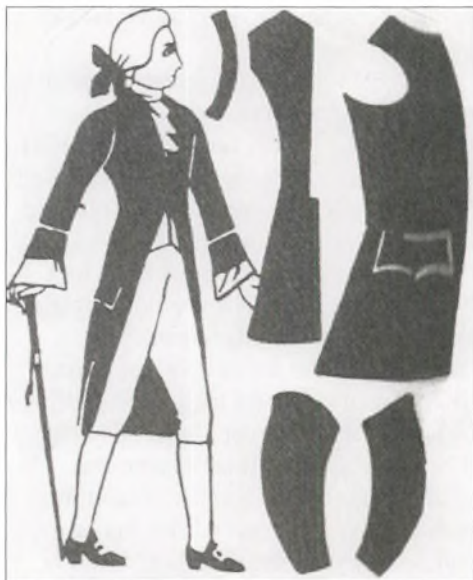
Til gengæld fik lærlingen kost og logi hos mesteren. Både føden og drikkevarerne skulle være upåklagelige og øllet ”forsvarligt”. Der havde åbenbart været tilfælde med klager fra lærlingenes side, og nogen luksus har der i hvert fald heller ikke været tale om. At lærlingene drak øl til maden var helt normalt. Vandet fra brøndene var som regel udrikkeligt og i mange byer sundhedsskadeligt.

Som i andre håndværksfag var det slet ikke ualmindeligt, at sønnerne fortsatte i faderens fodspor. Min 5 x tipoldefar i lige linje, Christopher Rasmussen og hans 2 sønner, er et eksempel på dette.

Som i de andre håndværksfag ser man en del ”trækfugle” fra andre købstæder. De arbejder kun en kort årrække i byen. Så det var ikke kun svendene, der drog på valsen til nye byer og nye udfordringer i håb om bedre forhold. Gennem hele det 18. årh. havde skrædderne dårlige vilkår. Fattigdom og elendige levevilkår gjorde sit til, at mange døde i en forholdsvis ung alder. I de små købstæder var det en sjældenhed, at håndværksmestre havde svende. Enhver måtte klare sig selv, hvis ikke man var syg eller gammel.

Modeluner under enevælden

Moden i 1700-tallet dikterede, at fornemme herrer skulle have pudret paryk og silkebroderede jakker og veste med små sølvknapper. Buksebenene gik til under knæene, hvor man havde sat sølvspænder

var der mange små plisserede læg på langs af bindet.

I enevælden lagde kongen stor vægt på, hvordan folk gik klædt. Selvom man havde råd, måtte man ikke klæde sig over sin stand. I hele perioden forsøgte man at kontrollere og begrænse brugen af luksusvarer. I Skanderborg var der dog kun nogle ganske få, der havde råd til den slags, så brugen af fine silkestoffer har været begrænset.

I øvrigt gik mænd ikke med undertøj, man brugte bare den lange skjorte som undertøj. En anden besynderlig mode var, at man anså kraftige lægge for at være maskuline. Derfor kunne man bruge indlæg i strømperne for at få læggene til at se større ud!

på. Også skoene havde fine sølvspænder, og strømperne var af silke. De fine stoffer købte man i Frankrig, Italien og Tyskland. Til herrens udstyr hørte også den trekantede hat, som var meget brugt på Holbergs tid. Hatte blev lavet hos hattemageren, som også fandtes i Skanderborg i 1700-tallet. Også stokken hørte med til udstyret og var et must for en rigtig gentleman. Man syede flæser på skjorten og ved ærmerne, og om halsen bar man et halsbind, som blev fæstnet i nakken. Skulle det være rigtig fint,

Folks udstråling er ofte bestemt af det tøj, som de går i. Selvom moden skifter, så er budskabet det samme. Man vil vise sin økonomiske velstand og gode smag og give udtryk af at kende til tidens strømninger. Designere fra Paris og London bestemmer, hvad der er "IN" i dag. Men i gamle dage var det overklassen og dens skræddere, der satte normerne for, hvad der var moderne og rigtigt.

Holberg taler om det forkastelige i at være træl af de parisiske skræddere: »Vi

Original halsbind fra 1700-tallet.

Før Herren Christoffer Holstis Kiereste. Arbeidet Ao. 1724.

	Rdl.	Mk.	Sk.
D. 19 Aug: For Madam Holst Giort en Sort Damaskes Kledning Manto og skiørt for fiskeben i Røgstøchet og bly i Ermerne.....	3 -	» -	»
8te Sorte silche Knaper med Straa perler qvaster wed..... a 10 Sk.	» -	1 -	»
6 al. Dito litzer..... a 3 Sk.	» -	1 -	2
D. 7 Oct: Giort en Gul og Hvid Damastes lang Contusch.....	1 -	» -	»
1/2 lod silche.....	» -	» -	12
6 sølv traæ Knaper..... a 4 Sk.	» -	1 -	8
1 1/2 al. Dito litzer	» -	» -	12

— regningcn fortsætter!

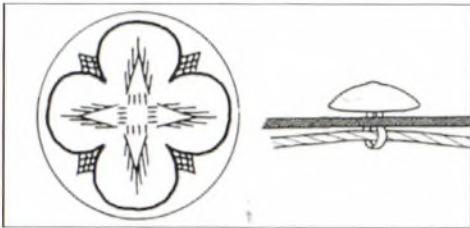
belé vore Fruentimmers brede Skjørter, men naar vi betragte vore egne Klæder, vore trange Ærmer, vore udstoppede Sidefolder, der tyngte som et Harnisk, have vi ingen Ære at tale med«. Og han fortæller også om »de trange og udstivede Klæder, som

foraarsage, at enhver Kavalier ser ud som Klør Knægt«.

Bønder og andet godtfolk vævede selv deres stoffer, og de har så leveret de uldne sager til skrædderen og bedt ham om at sy, hvis ikke husmoderen selv kunne

Eksempler på sølvknapper og -spænder fra 1700-tallet.

Montering af knapper.

klare opgaven. Hos byens købmænd kunne man udover urtekram også købe manufakturvarer, så det er tænkeligt, at man også kunne købe lidt "metervarer." Men ellers var der også byens vævere, hvor

bønderne kunne få deres uld vævet. Også Skanderborg havde professionelle vævere.

Om hr. de Lasson fra Aakjær fik sit konfektionsudstyr fra de lokale skræddere kan man ikke vide. Formentlig er det lavet i Horsens. Da han blev gift med Benedicte Rosenørn i Falling Kirke i 1740, har han nok fået det fine antræk lavet til den højtidelige anledning. Man aner den broderede vest under jakken.

Strømpefabrik i Adelgade

Skanderborg havde allerede på den tid (ca. 1750) en strømpefabrik i Adelgade, så man har vel også benyttet de lokale muligheder for at købe strømper. Det var strømpefabrikant Kausk (Kaute?), der drev strømpefabrikationen. Desværre for ham, så uddannede han også de ansatte så godt, at de efterfølgende kunne etablere sig og nyde godt af den viden, som deres læremester havde givet dem. Det blev efter nogle år

Lillegade 2 og 4 som er opført i 1700-årene var typiske huse beboet af små håndværksmestre. Endnu i begyndelsen af 1900-årene boede der en skomager og en skrædder i disse to ejendomme. Ejendommene er i dag totalt ændrede.

Thøger de Lasson (1706-72).

til virkelighed for Kristen Wissing og Jens Mortensen, der etablerede sig og forsøgte at udkonkurrere deres gamle læremester. Hvordan strømpekrigen endte, har det ikke været muligt at finde ud af.

Damedragter syedes også af mandlige skræddere. Dette ses bl.a. af »Barselstuen« (3, 1), hvor den adelige frue roser sig af at have lånt 10 Rdl. af sin skrædder. På side 46 ses en skrædderregning til en lærredskræmmers frue.

Til herrens dragtsølv hørte også snusdåser. 1700-tallet var snusdåsens århundrede, og den repræsenterede noget af datidens ypperste kunsthåndværk. For den snusende overklasse blev der lavet eksklusive dåser i mange varianter. Man skulle helst have en snusdåse til ethvert antræk.

Skrædderfaget var et lidt overset håndværk, og man betragtede skræddere lidt hånlige. Der gik således mange historier om dem. Der er bl.a. den om de to mænd der mødes, hvor den første siger: ”Jeg er ingen velskabt skrædder!” hvortil den anden spurgte: ”Hvorfor det?” ”Næh”, svarede skrædderen, ”for skræddere er jo ellers pukkelryggede!”

KILDER:

R. Broby-Johansen: ”Krop og klær” 1985.
 Erich Pontoppidan: ”Den Danske Atlas” 1764-81.
 Helge Søgaard: ”Haandværkerlavene i Aarhus” 1940.
 Erik Lassen: ”Dansk sølv” 1964
 Sven Fritz: ”Anders Pedersen Schanderup” 1976
 L. Thrane: ”Skanderborgs Historie” 1909
 Chr. Holtet: ”Blade af Skanderborg Bys Historie.” 1933
 Skanderborgs kirkebøger og Folketællinger 1787 og 1801.

Skrædder Bjarne Drews (Gl. Estrup)
 Helle Reinholdt: ”Hugo Matthiessens Skanderborg”
 *Den 9. p Trinit. (Den 7. aug. 1746): Trolovede sig en skrædder Jacob Kritlau Borger af Nyekøbing på Falster, en fattig omrejsende Enkemand og Enke Mette Kirstine Eskesdatter af Hørning. Deres trolovelse stod hos Anders Jensen i Fregerslef, og havde i mangel af fornødne beviser anbud sig medskafne tvende mænd som trofaste forlovere for dennem, hvis ord var disse, at intet er hinderligt udi nyt og andet ægteskab at indtræde på nogen af siderne af ovenstående tvende mænd fattige enkemand Jacob Kritlau og enke Mette Kirstine Eskildsdatter samt at bevise om deres afdøde ægtefællers efterladenskab lovligen er skiftet imellem dem og medarvinger skal vorde vores elskede sognepræst tiltalet betimeligen omtale i den sag eller hvad deraf følger. Krav og angerløs underskriver som trolofsmænd:

P.J.S. Jensen og Ancher A.J.S. Jensen

Bispetov 5. maj 1945

Af: Arild Larsen

I årbogen fra Østjysk Hjemstavnsforening 2012 var der en artikel om "De sidste dage af besættelsen i Hammel".

I artiklen står der bl.a.: "*Fra Århus meldes om heftig skydning i den indre by. – Kl. 14.30: Skydningen i Århus' gader er ophørt. Frihedskæmperne behersker byen. Der er 25 sårede og 5 dræbte*".

Her kunne jeg godt tænke mig at fortælle om min halvbror, Carl Otto Larsen's øjenvidnebeskrivelse af ovennævnte skuddrama i den indre by i Aarhus.

Min halvbror, Carl Otto Larsen, var dengang 25 år gammel og aktiv modstandsmand og gruppeleder i Aarhus. Hans gruppe blev direkte involveret i skydningen og kampene på Bispetov den 5. maj 1945.

Både min far og halvbror har skrevet om deres oplevelser fra krigen. Jeg har redigeret deres manuskripter og fundet gamle billeder fra den tid.

I dec. 2012 udgav jeg en bog om deres erindringer. Bogen hedder "Far og søn i Modstandsbevægelsen".

Min far var aktiv modstandsmand på Als i Sønderjylland, hvor han oprettede modstandsgrupper. Han blev desværre stukket.

Den 27. oktober 1944 blev han arresteret af Gestapo og blev først anbragt i dansk arrest i Aabenraa. Den 16. november 1945, to dage før min 4 års fødselsdag, blev han sendt til Frøslevlejren. Den 12. jan. 1945 blev han deporteret til koncentrationslejren Neuengamme i Tyskland og igen videre til lejrene Dessauer Ufer og Bullenhusener Damm. Heldigvis overlevede han og kom hjem igen med de hvide busser. Han døde i 1966 75 år gammel.

Men her er et lille og redigeret uddrag af bogen fra min halvbrors oplevelser på Bispetov i Aarhus 5. maj 1945.

Kl. 9.40 blev vi angrebet af tyske soldater

Vi var på Bispetov den 5. maj fra kl. 8, og vi skulle afløses kl. 10.00, jeg havde 12 mand. De var allesammen meget dygtige, og folk, der havde været soldater og havde godt kendskab til våben, dem stolede jeg fuldt og fast på. De skulle bare forhindre, at trafikken gik i stå, og at de biler, der kom med arrestanter, kunne komme igennem. Folk var jo fuldstændig vilde af glæde, og det gik meget godt.

Skudduellen på Bispetorv.

Men da vi nærmede os kl. 9.40, eller deromkring, så sagde folk: "Nu kommer der tyskere." De kom nede fra Store Torv og op imod os. Jeg stod nemlig ved Aarhus og Omegns Bank (nu Nordea-red.), lige overfor en kiosk, der lå på Bispetorv (nedlagt-red.) Jeg kunne se, at tyskerne kom i enkeltkolonne med våbnene i skudklar stilling. Med det mener jeg, at de gik med våbnene i vandret stilling, de havde dem ikke overhængt, og folk begyndte at løbe væk og gemme sig, og jeg! Nej! - først går en af mine folk, han er vagt på hjørnet, hen til tyskerne og vil standse dem. De snupper bare hans U. S. karabin.

Så går jeg ned til dem, og på en meget kontant måde siger jeg til den tyske befalingsmand, der er oberstløjtnant, at jeg ikke vil finde mig i, at de tager våben fra os, for nu er krigen slut. Vi skal ikke slås mere,

der er ikke nogen grund til, at vi begynder at skyde på hinanden. Det var han for så vidt enig med mig i, det var meget unge soldater. Jeg vil antage, at de har været omkring 17 år, ældre var de ikke. Det var en deling, og der var ca. 20-30 mand. Så siger han: "Ja, men han skulle igennem og op ad gaden forbi Clemens Bro": "Ja" sagde jeg, det kunne han godt få lov til, men så skulle han vente lidt, så ville jeg give besked om, at jeg havde givet tyskerne lov til at gå den vej.

Jeg gav besked til en af mine gode kammerater, Iver, der stod på hjørnet ved den cigarhandler, som vi skulle have skudt, og sender en anden mand hen til hovedstyrken, der var ved Koncertpalæet.

Skuddramaet på Bispetorv

Jeg gik tilbage til tyskeren, og i det samme lød der et skud, og hvor det kom fra, og hvem der blev ramt, det tør jeg ikke udtale mig om. Tyskerne havde på det tidspunkt spredt sig op ad gaden, sådan at de havde en tre-fire meter mellem hver mand. I det samme øjeblik, som det første skud lyder, er der samtidig en mægtig skudstøj. Samtlige modstandsfolk på hele Bispetorv begynder at knalde ganske uahæmmet løs ud i det blå og uden at sigte, tror jeg. Det var alle på Bispetorv, der skød, fordi de blev grebet af panik.

Iver, der stod på hjørnet af Kannikegade og Søndergade, blev ikke dræbt, men fik et skud i maven og faldt om. Jeg skød efter den tyske oberstløjtnant, der stod 10 m fra migovre på den anden side. Han skød på mig, og jeg skød på ham og ramte ham. Han stod i en underlig stilling, da jeg ramte ham i nakken. En anden tysk soldat oppe ved Iver traf jeg i maven, og han skreg helt forfærdeligt. Pludselig kunne jeg mærke, at jeg fik ligesom et slag på venstre arm.

Jeg tænkte ikke videre over det. Jeg kunne bare se, at der var kommet et hul i mit frihedskæmperarmbind. Så var det ligesom en sten, der sprang op og ramte mig over højre øje. Der gik vist en pulsåre lige over øjenbrynet, og det begyndte at bløde meget kraftigt. Jeg kunne ikke se ud af øjet og kunne altså ikke skyde mere. Så fik jeg et projektil eller en splint igennem min venstre ringfinger, og den satte sig fast i geværet. Det var en splint på ca. 2-3 centimeters længde; en stump af et projektil.

Jeg bøjede hovedet, fordi jeg troede, mit øje var skudt ud. Jeg ville kikke efter det, måske lå det på jorden. Det gjorde det ikke, så tabte jeg hjelmen, og i det samme rantes jeg af en splint mere. Skuddene ramlede ind i døren til banken. Jeg fik mange af splinterne i hovedet i tindingen, og til sidst et skud direkte i hovedet. Heldigvis lavede det kun et lille bitte kraniebrud eller en revne og gik ikke ind i hjernen. Jeg lagde jeg mig ned, fordi jeg var klar over, at jeg ikke kunne gøre noget mere.

Skudduelen. CO ligger.

Jeg spillede død og lå med spredte arme og ben, fordi jeg mente, at sådan gjorde man, når man var død. Jeg sørgede for, at min stålhelmet kom til at ligge sådan, at jeg ikke fik et skud i maven. Det var noget af det, jeg var mest bange for.

Medens jeg lå der på gaden foran trappen ind til Aarhus og Omegns Bank (nu Nordea), lød skuddene fra alle sider. Jeg fik i løbet af ganske kort tid flere forskellige splinter i højre side af kroppen. Det var projektilsplinter, der kom ved anslag mod selve stentrappen (rikochettering - red.) Det var meget ubehageligt. Selv om man ikke kunne mærke noget, så kunne man jo ligefrem høre det, når det smaskede ind i kampestenene. I løbet af den tid jeg lå der, fik jeg i alt 12-13 forskellige splinter i højre side. De er efterhånden alle kommet ud. I døren til Aarhus og Omegns Bank stod der 5-6 mennesker, og deriblandt var en fru pastorinde Bock. Hun døde i løbet af eftermiddagen af sine skudsår, yderligere blev tre-fire andre dræbt. Mærkværdigvis nok var jeg overhovedet ikke bange. Jeg havde bare sådan en fornemmelse af, at nu var det sku sket. Jeg kan huske, at jeg tænkte: "Det er da en fandens til dag at blive skudt - den sidste

Skudduel (nærbillede) CO.

dag. Hvor er det synd for min mor. Det var faktisk min eneste tanke", før ambulancen kom og tog os med.

Iver, som blev skudt i maven, døde nogle

dage senere. Jeg nåede heldigvis at komme ned og sige farvel til ham. Han vidste, at han skulle dø, det var sørgeligt. Hans mor og far sad der også. Det var trist, og mærkværdigt nok var han ikke spor ked af det.

Flere af mine bedste kammerater, bl.a. Børge Aabye Jensen, blev skudt i hovedet. Han stod ikke så langt fra mig, men på et

Børge Aabye bæres bort.

lavere niveau, han stod nemlig på selve Bispetorvet, og han var død på stedet. Erik Lassen, en anden god kammerat, fik et skud i højre lår. Det forårsagede, at han blev lidt invalid og aldrig kom til at gå godt. Han overlevede, men tog sit eget liv fire-fem år efter krigens afslutning, fordi han simpelthen ikke kunne finde sig til rette i det danske samfund mere.

På hospital

Jeg kom på hospital, og der kan jeg huske, at jeg holdt krampagtigt fast i min U. S. karabin, og også min pistol og en håndgranat havde jeg med. Lægerne sagde til mig, at jeg skulle aflevere dem. Jeg svarede: "Pistolens må I ikke aflevere, den gemmer I". Jeg havde set, at der kom modstandsfolk og tog våbnene, og jeg ville ikke af med min pistol: "Ja, men den håndgranat, den er da også farlig": "Nej, den er ikke farlig, nu skal jeg tage detonatoren ud," og det gjorde

jeg. Det var fuldstændig vanvittigt, hvad jeg gjorde.

Men så blev jeg forbundet, de kunne ikke gøre mere ved mig, og jeg blev kørt ind på en to mands stue.

Der var fire mand, som blev dræbt fra min gruppe. Herudover var der to døde fra andre grupper og to sårede alene ved den aktion.

Der blev i alt dræbt 8 og omkring 30 blev såret ved ildkampen på Bispetorv. (red.) Jeg lå på hospitalet i fire dage, så kunne de ikke holde mere på mig. Jeg gik simpelthen og begyndte tjeneste ved kolonnen, det var 2. kolonne. Min deling blev stabdeling eller politideling, fordi vi skulle være de skrappeste fyre. Vi boede først overfor Vestre Allé Kaserne i Købmandsskolen, så flyttede vi ned til Strandvejen, hvor vi kom til at bo i en værnemagers villa. Medens vi boede der - det har været en 14

dage senere, begyndte det pludselig at gøre så underligt i mit ansigt. Jeg kunne mærke, hvordan hele venstre side hoppede, og min venstre arm begyndte at gå opad, og mit venstre ben blev stift. Jeg sagde til mine kammerater: Prøv en gang at se på mig, der er da noget galt, hele min venstre side er så underlig, og så mistede jeg bevidstheden. Jeg blev kørt på hospitalet i en H. G. F. for fuldt knald, og jeg blev opereret sidst på dagen vistnok for en blodansamling, vil jeg regne med. Jeg blev trepaneret. Det var en lang historie. De vidste, at der var hul i kraniet, men de vidste ikke, hvor meget det var, og det har altså udviklet sig bagefter. Da jeg blev opereret, blev der boret to huller oppe i nakken på mig. Der lå jeg en fem-seks dage igen. Min mor var selvfølgelig bundulykkelig, fordi jeg ikke havde skrevet til hende. Men min veninde skrev til min mor og fortalte, hvordan det var gået med mig. Det brev har

jeg bevaret. Hun skrev den 6.maj 45: *”Dels for at meddele Dem, at Carl Otto i går blev såret i højre overarm og to fingre på venstre hånd under en ildkamp på Bispetorvet. Jeg kan berolige Dem med, at han kun har fået kødsår samt et strejfskud i tindingen, og det er ikke er farligt. I går og i dag har jeg besøgt ham på Kommunehospitalet. Han er ved godt mod og tænker kun på at stå op og komme ud og udrette noget, men det bliver ikke i denne omgang”*. Det blev det heller ikke, men jeg havde den glæde, da jeg i første omgang lå på hospitalet, at der kom to englændere fra Royal Dragoons. Det har vel været omkring den 8.–9. maj, at de kom op til mig og gav mig hånden. De sagde, at jeg havde været ”a good boy”. Dem har jeg senere haft forbindelse med i mange, mange år. Min halvbror døde i 1996.

Karen Fogh

- en kvinde, der gik foran

Af: Ove Jensen

Da præsten holdt begravelsestale over Karen Fogh, mente han, at "hun var skikket til at lede større ting, end hun fik lejlighed til". Det var ellers ikke lidt, Karen Fogh var i berøring med i sit liv, så evnerne må have været store. Her følger fortællingen om Karen Fogh:

Karen Espersen – for det er hendes pigenavn – kom til verden den 17. april 1879 i Grinderslev Sogn i Salling, og hun voksede op i en børneflokk på fem piger og én dreng. Forældrene: Else Marie og Simon Espersen, havde en gård på den egn, som Jeppe Aakjær senere skulle gøre kendt, da han byggede Jenle med udsigt over en af Limfjordens mange vige.

Det hørte med til barndommens glæder at aflægge besøg hos moster Dorthea, der sammen med sin mand, Laust Andersen, boede på gården "Skovlide", der ligger i Edslev, Kolt Sogn. Denne forbindelse til

Karen Fogh

det østjyske skulle blive bestemmende for Karens livsbane.

De første ungdomsår blev ellers tilbragt i København, hvor en anden moster havde slået sig ned, og hos hende boede og arbejdede Karen Espersen i flere år i dennes pensionat på Østersøgade. Hun logerede også her, mens hun gik på handelsskole. Denne blev efterfulgt af et højskoleophold på Ryslinge Højskole i tre måneder. Derefter – ved århundredskiftet – flyttede Karen til Skovlide, hvor hun boede, mens hun havde arbejde som kontorist på Aarslev Mølle.

Det var ikke kun familien på Skovlide, der trak i Karen. Opholdt man sig her i en periode, blev man trukket ind i det grundtvigske miljø på egnen, og derfor var Karen fuldt fortrolig med dette. Her havde hun mødt den tre år ældre Gunnar Fogh, og i flere år havde hun og Gunnar været stærkt interesserede i hinanden. Allerede da Karen var 14, havde hun gjort indtryk på Gunnar, men først da Karen var 21, tog Gunnar mod til sig, og på en tur til fods fra Skovlide til Aarslev friede han og fik ja, fortæller han i

På udflugt til Himmelbjergtet i 1899 med beboerne på Skovlide. Karen Espersen står i midten under Himmelbjerg-tårnet. Hattene er et studium værd.

sine erindringer. Hvor længe turen varede, kunne han bagefter ikke bedømme.

Forlovelsestiden blev af flere års varighed, og i den tid har Karen arbejde på Fællesforeningens (FDB's) kontor i Aarhus, hvor hun også bor, men om søndagen tager hun ofte til Skovlide. Først 29. juni 1904 står brylluppet i Breum i Salling. Da pengene er små, har de nygifte ikke råd til at købe gård, men indgår i stedet for en forpagtningsaftale i Lading. Opholdet her bliver af kort varighed, og Gunnar skriver mange år senere: "...vi kom jo fra en grundtvigsk kreds og undlod derfor at komme sammen med folk...". Denne holdning blev ad åre blødt op og måske især som følge af Karens stærkt udadvendte aktiviteter.

Allerede i december 1904 blev Karen og Gunnar Fogh imidlertid, med økonomisk hjælp fra andre, ejere af Edslev Mølle i Kolt Sogn. Gården lå ned til Aarhus Å og havde mølleri og landbrug. Her kom de til at leve deres liv. Et halvt år efter indtoget i møllen kom deres første barn til verden, og i årenes løb kom yderligere seks til.

Det unge ægtepar Fogh blev en del af det grundtvigske miljø omkring Bering Valgmenighed, hvor Gunnar havde færdedes siden barndommen, men Karen kunne også føle sig tryk, idet hun ved sine mange besøg på Skovlide som sagt havde stiftet bekendtskab med kredsen. Edslev Mølle blev et gæstfrit hjem, hvor Karens søstre ofte aflagde besøg, ligesom naboer og meningsfæller kiggede ind. I

valgmenigheden kom Karen og Gunnar i berøring med tidens debat, de læste meget og tog af og til toget til Aarhus for at gå i teatret. Kort sagt: De dannedes!

Dansk Kvindesamfund Bering Kredsen

I 1907 stiftedes Dansk Kvindesamfunds Bering Kreds, der udgik fra medlemsskaren i Bering Valgmenighed, og Karen Espersen Fogh, som hun kalder sig for ikke at blive forvekslet med sin svingerinde, Karen Fogh, er med fra første færd. På den stiftende generalforsamling vælges hun til foreningens revisor. Den post var- etager hun, indtil hun tre år senere vælges til bestyrelsen, i 1910. Året forinden har hun været suppleant. I løbet af den toårige valgperiode deltager Karen kun i 3 af bestyrelsesmøderne, og ved generalforsamlingen i 1912 forlader hun bestyrelsen.

Om årsagen til det tilsyneladende ringe engagement kan der gættes på, at arbejdsbyrden derhjemme med den store børneflokk har krævet sin kvinde.

Men at hun har været stærkt interesseret i kvindesagen, kan der ikke være tvivl om. Da landet i 1915 fik en ny grundlov, der gav kvinderne valgret på lige fod

med mændene, arrangerede Dansk Kvindesamfund et fakkeltog til kongen på selve grundlovsdagen den 5. juni for at takke. Med i optoget var Karen Fogh og flere andre kvinder fra Bering Kredsen.

De følgende år er Karen Fogh menigt medlem, og først i 1922 træder hun igen ind på scenen, idet hun vælges til bestyrelsen og straks bliver foreningens nye formand. Medlemstallet er på det tidspunkt nede på 37, og foreningens protokol røber, at man er inde i en stagnationsperiode. Med den nye formand blæser der kraftigere vinde, og medlemstallet viser opadgående pil de følgende år.

Man arbejder på flere fronter, og man tager fat på de meldinger, der kommer fra moderforeningen.

Der er udspil om kvindelige præster, som man gerne så blive en realitet. Man kan også være enige i, at forbrydelser mod børn bør straffes hårdere. Tiltag for at gennemføre tilsyn med ugifte kvinder med børn opnår ikke støtte i Bering-kredsen. Ægteskabsloven gennemgås i et foredrag, så kvinden er klar over sin retslige stilling. Der fortælles om seksualhygiejne. Den kendte doktor Larsen holder foredrag om,

*Karen og Gunnar Fogh
med en del af børneflokk.*

Edslev Mølle i Karen Foghs tid. Hovedsæde for Bering Kredsen i 1920'erne og 1930'erne. Aarhus Å ses nederst i billedet.

hvorfor en skolelægeordning er en god idé. De mange eksempler viser, hvor bredt man favner.

De udenrigspolitiske strømninger aflejrer også forskelligt tankegods. Den blodige verdenskrig giver fredssagen vind i sejlene, og da nazismen stikker sit grimme fjæs frem hos den sydlige nabo, aflægger lærer Harald Grønborg fra Kattrup Skole rapport for DK's medlemmer ved at fortælle om sin rejse til Tyskland i 1933. Fire år senere kan man i Bering lægge øre til en beretning om antisemitismen i Danmark.

Dagligdagen repræsenterer det praktiske. Det var foreningens synspunkt, at kvindernes deltagelse i samfundslivet i hvert fald ikke skulle strandes på manglende kunnen. Hvert eneste år arrangerer man kurser af praktisk art, og syning og husholdning er ofte på programmet, hvor

man søger at inddrage de unge piger, fremtidens husmødre. Det har man faktisk held med, og dette er størst vinteren 1933, hvor man laver kurser i netop husholdning og kjolesyning med en tilslutning på godt 60 for hver af de to kurser – og med få forsømmelser. Smaller kurser, der varede et par timer beskæftigede sig med henkogning, uldplastik (Det er da gået af mode, hvad det så end er - kursus i 1927), kolde anretninger, billige julegaver (Da krisen kradser i 1930), anvendelse af levninger (Krisen varer ved, og man indskrænker antallet af møder), frokostbord, borddækning, samariterkursus og regnskabsføring. Nævnt i tilfældig rækkefølge!

Alle disse tiltag, der er plukket af programmerne i 1920'erne og 30'erne, er selvfølgelig ikke Karen Foghs fortjeneste

alene. Hun må dele æren med sine bestyrelser, men der er ingen tvivl om, at hun fungerede som formand på den post, hun var valgt til. Mange af møderne lagde hun selv hus til, ja, selv generalforsamlinger fandt sted på Edslev Mølle. I 1918 havde Karen og Gunnar Fogh bygget nyt stuehus og så stort, at møder med 40 deltagere kunne holdes der.

Da det gik galt.

Den 29. marts 1938 er der generalforsamling i Bering, og da sker det uhørte, at foreningens formand siden 1922, Karen Fogh, ikke bliver valgt til bestyrelsen.

En god måneds tid senere holdes konstituerende bestyrelsesmøde i Edslev Mølle!! Netop her! Fru Fogh havde i forvejen skrevet i protokollen:

”Bestyrelsen konstituerede sig med ..... som Formand. Næstformand blev ....., og som Kasserer valgtes .....”.

En anden håndskrift meddeler dernæst: ”Da Bestyrelsen ikke kunde blive enig om Valg af Formand, besluttede man ..... og snarest indkalde til en ekstra Generalforsamling”. Den detroniserede formands sætninger kunne således ikke fuldendes. Man kan spørge, om hun har prentet dem for at vise bestyrelsen, at den kunne konstituere sig som vanligt efter en generalforsamling. Alligevel afholdes mødet i Edslev Mølle. Det er ikke muligt at foretage en entydig tolkning af begivenheden.

På den ekstraordinære generalforsamling ”foretoges Omvalg af Fru Eli Fogh, i hendes Sted valgtes Fru Karen Fogh”. På et efterfølgende bestyrelsesmøde vælges Karen Fogh så selvfølgelig til formand, og den gamle orden er genoprettet.

Mit bud på den uheldige begivenhed er,

at Karen Fogh efterhånden var vokset til en institution. Hun havde været foreningens formand i 16 år, og ved stemmeafgivningen har man tænkt: ”Karen skal nok blive valgt, så jeg stemmer på .... , der vil være god at få i bestyrelsen”. Da stemmerne blev talt sammen, viste det sig, at for mange havde tænkt sådan, og at fru Fogh ikke blev valgt. Efterfølgende har man erkendt, at hun ikke kunne undværes. Men det må have givet røde ører!

Dansk Kvindesamfunds 4. Distrikt.

De forskellige kredse arbejdede sammen i distrikter, og det østjyske betegnedes 4. distrikt. Allerede i 1925 blev Karen Fogh indvalgt i distriktets bestyrelse, og her sad hun til sin død i 1941. I perioden 1929-33 fungerede hun som kasserer, og fra 1933 var hun distriktets formand. Når man havde den position, sad man også automatisk i DK's hovedbestyrelse. Karen Fogh var således med i topledelsen af DK. Her var etager hun især landkredsens sag.

Ved Fællesstyrelsens møde i Aalborg i juni 1938 drøfter man forholdet til nationalsocialisterne, ligesom man har gjort gentagne gange op gennem 30'erne. Baggrunden er denne gang, at disse flere steder og især i København har forsøgt at infiltrere DK. Karen Fogh optræder i denne sag som talsmand for DK og henviser til, at medlemmer, der modarbejder foreningen, skal ekskluderes iflg. vedtægternes § 2. Hun opfordrer til, at de enkelte kredse viser handlekraft og foretager eksklusioner. Det ender med, at nazisterne erklæres uønskede i DK.

Episoden viser, at Karen Fogh har engageret sig i kampen mod ondt fra syd, og det er vel netop derfor, hun optræder som DK's talsmand på mødet. Desuden

harmonerer det med tiltag, der tages i Bering og med Peder Bukhs bemærkning om, at den politiske udvikling bekymrede fru Fogh.

Hun bliver rost for sit arbejde, da der i starten af 1941 gøres status over foreningens virke i det østjyske i medlemsorganet ”Kvinden og Samfundet”: ”Karen Fogh, hvis Navn har vundet den dybeste Respekt hos de Mænd og Kvinder, hun har arbejdet sammen med”. Hun var aktiv i samfundsdebatten og havde indlæg i dagbladene, ligesom hun kom langt omkring som taler ved møder i DK’s regi. Da Aarhus Kredsen har 50 års jubilæum i 1936, bringer hun kredsen en hyldest på vers. Hun optræder her i rollen som formand for 4. distrikt og taler efter landsformanden, Edel Saunte.

Til husmoderfest i Skanderborg

I 1939 holder hun ved en klubaften i Skanderborg Kredsen et foredrag om ”Husmødrenes Ansvar”. Dette emne havde hun tidligere berørt i netop Skanderborg, som vi skal se i det følgende:

Ved en sommerfest i 1930’erne, etableret i et samarbejde mellem Skanderborg Landboforenings Husholdningsudvalg og Dansk Kvindesamfund, holdt Karen Fogh et foredrag, som hun kaldte ”Den danske Husmoders Gerning og Ansvar”. Dette giver et godt indtryk af, hvilket ærinde fru Fogh havde. Hvad hun så at sige var rejsende i, hvorfor dette skal omtales nøjere:

Når den enkelte husmoder i det daglige må kæmpe for at få de små midler til at slå til, kan det være vanskeligt at forstå, at hun sammen med sine medhusmødre i virkeligheden forvalter store summer. Husmoderens arbejde er vigtigt. Det skal hun forstå, og det giver selvbevidsthed. I

virkeligheden burde husmoderen sættes selvstændigt i skat, drister KF sig til at sige. Hun ved godt, at dette synspunkt ikke er populært, men det er et af DK’s programpunkter, og det støder på modstand landet over. En skatteansættelse vil imidlertid sætte tal på værdien af kvindens arbejde og dermed højne selvgættelsen og samfundets agtelse, mener DK og fru Fogh.

Husmødrenes opgaver er af enorm rækkevidde, og skal det udtrykkes kort, vil fru Fogh sige det sådan: ”at værne og passe alt, hvad der bliver hende betroet – Mennesker, Dyr og Planter – efter bedste Evne under Hensyntagen til sine specielle økonomiske Forhold og tilstrækkeligt tidssvarende”.

Det er praktiske opgaver, der banker på: madlavning, rengøring, bading, vask, strygning, barnepleje, pædagogik, sygepleje, regnskabsføring, høns, have osv. For at varetager alle disse ting er det nødvendig med årelang uddannelse. Det eksemplificeres med følgende: ”Naturligvis maa Husmoderen ogsaa følge med i de nyeste Ernæringsteorier og vide, hvad Kalorier og Vitaminer er. Det er ikke enhver, der slipper saa let om ved denne Sag som Konen, der efter at have hørt et Foredrag om Vitaminer og Kalorier sagde: ”Jeg gad nok se, hvad min Mand vilde sige, hvis jeg puttede saadan noget i hans Mad!” Serveringen af denne anekdote viser, at Karen Fogh er en lun og dreven foredragsholder, der kender sine virkemidler. Det skal der senere gives endnu et eksempel på.

Husmoderen må indse, at hun aldrig bliver færdig med at lære. Desuden er det nødvendigt at vise interesse for mandens arbejde, men unødvendigt at stå på pinde for ham. Dog er det måske hensigtsmæssigt at vise ham sit venlige ansigt, når købmand

Gæstfrihed og samvær på Edslev Mølle i 1920'erne. Karen Fogh er nr. 2 f.v. Dernæst med det flotte overskæg Noe-Nyegaard (præst i Bering). Karens mand, Gunnar Fogh, har måttet placere sig på jorden for at komme med på billedet.

eller brugs skal have den månedlige betaling for indkøb, lyder det ironisk. Manden i huset sidder på pengepungen, og mange er tilbøjelige til at mene, at der er brugt alt for mange penge. Her skelner Karen Fogh mellem husmoderen i byen, der i reglen har et fast beløb til husholdningen, hun skal administrere, og landhusmoderen, der lider under traditionerne fra dengang en landhusholdning var selvforsynende.

Det kan komme dertil, at kvinden har lært at tage sin mand ved næsen, og her krydrer fru Fogh sit foredrag med en festlig anekdote: "Der var en Mand, der stillede sig afgjort afvisende og uforstaaende overfor de Penge, der stod opført paa Konens Regninger under Punktet Knapper, Baand o.lign. For at undgaa Vrøvl skrev hun i Stedet "Festons". Manden var

naturaligvis svært interesseret i at faa at vide, hvad det "Festons", hans Kone brugte saa utrolig meget af, var for noget. "Det er noget, jeg bruger til at komme i Kjæ'nvælling," forklarede hun. Senere hørte hun til sin store Fornøjelse Manden betro Naboen følgende: "Det er en gruelig Mængde Festons, mi' Kuen bruger til sin Kjæ'nvælling, men det er nu ogsaa en grum' gue Kjæ'nvælling, hun laver!" Se, sådan afleveres en pointe.

Foredraget slutter med, at distriktsformanden formaner sine tilhørere. De må ikke blive slaver af deres arbejde, men skal interessere sig for den verden, der omgiver dem. De skal tage politisk ansvar og ikke i opposition til mændene, men hånd i hånd med dem, og det har kvinderne ikke været gode nok til. Til sidst rettes blikket

udad: ”Ude i Verden sulter Mennesker, mens andre brænder deres Overflod af Fødemidler, Mennesker pines, undertrykkes og kriges, og et helt Folk stødes udenfor i Nød og Elendighed. At være med til at hindre dette i at ske herhjemme, heri ligger ogsaa Kvindernes Ansvar – maaske det allerstørste”.

Sommerfestens deltagere kunne tage hjem beriget af både vitaminer og kalorier.

Bering Valgmenighed

Siden sin ungdom var Karen Fogh kommet i den grundtvigske Bering Valgmenighed. Hun og Gunnar hørte i deres voksenliv til støtterne i miljøet. Her var de aktive, og her sugede de næring af tidens debat. Karen bliver i 1926 valgt ind i valgmenighedens bestyrelse og bliver straks gjort til foreningens formand. Hun er den første kvinde, der indtager den post – oven i købet i det ganske land, og det siger noget om hendes potentiale, at hun straks bliver lederen! Det samme skete, da hun fire år tidligere blev valgt til Dansk Kvindesamfunds bestyrelse. Hun har besiddet udprægede lederegenskaber.

Kun to år sidder hun imidlertid i Bering Valgmenigheds ledelse, og det bliver et par turbulente år, hvor medlemmerne strides om foreningens økonomi og om præstens person. Karen Fogh søger at forlige menighedens stridende parter, men har ikke held deraf. Uforsonligheden er så stor, at præsten, Søren Noe-Nygaard, ser sig nødsaget til at rejse. Karen og Gunnar Fogh bevarer forbindelsen til ham de følgende år. Han rejser til Verninge på Fyn. Her har Foghs bekendte, og det er nærliggende at formode, at de har lagt et godt ord ind for præsten fra Bering. Men det er en formodning!

Bestyrelsen i Bering Valgmenighed stiller sine mandater til rådighed, og en ny bestyrelse kommer til. Karen Fogh vender ikke senere tilbage og nøjes med at være menigt medlem.

Sognerådet

Karen Fogh plæderede for, at kvinderne skulle engagere sig politisk, og det gjorde hun så selv. Hun var medlem af sognerådet i Ormslev-Kolt Kommune fra 1933 og til sin død i 1941. Hun er rådets kasserer i 1933 og 1934, men engagerer sig først og fremmest i det sociale område. Her gør hun en stor og engageret indsats og bliver socialudvalgets formand.

En af hendes kolleger i socialudvalget, Frode Andersen, priser hende i en nekrolog for ”den dybe menneskelige Forståelse af andres Forhold”. Trods forskellig politisk opfattelse var det muligt at praktisere et frugtbart samarbejde, understreger han.

Eftermæle

I vinteren 1941 falder Karen Fogh og brækker et ben. Efterfølgende støder der en blodprop til, og hun dør pludseligt den 14. marts 1941.

I de nekrologer, der bringes efter Karen Foghs død, fremhæves hendes dygtighed, og at hun havde let ved at formulere sine tanker. Hjælpsom var hun og hjalp ikke alene med råd - også med dåd. Hun angreb sagerne sagligt og havde samtidig hjertet med (”rige, varme hjerte”). Som foredragsholder var hun skattet, når hun forelagde sit syn på kvindernes situation, rolig, varm og lun. Hun blev betragtet som foregangskvinde og var i 1930’erne det samlende midtpunkt for Dansk Kvindesamfund på næsten hele Aarhusengen. I Skanderborg Kredsen

omtales hendes død på et bestyrelsesmøde, og i Aarhus Kredsen udtaler man mindeord på kredsens generalforsamling.

De forskellige omtaler fremhæver hendes store gæstfrihed og evne til at skabe et rart og varmt hjem på Edslev Mølle.

Karen Fogh er begravet på kirkegården ved Bering Valgmenigheds kirke, og den daværende præst, Peder Bukh, der var en god bekendt af afdøde, holdt en stærkt personlig mindeprædiken. Han fremhævede den indre, rodfæstede styrke, der affødte en kampberedthed, der gik til roden af spørgsmålene, og var det nødvendigt, kunne den være skarp. Karen Fogh hvilede i sig selv, hun havde personlighed, og det var hjertet – i dag siger vi empatien – der var drivkraften. Dette gjorde, at hun i sin holdning prægedes af uimponerethed og sikkerhed. Den sunde dømmekraft og hurtige opfattelsesevne gjorde, at hun forvaltede sine evner på bedste vis og med en myndighed, der viste hendes naturlige lederevner.

Op gennem 1930'erne så hun med større og større mismod på den politiske udvikling i Europa. Den var stærkt bekymrende for hende. Og hun så jo rigtigt!

Peder Bukh kendte også den private Karen Fogh, der i familiens og venners selskab kunne være munter og festlig, ja, til tider lystig.

Præsten antydede, at Karen Foghs evner havde rakt til større opgaver end dem, der blev hende betroet. Det er muligt, men vi kan i dag ikke afgøre det.

Nu er der det ved mindeord og nekrologer, at de koncentrerer sig om de positive sider hos afdøde, men her tyder det på, at de er ganske retvisende. Dels er der overensstemmelse mellem de udsagn, der fremsættes af forskellige personer, og dels har vi mødt lignende karakteristika, mens

Karen Fogh endnu levede. Forfatteren af denne artikel er ikke i tvivl om, at han har haft fat i et markant menneske.

Det bar frugt

I dag høster man frugterne af den indsats, Karen Fogh og hendes kampfæller ydede.

Et eksempel kunne være, at den danske regering i dag bliver ledet af tre kvinder. Så det slidsomme arbejde har givet resultat.

Da barnebarnet Grethe Rostbøll, født Fogh, i 1990 satte sig i ministerstolen i Kulturministeriet, har Karen Fogh kunnet smile stolt fra sin Himmel, og den nyslåede minister har forhåbentlig sendt en taknemmelig tanke til farmor.

KILDEANGIVELSE:

Bering Valgmenighed 1876-2001. (Heri beretter Frands Ole Overgaard om KF's formandsperiode, 1926-27).

Dansk Kvindesamfund, Bering Kreds. Protokol 1907-25.

Dansk Kvindesamfund. Bering Kreds. Protokol 1925-63.

Erik Aagaards optegnelser; s. 97-99. Gunnar Foghs erindringer; www.fogh-pind.dk.

Kvinden og Samfundet: 1933, 1937, 1941

Peder Bukhs begravelsesprædiken over Karen Fogh, den 20. marts 1941.

Aalborg Stiftstidende. 13. juni 1938.

Aarhus Amtstidende: Den danske Husmoder forvalter Millioner. 1930erne.

Aarhus Amtstidende. Nekrolog, marts 1941.

Protokollerne fra DK's 4. Distrikt er tilsyneladende forsvundet. De ville ellers have kunnet bidrage med relevant stof til belysning af Karen Foghs mangeårige formandsperiode.

Om Blichers første hosekræmmer

Af: Peder Porse

Jens Jensen, *ham e Hueskræhmer*, er en noget fremmed skikkelse i forhold til den øvrige personkreds i E Bindstouw.

Sprogligt og i sin adfærd. Men han boede jo også en fire mil østpå.

Med indskrivning af Nordlysnovellen *De forunelest Oer i Jens Jensens Lyu ætter hans æjn Beskryuels* i bindestuesammenhængen skaber Blicher sig selv mulighed for at vise den betydelige forskel på øst- og vestjysk dialekt allerede i starten af sit jyske forfatterskab. Først og fremmest ved navneordenes bestemte form.

Og i samme forbindelse muligheden for at vise forskellen i mentalitet mellem de tavse og noget eftertænkssomme Lysgårdfolk og de mere *frammtaahlen* folk lidt længere østpå (i Lysgård er frammtaalenhed alene en kvindelig egenskab). Men Jens har jo også nogle oplevelser at fortælle om. Han har været i regulær krig. Danmark var som bekendt blevet inddraget på den franske side i Napoleonskrigene.

Napoleonstiden og modsætningen til England påvirker på mange måder i tiden derefter Blichers forfatterskab.

I 'Nordlyset', altså samtidig med den første fremstilling af Jens Jensens oplevelser, finder vi allerede i det følgende hefte *Stakkels Louis* og et års tid senere *Letaq*. Men i lyset af den betydning, den ugennemtænkte udenrigspolitik senere får for forholdene i landet, er Blichers optagethed af perioden og dens påvirkning af økonomi og kultur helt nærliggende. Der har været en del forsøg på at identificere Jens Jensen (og Ras Rask). Søren Vasegaard Sørensen mener, på et ganske tyndt grundlag, det er Mads Madsen fra Spentrup. Bonden Jens Christensen fra Voldum syd for Randers, som Blicher kendte, og som, da Blicher var død, blev kongevalgt medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, har med lidt mere begrundelse været nævnt. Han var i det mindste med i Napoleonskrigene. Bare ikke i de slag, Jens Jensen beretter om.

Det seneste forslag, Bautitz' militærhistorisk baserede redegørelse i Danske Studier 1921, at det er to unge fra egnen ved Tørring og Rask Mølle, der nogle år senere fører til (DS 1927)* at han mener, det kan være Jens Pedersen og Søren Rasmussen fra Tørring ved Skanderborg, benævnes kun "med større rimelighed" af Johs. Nørvig, der har skrevet noterne til bind 26 af 'Samlede Skrifter', hvor *E Binstouw* er med.

Nogle år senere skriver Peder Skautrup, at Bautitz-tesen er "nok så overbevisende". Nørvig kunne imidlertid godt have droppet sine forbehold. Og mon ikke Skautrup som den gode jyde, han var, har underdrevet lidt i sin bedømmelse af antagelsen.

Der er ingen tvivl om, at Ras Rask og Jens Jensen er den litterære personificering af Jens Pedersen og Søren Rasmussen fra Tørring i Tulstrup Sogn, i den allersydligste del af Gjern Herred i Skanderborg Amt. Men Skautrup får sat de forkerte navne på de to.

Afstanden passer (næsten). Der er lige godt 5 mil mellem bindestuen i Lysgård og Tørring.

Af Holstenske Rytterregiments papirer fremgår, at mens det lå i Eckernförde fik man en tilgang af 9 soldater, hvoraf 2 kom fra Tørring (der er ganske vist anført Aarhus, men andre kommer fra steder, der også anfører at være Aarhus, men som rettelig var Viborg Amt), nemlig nr. 30, Søren Rasmussen, og nr. 68, Jens Petersen, (sammenlign med: *Dengaang A kam ud aa Skuelen, kam A ind te Reggemintet; wo Skadron loe i Enkelfyer*).

Holstenske Rytterregiments uniform var rød kjole med grøn rabat krave og blå bukser, (sammenlign med: "*di vil dragge den røde Kjole af jer aa gi jer en blå isteden*").

Ved folketællingen 1801 finder vi Jens som 9-årig (hyrde?) dreng i en af Tørringgårdene og Søren som 11-årig i sin egen familie. 10 år efter har de alderen til at komme på session, og i 1812 indkaldes de så til Kolding, hvor Holstenske Rytterregiment havde garnison. I mellemtiden er de blevet konfirmerede i 1805 (Søren) og 1809 (Jens). Jens optræder ikke ved folketællingen i Tulstrup sogn 1834. Og ej heller i nogen af nabosognene.

Søren Rasmussen bliver gift i 1821 med Ane Marie Rasmusdatter fra Skovslund i Dover Sogn mellem (det nuværende) Ry og Skanderborg. Søren, der i kirkebogen anføres som ungkarl, bor da i landsbyen Illerup godt en km fra Skovslund og omkring 9 km øst for Tørring.

Søren Rasmussen køber siden gården, der nu har adressen Ryvejen 37, Hårby, for penge tjent ved at handle med hoser. Vi ved ikke, hvornår det sker, men ud fra folketællingen 1834 ses, at han og Ane får deres første barn i 1823.

Ved folketællingen 1845 og igen i 1860 optræder Søren som aftægtsmand i Hårby. Han dør den 1. oktober 1866 og begravnes den 7. oktober på kirkegården i Veng.

Vi ved fra Niels Blichers topografi, at der var en vældig økonomi i hosebinderiet. SSB har skrevet det samme i Amtsbeskrivelsen (Viborg), og om sin anden hosekræmmer, der boede ude på Alheden, skriver Blicher ikke alene, at han var velhavende, men også at han ingen fattige hosekræmmere kender!

Hvor har Blicher oplysningerne fra? Naturligvis *kan* han have mødt Søren Rasmussen som beskrevet i bindestuen i Lysgård.

Beretningen om Søren og Jenses deltagelse i felttoget til Holsten og Mecklenborg er meget detaljeret og

passer ret nøje med de militære arkiver. Blicher lægger usædvanlig stor vægt på at forsikre, at fortællingen er sand, (han lader Jens Jensen indlede med at forsikre herom, og han bedyrer, at penneføringen er nøjagtig ("lisom A no sæjer ed ætte ham")), og de mange geografiske og historiske detaljer forudsætter næsten nedskrivning i hovedtræk i forbindelse med en snak mellem de to.

Bauditz refererer nogle af Sørensen efterkommere for at han, der angiveligt aldrig havde læst *E Bindstouw*, stort set ordret gengav fortællingen om kosakkernes pigkæppe (lanser). *E Bindstouws* meget beskedne udbredelse i Søren Rasmussens levetid gør udsagnet sandsynligt.

Blicher må have nedskrevet fortællingen ansigt til ansigt med fortælleren.

Mere sandsynligt er det derfor, at Blicher har mødt Søren på dennes hjemegn i forbindelse med en af Blichers rejser mellem Randlev og Thorning. Den daværende landevej mellem Skanderborg og Viborg passerer tæt forbi eller gennem Skovslund, Illerup og Tørring. En rejse mellem Randlev og Thorning, og vi ved fra B. selv, at han kort tid efter besættelsen af præstestillingen i Thorning allerede var på besøg der, vanskeligt gøres i vogn på under 2 dage, og slet ikke til fods, der af mange grunde (bl.a. den økonomiske) var Blichers foretrukne rejsemåde. Blicher har derfor haft behov for natogi, og kan i den

forbindelse meget muligt have mødt Søren Rasmussen på et tidspunkt mellem 1818 og flytningen til Spentrup 1824 i Tørring, Illerup eller på gården Skovslund.

Det franske og sprogforbistringen giver fortællingen en yderligere og ganske underholdende tredje dimension i forhold til den næsten samtidige beskrivelse fra Wolle Vistesens om hans tid i København.

Blicher har i *En Landsbydegns Dagbog* nævnt, at fransk jo kun var gal (forkert) latin. I Jens Jensen-fortællingen viser Blicher, at han ikke bare mestrer (også) dette sprog, men at han kan lege med det, som han kan med det jyske, eksempelvis om Wolle Vistesens sammenstød med brandinspektørfruen om en stige er en sti eller en steg! Nørvig skriver, at bortset fra at B. har ændret "u" til "w", er gengivelsen i *E Bindstouw* slavisk i forhold til den oprindelige fra *Nordlyset*.

Der er nu en afgørende forskel i fortællingens afslutning, som Nørvig ikke omtaler, men som Peder Skautrup i sine kommentarer en halv snes år senere ikke overser. Den oprindelige afslutning med det af artilleriet ved Sehested bortskudte ben passer overordentlig dårligt med Jenses senere næringsvej som hosekræmmer, mens den ændrede slutning jo falder ualmindelig fint ind i sammenhængen med fortællingens meget omtalte langrørede pibe.

*DS betegner Samlede Skrifter fra 1920-

Vejerslev Kirke.

4 store gamle ligsten fra samme slægt på Vejerslev Kirkegård

Af: Peter Kelstrup

Gravsten på kirkegårde fortæller jo en historie - sommetider mere usædvanlig end andre. Og nogle gravsten skiller sig ud fra andre. På Vejerslev Kirkegård lidt syd for Bjerringbro i det gamle Houlbjerg Herred ligger der på selve kirkegården 2 store gravsten, eller ligsten, på hver ca. 2 x 1 m, og indmuret i kirkemuren er der yderligere 4 store ligsten i samme størrelse.

De 2 gravsten på kirkegårdsjorden ligger tæt ved kirkens nordlige korsarm og er de 2 største gravsten på hele kirkegården.

Disse 2 sten og 2 af stenene indmuret i kirkemuren er overraskende nok fra samme forgrenede slægt. Og overraskende nok har flere medlemmer i denne slægt gjort sig betydeligt bemærket i Aarhus og København i ældre tider.

De 2 store gravsten på kirkegårdsjorden er efter sognepræst i Vejerslev *Hans Henrich Hassager* (1767-1834) og hans kone *Christiane Meyer* (1759-1823). Det er mine tip2-oldeforældre.

Ligstenen i korsarmens østside er efter fæstebonde *Christian Pedersen Borre* (1672-1752) og hans kone *Kierstine Eschilddatter Spentrup* (1687-1768). Det er mine tip4-oldeforældre.

Ligstenen i kirkemuren t.v. for indgangsdøren til kirken er efter fæstebonde *Peder Christensen* (1614-1695) og hans 2 koner, *Cidtsel Pedersdatter* (1627-1657) og *Bodil Nielsdatter Koudal* (1635-1717). Peder og Bodil er mine tip5-oldeforældre.

Hans Henrich Hassagers og Christiane Meyers gravsten på Vejerslev kirkegård.

De 2 store gravsten ved korsarmen

De 2 store gravsten lige ud for korsarmen er som sagt over sognepræst *Hans Henrich Hassager* (1767-1834) og hans kone *Christiane Meyer* (1759-1823).

På dem står:

Hans Henrik Hassager
i 40 Aar Sognepræst for Vejerslev
Aidt og Thorsø Menigheder
født 6 Februar 1767
ægteviet 16 October 1795
død 24 juli 1834
certamen certavi cursum absolvi
fidem servavi
2 Tim: 4, 7 *

Christiane Hassager
født Meyer
født 1 October 1759
Ægteviet 16 October 1795
Død 16 Marts 1823
Tria permanent
fides, spes, amor
1 Cor. 13, 13 **

* 2. Timotheus brev kap. 4 vers 7: Jeg har stridt den gode strid, fuldført løbet og bevaret troen.

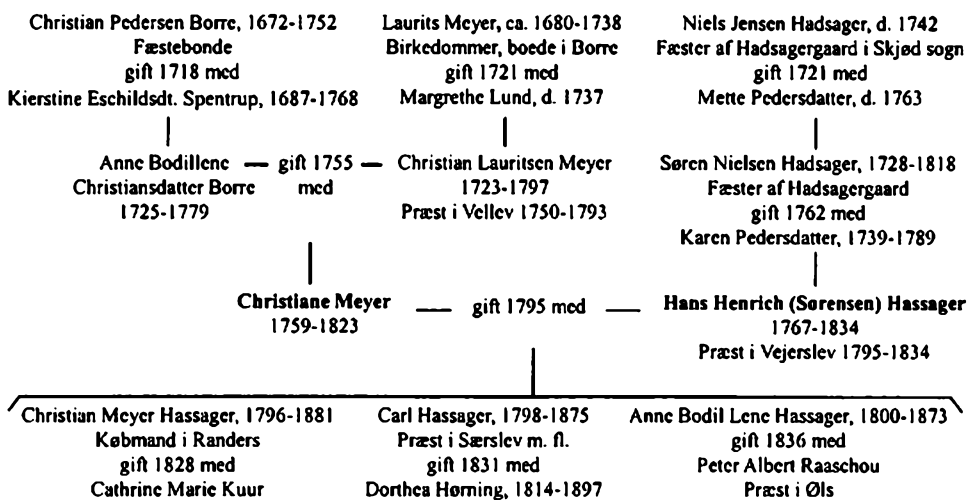
** 1. Korinther brev kapitel 13 vers 13: Så bliver da tro, håb og kærlighed, disse tre.

Hans Henrich Hassager, min tip2-oldefar, var sognepræst i Vejerslev-Aid-Thorsø fra 1795 til sin død i 1834. Inden da var han kapellan i knap 2 år i Ødum. Hans Henrich kom fra Skjød egnen, hvor hans forældre, Søren Nielsen Hadsager (1728-1818) og Karen Pedersdatter (1739-1789), havde gården Hadsagergaard i fæste. Gården var indtil for få år siden stadig i familiens eje, og Hasager-slægten havde da boet der i ca. 300 år. Hans Henrich var i mange generationer den eneste i sin slægt, der fik en boglig uddannelse.

Hans Henrich Hassager var en meget munter og musikalsk mand, der så de lette og de lyse sider i livet. Han var en stor beundrer af Ludvig Holberg (1684-1754), hvis skuespil han kunne til fingerspidserne.

Sammen med børnene og nogle af deres kammerater opførte han komedierne til stor moro for landsbyens beboere, og de optrådte også engang på den nærliggende herregård Ormstrup.

Christiane Meyer, min tip2-oldemor, kom fra Vellev, der ligger 10 km NØ for Vejerslev, hvor hendes far, Christian Lauritsen Meyer (1723-1797) var sognepræst fra 1755-1793. Og han var søn af Laurits Meyer (c. 1680-1738), der var birkedommer 1721-1738 i Friisenborg, Friisholt og Faurskov birker. Laurits Meyer boede i Borre en km fra Vejerslev by på gården Bjergsgaard, der stadig eksisterer, omend der ikke er meget af den oprindelige gård tilbage.

Stamtavle over Hans Henrich Hassagers og Christiane Meyers nærmeste familie.

Hans Henrich Hassager og Christiane Meyer fik 3 børn

- Datteren *Anne Bodil Lene Hassager* (1800-1873), der blev gift med sognepræsten i Øls, Peter Albert Raaschou (1798-1876). De fik kun 1 barn, der ikke selv fik

børn.

- Sønnen *Christian Meyer Hassager* (1796-1881), min tipoldefar, der blev købmand i Randers med en stor købmandsgård på Torvegade nr. 21. I 1876 besluttede familien at rive købmandsgården ned og bygge et

nyt og flot hus, der stadig ligger der i dag, og hvor der er lejligheder på 1. og 2. sal og butikker i stueetagen. En af hans sønner stiftede mæglerfirmaet 'Carl Hassager', som stadig eksisterer, men fra 1912 ikke mere i familiens eje.

- Sønnen Carl Hassager (1798-1875) blev sognepræst og blev gift med præstedatteren Dorthea Hansine Hørning (1814-1897), hvis far var sognepræst i Sevel nord for Holstebro. Carl var sognepræst 3 steder og i et bedre og bedre kald for hvert nyt sted. Det sidste sted var Særslev på Fyn, der økonomisk set var et af de bedste kald på hele Fyn. Carl havde nok i sine akademiske og litterære interesser, mens Dorthea var ualmindelig praktisk anlagt og alene styrede præstegårdens drift og i det hele taget kunne lave alting. Carl havde et godt helbred og forblev i præstekaldet lige til sit 77. år, hvor han pludselig blev syg og døde samme år. Forinden havde Dorthea nået at købe en stor villa på Frederiksberg i København, Frederiksberg Bredegade 13, så der flyttede hun ind og blev boende til sin død i 1897. Inden sin død besluttede Dorthea, at hendes og Carls meget store formue skulle gå til fattiglegater i de sogne, hvor de havde boet og var opvokset, samt til et kollegium i København, Hassagers Collegium, og legater til studenterne der. Kollegiet blev indviet i år 1900 med mange honoratiorens og vakte stor opsigt, da der ikke var blevet oprettet nye kollegier siden 1705! Kollegiet eksisterer stadig og samme sted, men er nu en del af 4. Maj-Kollegiet, 4. Maj - Hassager Kollegiet på Frederiksberg, og i nye bygninger, men Dortheas villa, der nu er efor-bolig, eksisterer stadig.

Ligstenen i korsarmens østside

Min tip2-oldemor Christiane Meyers mor var *Anne Bodillene Christiansdatter Borre* (1725-1779), der var datter af *Christian*

Pedersen Borre (1672-1752) og *Kierstine Eschilddatter Spentrup* (1687-1768), mine tip4-oldeforældre.

Fem meter fra Christiane Meyers gravsten er der i kirkens korsarms østside indmuret en stor ligsten over *Christian Pedersen Borre* og *Kierstine Eschilddatter Spentrup*. På ligstenen står der:

Her under giemmes
det Dødelige af de
formedelst Gudsfrygt
Dyd en reedelig og
retskaffen Wandel
udødelige
nemlig

Agtbare og velforneme Mand
S'r CHRISTEN PEDERSEN BORRE
som døde i hans alders 81 Aar A'n 1752
tillige med

sin kiære ægtefælle
dydige og velforneme
Matrone KIERSTINE SPENTRUP
som i Herren hen sov i hendes alders
Aar A'n 1768

de levede i et kiærligt ægteskab
tilsammen
34 Aar og nogle Maaneder Gud
velsignede
deris ægteskab 5 Børn deraf 1 Søn og
1 Daatter i deris Barndom er optagen i
blandt

Guds udvalgte med 2 Sønner og
1 Daatter efterlever saa længe Gud
behager med længsel salig
at følge deris fædre
Pris være Gud
som tog os ud
fra verdens trængsels moye
at vi ham kand
vor skabermand
nu avig see for oye
P B NB AB B

Christen Pedersen Borres og Kierstine Eschilddatter Spentrups ligsten på korsarmens østside.

Min *tip4-oldemor* Kierstine Echilddatter Spentrup var datter af Anne Pedersdatter og Eskild Sørensen Spentrup (c. 1655 – 1709), der var sognepræst i Kousted, ca. 10 km NV for Randers. Navnet Spentrup kom af, at Kierstines farfar Søren Pedersen Asferg (c. 1619 – 1698) havde været sognepræst i Spentrup-Gassum pastorat lidt nord for Randers, hvor digteren St. St. Blicher som bekendt var sognepræst fra 1825-1848. Kierstine Eschilddatter Spentrup var født i 1687 i Kousted og døde i Vellev i 1768 - men altså begravet i Vejerslev ved siden af sin mand, idet hun 4 år efter Christens død i 1752 afstod gården og flyttede ind hos datteren og svigersønnen i Vellev præstegård, Anne Bodillene Christiansdatter Borre og sognepræst Christian Lauritsen Meyer. Hun blev 80 år gammel, som dengang var en usædvanlig høj alder.

Min *tip4-oldefar* Christen el. *Christian Pedersen Borre* blev født i 1672 og døde 1752, som stenen også fortæller

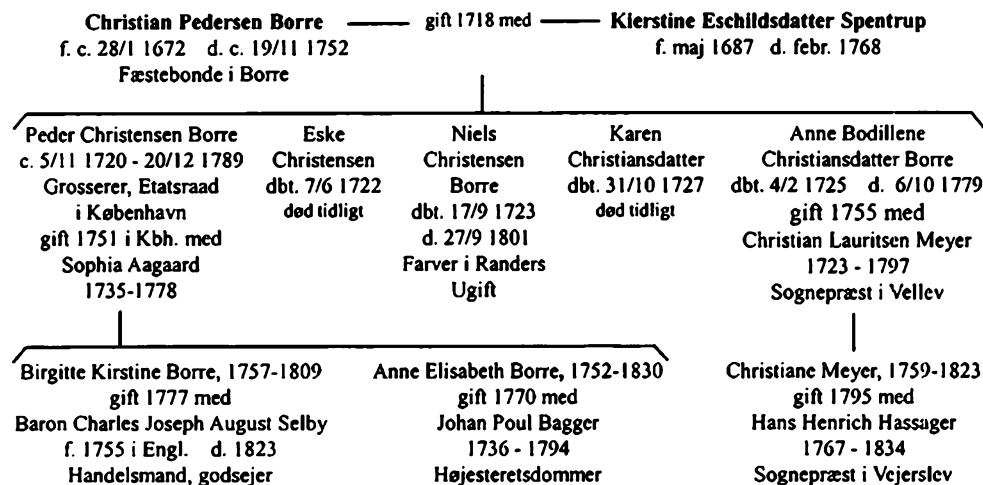
os. Hans alder på ca. 81 år var særdeles usædvanligt for en mandsperson dengang. Han havde en gård i fæste i Borre, en km vest for Vejerslev. Borre bestod dengang af 7-8 gårde og nogle gadehuse, i dag lidt færre gårde men flere huse. Christen Pedersen overtog gården efter forældrene iflg. et fæstebrev fra 1719, som refererer til fæstebreve fra henholdsvis 1695 og 1717. Faderen Peder Christensen var død i 1695 og moderen Bodil Nielsdatter Koudal i 1717. Gården havde tilnavnet 'Skippergaarden' efter Christens bror Niels, der var skipper og købmand. Der er ikke noget tilbage af gården, og den blev efter udflytningen flyttet op på Bakkevej nr. 18 i Borre, hvor der heller ikke er noget tilbage af den udflyttede gård.

Kierstine Eschilddatter Spentrup og Christen Pedersen Borre blev gift i 1718 iflg. teksten på gravstenen, men hvor vides ikke.

Af den store sten at dømme, og det at den er bevaret, må man formode, de har haft en stor position i det lille samfund. At Christen havde en vis position i samfundet ses også af, at han iflg. Friisholt tingbog var med i nogle synsforretninger under Friisholt gods.

Ligstenens sidste linies versaler P B NB AB B henfører til de da levende børn: Peder Borre, Niels Borre, Anne Bodillene Borre. Christian og Kierstine fik 5 børn. Iflg. gravstenen 3 drenge og 2 piger, men 2 af dem døde altså tidligt.

Stamtavle over Christen Pedersen Borres og Kierstine Eschilddatter Spentrups nærmeste efterkommere.

Christian Pedersen Borres og Kierstine Eschilddatter Spentrups børn

Datteren *Anne Bodillene Christiansdatter Borre* (1725-1779) blev døbt i Vejerslev kirke den 4. februar 1725. Og hun blev – som nævnt – gift med sognepræst i Vellev Christian Lauritsen Meyer. De blev viet i Vejerslev kirke den 3. oktober 1755. Og deres datter Christiane blev så i 1795 gift med præsten i Vejerslev, Hans Henrich Hassager.

Sønnen *Niels Christensen Borre* (1723-1801) blev døbt i Vejerslev kirke 17. september 1723.

Niels flyttede på et tidspunkt til Randers, kom i farver-lære der og fik senere sin egen farvervirksomhed. På et tidspunkt kom

hans søstersøn, Johan Henrich Christian Meyer, i lære hos ham og overtog senere virksomheden.

Niels forblev ugift hele livet, og han døde 27. sept. 1801 i Randers, 78 år gammel.

Sønnen *Peder Christensen Borre* (1720-1789) fik et helt usædvanligt livsforløb, som måske udsprang af, at hans farbrødre også fik et meget usædvanligt livsforløb - det kommer vi til i næste afsnit.

Peder blev døbt i Vejerslev kirke den 6. november 1720. Det vides ikke, hvad han foretog sig i sine unge år, men jeg gætter på, han har været i handelslære hos noget familie i Aarhus. Derefter kom han til København, hvor han i 1750, 30 år gammel, tog borgerskab som grosserer!

Fra 1753 blev Peder Borre en af hovedkræfterne i Det Kgl. Octrojerede Almindelige Handelskompagni, og i 1759 blev han kompagniets direktør og senere dets overdirektør indtil 1774. Fra ca. 1757 drev han sammen med en dygtig handelsmand, Peter Fenger, firmaet 'Borre & Fenger', der havde en omfattende forretning med salt, hør, hamp, vin, kul, asiatiske og vestindiske varer m.m. på Christianshavn. Desuden drev de veksel-, spekulations- og kommissionshandel og rederi.

Forbruget af tobak steg betydeligt i 1700-tallet, så i 1760 besluttede regeringen at monopolisere tobakshandelen, og i 1761 blev Peder udnævnt til administrator af denne handel og fik titlen hofagent, og i 1779 blev han udnævnt til etatsraad. I samme periode, fra 1774 til 1779, var Peder Borre direktør i Den Kgl. Grønlandske Handel og i Den Kgl. Islandske, Finmarske og Færøske Handel. Så han har ikke ligget på den lade side!

Peder var i det hele taget en meget aktiv mand og en meget anset købmand, der var med i flere andre ting end de nævnte.

Peder Borre blev i 1751, den 18. juni, gift i Frue Kirke med Sophia Aagaard (1735-1778), datter af en velhavende købmand på Gl. Torv i København, Oluf Hansen Aagaard (1689-1749).

Peder og Sophia førte hus om vinteren i deres store beboelses- og forretningsejendom på Christianshavn, Strandgade 44, Den Irgenske Gaard, og om sommeren på lystgården Sophieshøj, senere Nærumgård, i Nærum, som Peder lod opkalde efter sin kone. Hovedbygningen, der er der i dag, er opført af Peder.

I 1751 købte Peder Borre 'Irgens Gaard' af den forrige ejers arvinger. Den store hovedbygning til højre for porten blev

opført, og vinkelbygningen på hjørnet af Strandgade og Bådsmadsstræde blev forlænget langs Bådsmadsstræde. I 1783 solgte Peder Borre gården til Den Kgl. Grønlandske Handel.

I sine sidste leveår boede Peder som enkemand flere forskellige mindre steder i det indre København, sidst i Løvstræde tæt ved Helligåndskirken.

Peder Borre døde 20. december 1789, 69 år gammel.

Peder Borre og Sofia Aagaard fik 4 børn, 1 dreng og 3 piger.

-Datteren Anne Elisabeth Borre (1752-1830) blev gift med Johan Poul Bagger (1736-1794), der blev højesteretsdommer.

-Datteren Birgitte Kirstine Borre (1757-1809) blev i 1777 gift med Baron Charles August Selby (1755-1823). Selby var født i England, men bosatte sig i Danmark, hvor han grundlagde og ledede handelshuset Selby & Co., som han tjente virkelig mange penge på. I 1795 trak han sig ud af firmaet og købte de flg. år forskellige herregårde i Sydsjælland og på Falster.

Selby var i 1809 blevet Kammerherre og i 1815 Generalkrigskommissær. Han skulle have vist et udpræget dansk sindelag under Danmarks krig med England i Napoleonskrigen. Selby døde i 1823.

Ligstenen t.v. for indgangsdøren til kirken

Fæstebonde i Borre, Christen Pedersen Borre, fra ligstenen i korsarmen, var søn af fæstebonde Peder Christensen (c. 1614-1695) og Bodil Nielsdatter Koudal (c. 1635-1717). Dette ægtepar er mindet i den store ligsten til venstre for indgangsdøren i tårnet til Vejerslev kirke.

På stenen står der:

Ligstenen over Peder Christensen og hans 2 koner.

HER UNDER HVILER DEND ERLIGE OG VEL AGTBARE NU SL
 MAND *PEDER CHRISTENSEN* SOM BOEDE I BORRE OG
 DØDE 5de MAII AAR 1695 UDI SIT ALDERS 81de AAR MED
 SINE TVENDE HUSTRUER DEND FØRSTE ERLIG OG GUD
 FRYGTIGE MATRONE *CIDTSEL PEDERSDATTER*
 SOM LEFDE MED HANNEM ET KIERLIGT EGTESKAB 5 AAR
 OG DØDE 26de AUG 1657 UDI SIT ALDERS 30de AAR AF
 GUD VELSIGNET MED 2xx DØTTRE DEND ANDEN VAR XX
 OG GUDFRYGTIGE MATRONE *BOEL NIELSDATTER*
KOUDAL HUN LEVEDE MED HANNEM ET KIERLIGT EGTE
 SKAB UDI 36 AAR MIDLERTID AF GUD VELSIGNET MED 3
 SØNNER OG 3 DØTTRE HUN DØDE 23de MARTI AAR
 1717 UDI HENDIS ALDERS 82de AAR DERIS SIÆLE
 ERE NU I GUDS HAAND HVOR INGEN PINE RØRRER
 DEM GUD GIEVE DERIS LEGEME EN ÆREFULD
 OPSTANDELSE AF DERIS EFTERLAT
 TE SØNNER *MICKEL CHRISTEN*
 OG *NIELS PEDERSEN*
BORRE

Som det fremgår af ligstenen, blev *Peder Christensen* gift 2 gange og fik i alt 8 børn, 2 piger med 1. kone og 3 piger og 3 drenge med 2. kone.

Ligstenen fortæller, at Peder Christensen blev født ca. 1614 og døde 5. maj 1695.

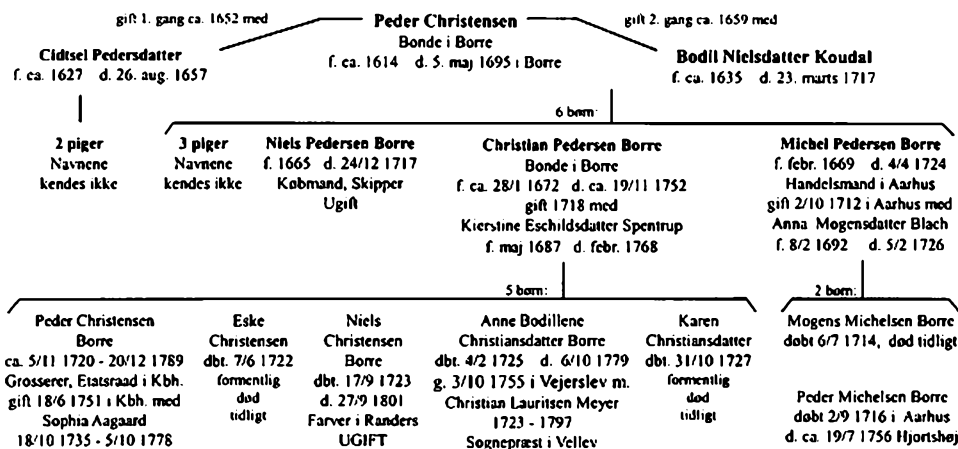
I Vejerslev kirkebog står der under døde i maj 1695: '*Den 18 dito blef Per Christs i Borre begrafven*'.

Peder Christensen blev gift 1. gang ca. 1652 med Cidtsel Pedersdatter, født ca. 1627, død 26. aug. 1657. De var altså kun gift i 5 år. De fik 2 piger, hvis navne ikke er kendte.

Peder Christensen blev derefter gift 2. gang ca. 1659 med *Bodil Nielsdatter*, som havde tilnavnet *Koudal*. Så hun kom måske fra egnen eller gården med navnet *Koudal*, der ligger en smule øst for Vellev, 10 km NØ for Vejerslev. Hun var født ca. 1635 og døde 23. marts 1717. I Vejerslev kirkebog står der under døde 1717: '*I Aprilis blef Bodil Nielsdatter i Borre jordet*'.

Peder og Bodil fik 6 børn, 3 piger og 3 drenge. Pigernes navne er ikke kendte.

Men sønnerne hed, som gravstenen fortæller, *Michel Pedersen Borre*, *Christen Pedersen Borre* og *Niels Pedersen Borre*.

Stamtavle over Peder Christensens og Bodil Nielsdatter Koudals nærmeste efterkommere.

Peder Christensens og Bodil Nielsdatter Koudals 3 sønner

Sønnen *Christen Pedersen Borre* (1672-1752) er allerede omtalt og overtog altså fæstegården i Borre, men de 2 andre sønner blev ikke også bønder, men - noget usædvanlig - købmænd i stor stil.

Sønnen *Michel Pedersen Borre* (1669-1724) blev af uransaglige årsager købmand i Aarhus, idet han i 1709 fik borgerskab dér

som købmand. Og i 1712 blev han gift med Anna Mogensdatter Blach (1692-1726), som var datter af en velstående købmand i Aarhus, Mogens Jensen Blach (1653-1698).

I 1709 kom Danmark ind i Den Store Nordiske Krig, der varede til 1720. Det gjorde det ekstra farligt at fragte varer til søs - specielt til Norge, da der var mange svenske sørøvere i Kattegat. Michel Pedersen blev med tiden en temmelig rig

købmand - det har krigen måske hjulpet på. Men i 1713 mistede han 2 skibslaster p.g.a. svenske sørøvere, hvorved han mistede varer for 300 rd. 77 sk. Og samme år gik et skib, hvor han havde andel i både selve skibet og i lasten, ned i en storm ved Norge, hvorved han mistede værdier for 199 rd. 2 sk. I 1717 gik det virkelig slem. Han havde $\frac{3}{4}$ andel i et skib, *Patentia*, og ladning, som forulykkede, hvorved han mistede værdier for 2.438 rd 48 sk. Samme år havde han $\frac{3}{4}$ andel i et andet skib, *Emanuel*, der forsvandt sporløst julenat på sin rejse mellem Larvik og Aarhus. Derved mistede han sin skibsandel på 1.725 rd. Skibet førtes af hans bror, skipper *Niels Pedersen Borre*. Så han mistede også meget trist sin bror.

Michel døde i 1724 og blev begravet 11. april fra Domkirken i Aarhus. Anna Mogensdatter Blach døde allerede 2 år senere.

Michel Pedersen Borre og Anna Mogensdatter Blach fik kun 2 børn, en søn ved navn *Mogens Michelsen Borre* (f. 1714, død tidligt), og så en søn ved navn *Peder Michelsen Borre* (1716-1756). Peder fik i 1738 sat et særdeles flot epitafium over sine forældre i Aarhus Domkirke. '...efter Forældrenis villie....' står der på epitafiet, så der kan evt. være sat penge af til det i arven. På epitafiet står der:

Her hvil Eet Kierligt Ægtepar
 hos deris Oldefædres
 Hvis Siæle Himlens glæde har
 Og Laegoms Sind her Haedres
 De som i Livet her
 Hinanden elsxte Troelig
 Nu giennem døden samled er
 Til Jordens Hvileboelig
 Manden

Sigr. Michel PederSøn Borre
 Fød i Borre 1669 Død i Aarhus 1724

samt hans i Livet elselige
 Hustrue

Anne MogensDatter Blach
 Fød i Aarhus 1692 Død samstedts 1726.
 Velsignede i deris Ægteskab – som
 varede 12 aar med 2 Sønner. Af hvilke
 dend eene Gich for i veien Dend anden
 Nafnlig Peder Michelsøn Borre Haver
 efter Forældrenis villie Nu
 i sit alders 22 aar Ladet dette Epitaphium
 Opsætte Aar 1738
 Christelige Læsere
 Ansee disse Frommes Lefnet i Stilhed,
 Disse stilles Hierter i Kierlighed,
 Disse Kierliges adfær i Taalmodighed,
 Disse Taalmodiges afskeed i Troen.
 Saa bliver dit Liv som de Oprigtiges;
 Din død liig de Retfærdiges

Peder købte i 1742 gården Hjortshøjlund i Hjortshøj sogn, Randers amt, og i 1749 blev han gift i Hjortshøj kirke med Christence Friis Hansdatter Thornsohn, f. 1724, datter af forvalter Hans Thornsohn, der var forvalter på flere store gårde i nabolaget.

Peder døde imidlertid allerede i juli måned 1756 i Hjortshøj. Hans kiste blev sat ned i hans forældres gravsted ved Aarhus Domkirke. Peder og Christence fik ingen børn.

Sønnen *Niels Pedersen Borre* (1665-1717), Peder Christensens og Bodil Nielsdatter Koudals ældste søn, omkom altså - som fortalt - julenat 1717, da han sejlede med sit skib *Emanuel* fra Norge til Danmark. Niels var skipper og tilsyneladende også købmand. Det vides ikke, om Niels var medejer af gården i Borre eller blot har sat sit præg på den, idet den på et tidspunkt fik navnet 'Skippergaarden'.

Niels må have tjent mange penge, for i 1717 skænkede han en prædikestol til

Epitafium i Aarhus Domkirke over Michel Pedersen Borre og Anna Mogensdatter Blach.

Vejerslev kirke - det er den, der er der i dag. Det er dog lidt uklart, om det reelt var ham selv, der havde skænket den, eller familien for hans penge efter hans død. I folkemunde går der blandt de ældre i Borre

en historie om, at Niels skulle have sagt, at hvis han engang ikke kom hjem fra en af sine sejladsere, så skulle hans penge gå til en prædikestol i Vejerslev kirke.

På prædikestolen står der:
'Gud til ære og kirken til siir haver Niels Pedersen Borre, vel fornemme ungarl, købmand og skipper givet denne prædikestol.

Barnefødt i Borre 1665, og julenatten 1717 med sit skib Emanuel og mandskab, 11 sjæle, mellem Norge og Danmark aldeles borteblevne og skjules af den salte sø'.

Iflg. prædikestolteksten var Niels altså købmand, skipper og ungarl.

Niels og hans bror Michel havde et samarbejde i fragten af varer med skib, og som fortalt tidligere havde Michel en andel i Niels' skib Emanuel og i lasten.

Prædikestolen i Vejerslev kirke skænket af Niels Pedersen Borre omkr. 1717.

Niels levede et farefuldt liv som skipper under Den Store Nordiske Krig. Iflg. indberetningerne til kongen, Frederik 4., kan man læse, at mange skibe blev opbragt af svenskerne. Desuden var der stormene, som udsatte sejlskibene for stor fare. Niels sejlede i 1717 med skibet *Emanuel* en last malt til Larvik i Norge. På hjemturen til Danmark sejlede han i konvoj med 60 andre handelsskibe, som efter ordre fra viceadmiral Tordenskjold blev eskorteret af orlogsskibene Göteborg, Søridderen, Lossen, og en galej. På denne sejltur forsvandt Emanuel plus dens 11 mands besætning sporløst julenat i et af de værste uvejr, der havde hærget Nordeuropa i mands minde. Flere andre skibe gik også til, bl.a. fregatten Lossen.

Efterskrift

Det er noget usædvanligt, at der er så mange store ligsten efter samme slægt ved en landsognskirke. Og at der så også er en prædikestol og et epitafium - det sidste dog i en anden kirke - gør det så yderligere specielt. Det er vel børnene, der har bestemt, at der skulle laves så store ligsten, så de må have syntes, det var vigtigt, og at forældrene havde en position i lokalsamfundet, der gjorde det relevant. Det har dog ikke kunne klargøres, hvor stor betydning personerne på ligstenene rent faktisk havde i lokalsamfundet; der er ikke fundet spor, der éntydigt gør den store opmærksomhed logisk.

Musik og fotografi

to omdrejningspunkter i et aktivt liv

Af: *Viggo Lovdal*

Foto: *Johannes Jensen*

Til næste år er det 30 år siden fotografmester Johannes Jensen, Silkeborg, døde, 82 år gammel. Endnu kan man opleve fotos med signaturen, der indleder denne artikel. Ofte bringer f.eks. Midtjyllands Avis historiske artikler, hvor et af Johannes Jensens fotos ledsager.

Johannes Jensen blev født i 1902 i Voldby ved Hammel. 11 søskende voksede op på en mindre landejendom. Der var 7 drenge i børneflokket, hvoraf 5 blev udøvende musikere. 2 blev også fotografer. Foruden Johannes Jensen var broderen, Niels Jensen Galten, fotograf. (Omtalt i Ø.H.s årbog 2002). Begge brødre var ikke alene fotografer, men også musikere,

Johannes Jensen.
(*Silkeborg Bibliotek*).

violinister. Johannes Jensen lærte i øvrigt fotograffaget hos broderen. Som 17-årig kom han i lære i Galten.

Johannes Jensen var en dygtig violinist, men han kom i overført

betydning til at spille på mange andre strenge i livet. Det var hans store ønske at komme til at leve af sin musik. Til alt held,

Johannes Jensens omfattende billedmateriale er en væsentlig del af Silkeborgs lokale kulturarv

Silkeborg Koncertorkester, senere Midtjyllands Symfoniorkester var Johannes Jensens livsværk.

(Silkeborg Bibliotek).

kan man næsten mene, blev dette ønske ikke helt opfyldt. Var det sket, har vi næppe oplevet ham som en fremragende fotograf. Musikken og fotografihåndværket blev siden de to omdrejningspunkter i hans liv.

1931 etablerede Johannes Jensen sig sammen med sin hustru, der også var uddannet fotograf, atelier på Vestergade 37 i Silkeborg. 1952 flyttedes virksomheden til Vestergade 22, hvor den var til lukningen i 1977.

Johannes Jensen mestrede portrætfotografiet, men han arbejdede i det hele taget med mange ting indenfor faget. Børnebilleder havde han som særligt speciale, men også som f.eks. pressefotograf blev han benyttet. Denne artikels forfatter mødte første gang Johannes Jensen under konfirmationsforberedelse i Them i sommeren 1949. Han drog nemlig også

ud for at fotografere konfirmandhold før konfirmationsdagen oprandt (Ø.H.s årbog 2010, side 78)

Musikken havde en stor plads i Johannes Jensens liv. Kort tid efter at han kom til Silkeborg, stiftede han sammen med en kreds af lokale musikere og musikinteresserede Silkeborg Koncertorkester. Dette orkester blev Johannes Jensens livsværk. Det kom op på et niveau, der kunne minde om et landsdelsorkester. Det hed i en årrække Silkeborg Byorkester, senere Midtjyllands Symfoniorkester. Lederen forblev gennem årene Johannes Jensen. Han var ikke kun til klassisk musik, hans musikalske spændvidde var stor. Utallige er de arrangementer, hvor "Johannes Jensens Orkester" leverede musikken. I en lang årrække var han leder af Silkeborg Mandskor og overdirigent for "De samlede

Jyske Sangforeninger”, når de samledes til store sangstævner med deltagelse af flere hundrede mand. Jeg har som medlem af Silkeborg Mandskor deltaget i store koncerter med Johannes Jensen på podiet, bl.a. i Kristkirken i Kolding, hvor han, også ved den lejlighed, stod i spidsen for Sønderjyllands Symfoniorkester.

Johannes Jensen interesserede sig meget for moderne kunst. I hans hjem og atelier kom mange kunstnere gennem årene. Den mest berømte af dem alle var Asger Jorn, med hvem det blev til et livslangt venskab. Johannes Jensens interesse for moderne kunst bragte ham ind i kredsen omkring Silkeborg Museum. Han fulgte med interesse forberedelserne til opførelsen af Jorn Museet på Gudenåvej i Silkeborg. Det første spadestik til det store 4000 m² store bygningsværk blev taget i 1980 og blev

færdiggjort i 1982. Johannes Jensen var ved at være svækket i disse år og fik vistnok ikke så megen glæde som ønskeligt af at se museet færdiggjort. Han døde 2 år efter, i 1984.

Silkeborg Arkiv, der har hjemme på Silkeborg Bibliotek, har i de seneste 5 år været i gang med en systematisk gennemgang af Johannes Jensens fotomateriale, som arkivet er i besiddelse af. Efter at have læst om dette arbejde i Midtjyllands Avis, kontaktede jeg arkivets leder, Lis Thavlov, der i øvrigt tidligere har været mig behjælpelig med oplysninger til artikler til Østjysk Hjemstavns årbog. Også denne gang tilbød Lis Thavlov at hjælpe og inviterede mig til et besøg i Silkeborg.

Lis Thavlov indleder med at fortælle lidt om Johannes Jensens liv og virke, før vi

Værdifulde optagelser af gadeoptagelser og dilettantforestillinger på skoler og i foreninger eller afdansningsballet på danseskolen hører med i Johannes Jensens kulturelle virke.

(Silkeborg Bibliotek).

Silkeborg Bibliotek.

går ind i det lokale, hvor hans omfattende samling er placeret. Jeg får også lejlighed til at kigge i bogen ”Johannes Jensen 1902-1984”, der blev udgivet i 100-året for hans fødsel. Forskellige personer, der havde indgående kendskab til hans virke, har bidraget med interessante artikler.

Arkivet i Silkeborg har erhvervet hele Johannes Jensens arkiv i begyndelsen af 1980'erne. Samlingen omfatter ikke alene fotografisk materiale. F.eks. findes også hans regnskabsbøger og bestillingsprotokoller og ikke mindst hans kundekartotek på reolerne. Lis Thavlov trækker en regnskabsbog ud af reolen og slår op på en side fra 1936. Alt ført med sirlig håndskrift af Johannes Jensen.

Vi sætter os ved et bord, hvor Lis Thavlov har placeret nogle af de mange æsker, hvor de mange fotos er opbevaret og registreret. Et kæmpearbejde, fornemmer man straks. Hvide kuverter, sirligt påført arkivnummer o.l., tages frem fra æskerne, og Lis Thavlov forklarer.

- 65.000 veldokumenterede numre har vi i jeje her, købt af Johannes Jensens enke, der døde i 1990. Meget af det er registreret, men meget mangler endnu at komme på plads. Alle fotos bliver pakket i syrefri foldekuverter og dem, der har

spændende motiver, sørger vi for at scanne. Der er meget værdifulde fotos i samlingen - alt lige fra butikker og virksomheder (både in- og eksteriører) og til gadeoptagelser og f.eks. også dilettantforestillinger på skoler og i foreninger eller afdansningsballe på danseskolerne. De har alle en meget stor kulturel værdi. Tilfældige billeder af ”hr. og fru Jensen”, som Lis Thavlov

formulerer det, er der desværre ikke ressourcer til at scanne.

- I det erhvervede arkiv var der mange kasser med det rene rod, fortsætter Lis Thavlov. Det lignede faktisk noget, der var læsset i kasserne med en skovl. Vi gik med iver i gang også i denne rodebutik og fik 3000 billeder herfra lagt ind.

Arkivet i Silkeborg har alle Johannes Jensens negativer fra dengang, fotografer selv arbejdede med dem i mørkekammeret. Skrøbeligt materiale, som skal opbevares tørt og ved en temperatur helst under 18 gr. Foruden glasplader er der nitrat- og acetatnegativer, som alle skal behandles forskelligt og på varsom vis. Nogle er ramt af eddikesyndrom og vil langsomt gå i opløsning, så der er nok at tage vare på, slutter Lis Thavlov.

Johannes Jensen var kendt for sine fortræffelige billeder i sort/hvid udførelse, men arbejdede naturligvis også med farvefotos. Også mange farvebilleder er at finde i hans efterladte materiale.

Johannes Jensens omfattende fotoarkiv ”A 530” på Silkeborg Arkiv dækker perioden 1930 - 1976.

En væsentlig del af Silkeborgs lokale kulturarv er sikret for eftertiden.

Historien om en bondedreng (fra Voel ved Silkeborg). Han rejste til Sverige og blev en meget rig mand. Som gammel mand gav han store beløb til Voel Kirke.

Konsulen fra Voel

Af: Herman Rasmussen

Cykelrytter.

Ovenstående korte forløb er der en del i Voel og omegn, der kender til. Men kommer du med flere spørgsmål, er der ingen der ved noget. Det oplevede jeg, da min kone og jeg havde hørt et foredrag om den enestående udsmykning af Voel Kirke. Da

vi bagefter spurgte til giveren, var der ingen der vidste noget. Heller ikke de lokalhistoriske kyndige. Der var kun den hårde vej. Først kirkebøger og folketællinger, derefter lokalhistorisk litteratur på jagt efter smuler og forsøge at finde medlemmer af slægten. I det følgende fortæller jeg, hvad et halvt år søgning har givet. Fra ingenting at vide - til nu at vide noget.

Johannes Valeur Petersen

Det er navnet på den mand, som mange år senere får den fine titel af konsul.

Han er født i Voel, på Hjorthgaarden, den 22. maj 1869. Som den yngste i en søskendeflok på 12.

Hans mor, Karen Nielsen, var født i Skellerup Nygårde i Linå Sogn nær Silkeborg.

Hun blev 17 år gammel i 1843 gift med den 8 år ældre Christen Jensen, lokalt kun kendt som Christen Hjorth, bosiddende på den fædrene gård i Voel, der er godt 5 km fra Karens fødehjem. Christen er 3. generation med tilnavnet Hjorth på gården. En ret stor gård, men med noget mager jord. Hans bedstefar havde i 1792 frikøbt gården fra Silkeborg Hovedgård, fra Hans Hoff.

Hvordan ægteskabet var kommet i stand melder historien intet om. Men Karen kom fra en gård, så en anden gård var vel fint nok for en gårdmands-datter. Hun var ældste barn.

Kun 39 år gammel, efter knapt 14 år ægteskab, dør Christen Jensen Hjorth, august 1857, gårdmand og sognefoged i Voel. De 2 ægtefæller har fået 8 børn sammen.. På dødstidspunktet er kun de 3 af dem levende, de øvrige 5 er død kort efter fødslen.

De 3 børn er Ane Mikkeline 10 år, Else Kirstine 4 år og Jens Peter 2 år – alle med efternavnet Christensen Hjorth.

På trods af gårdens knapt så gode bonitet var det en attraktiv gård, og efter datidens opfattelse skulle der en mand til at drive en gård.

Karen bliver gift igen.

Hun gifter sig med Jørgen Petersen fra Resenbro. Jørgens mor, Ane Marie Gøthe, var først gift med Hendrik Dringer. Han benævnes ”Bromand i Resenbro ” ved sin død i 1822. Da han dør, bliver hun gift med Peder Jørgensen fra Voel, selv stammer hun fra Holsten. Hendes far er indvandret derfra og ansat på Aakjær Gods. Jørgens far er bromand, åleværksejer og kroejner i Resenbro.

Jørgen er født 1825 og er jævnaldrende med sin tilkommende. Karen og Jørgen har kendt hinanden. De har gået i skole sammen på skolen i Skjellerup Nygårde. Og deres familier har kendt hinanden.

Jørgen har taget en købmandsuddannelse i den købmandsgård, som i dag befinder sig i Den gamle By i Aarhus. På tidspunktet for brylluppet er han ved at uddanne sig til brygger. Til det formål har han været i Tyskland, og han taler tysk.. Han angives

i vielsespapirerne som Brænderibestyrelse i Fredericia.

De bliver gift i november 1858.

Fire børn mere

De har som omtalt 3 børn fra Karens første ægteskab. Siden kommer 4 mere til.

Sofie Frederikke, Christine Gøthea, Christian Hjorth og vores hovedperson, Johannes Valeur, alle med efternavnet Petersen.

Johannes er navngivet efter en lillebror til sin far. Denne er navngivet efter en tidligere ejer af broen ved Resen (Resenbro), Johannes Valeur, amtsfuldmægtig i Aarhus. Vi erindrer, at Jørgen Petersens far nu ejede bro og fiskeret og kro.

Johannes kommer i skole det år, Voel kirke indvies, 1876. Hans far har spillet en stor rolle for at kirken i det hele taget kom op at stå i byen.

Efter nogle år på Voel Skole kommer han på privatskole i Silkeborg. Mens han går her, bliver han også konfirmeret i Silkeborg. Han slutter sin skolegang med en realeksamen. Johannes har nu forudsætninger for at tage en handelsuddannelse, så han kommer i lære hos købmand Høegh. Man mærker hans fars tidligere interesse for handel og gode forhåbninger for sønnens fremtid.

Sin fritid bruger han aktivt. Han bliver cykelrytter. Silkeborg Avis fortæller ”en rask ung mand, der med iver, foruden at passe sit arbejde til punkt og prikke, kastede sig over den nyopdannede cykelsport ”. Han vinder en del konkurrencer og sætter rekorder. Datidens cykel er en velocipede, med stort forhjul med pedal og lille baghjul. Senere bliver den til den cykel, vi i dag kender. Det er en ny sportsgren.

Mens han er i lære, dør hans far. Hans mor bliver på gården, som drives med

Silkeborg Cykleklub.

bestyrer. Hun sælger den endelig i 1907. Der er ingen børn eller svigerbørn, der er interesseret i at fortsætte slægtsgården. Inden da er hun begyndt at bo på skift hos de gifte børn, men ret hurtigt bliver det hos sønnen Christian i Vurring ved Skanderborg, hun tager ophold. Han er blevet gårdejer her.

Soldatertiden

Kilderne er lidt uenige om, hvornår Johannes tager til Sverige. Svenske kilder taler om, at han i 1889 køber en cigarfabrik i Linköping.

I hvert fald indkaldes han til at aftjene sin værnepligt ved Livgarden d. 5. maj 1890. Han omtales i soldaterpapirene som handelsbetjent. Han fortæller i familien, at han var soldat sammen med den senere kong Christian d. 10. Denne er rekrut i 1889

og er givetvis officer ved Livgarden, mens Johannes er der.

Han er heldig med sin tjeneste. Han bliver hjemsendt efter rekruttiden d. 3.10.1890. Langt de fleste har over et års tjeneste efter rekruttiden. Han kan så komme til Sverige og komme videre med sit liv.

Men soldatertiden får et efterspil.

I 1910 bliver han svensk statsborger, og han meddeler det danske indenrigsministerium, at han opsiges sit statsborgerskab. Han får så det svar fra Danmark, at han skylder sit gamle fædreland 6 dages arrest – og han har at stille ved Livgardens Hovedvagt til afsoning af straffen.

Da han i sin tid blev hjemsendt, blev han de følgende år genindkaldt til vedligeholdelse af de militære færdigheder.

Men han var jo i Sverige og i fuld gang med en karriere, og han kom ikke. Det har selvfølgelig været en speciel oplevelse for en 41 årig familiefar at skulle i ”ensom arrest”. Men bagefter har det været en oplevelse, der kunne grines af – og underholdes med ved middagselskaber. Hans soldatertid gav altså mindst 2 gode historier: soldat sammen med kongen og 6 dages ensom arrest. Nu er hans gæld til sit gamle fædreland betalt.

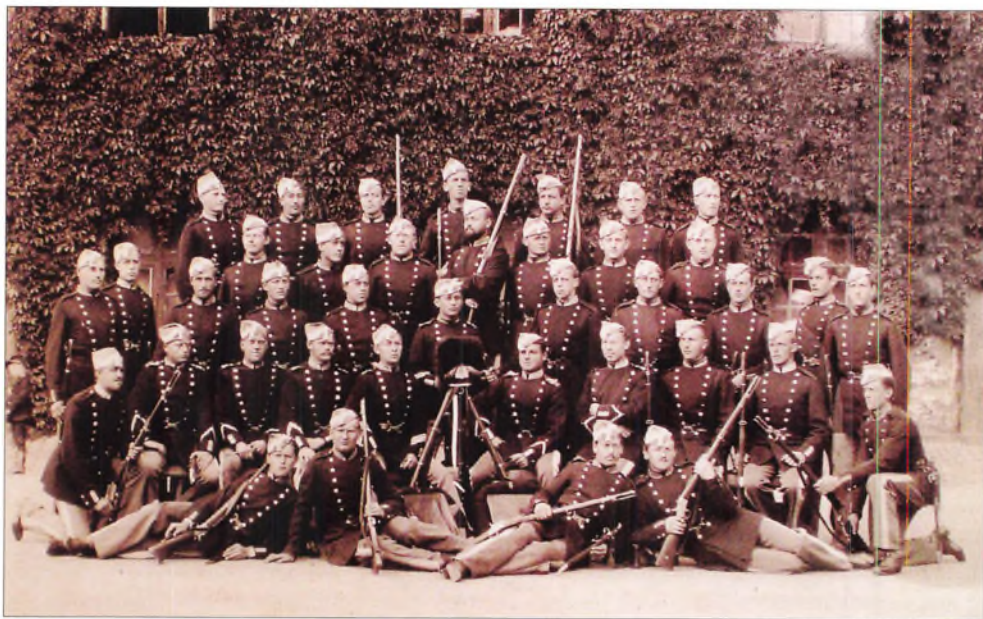
Til Sverige

Længe tænkte jeg på, hvad grunden kunne være til, at det blev Sverige, han slog sig ned i. Men han kunne rejse over til familie og var måske også blevet opfordret dertil. Og så havde han lånt penge af sin mor, en betydelig sum fortæller familien. Han afgang et højtideligt løfte om at betale tilbage inden for en vis årrække. Hvilket han punktligt overholdt.

Hans ældste bror, Jens Peter Hjorth, der var mejerist, var rejst til Sverige, antagelig i begyndelsen af 1880’erne. Han boede i Linköping og var mejeriejer. Hos ham boede Johannes i den første tid. Johannes’ ældre søster, Else, der var uddannet mejerske, blev i 1877 gift med Kresten Andersen, som var mejerist. De rejste også til Sverige. I 1884 kommer de til Västres Eneby i Kisa sogn, som ligger 50 km syd for Linköping på kanten af Småland. Her er der opstået et lille imperium af danskejede mejerier ifølge bogen om Kisa sogn.

Jeg har et billede med 4 unge mænd. Det ser ud, som om de er rejsekædt. De 2 er Jens Peter Hjorth og Kresten Andersen, de øvrige to er ”fætre”. Så de er måske rejst til Sverige alle fire samtidig.

For øvrigt dør Else i 1891 af tuberkulose, og hun bliver begravet ved siden af sin far (stedfar) på Voel Kirkegård. Jeg ved ikke, om hun har længtes hjem, nu vender hun

Rekrutter 1890. (Konsulen er ikke med på billedet).

i hvert fald hjem. En lang og dyr rejse for almindelige mennesker – dengang. Kresten Andersen bliver gift igen i 1895 med Henny Hansine Hansen fra Rårup ved Horsens, som da er 31 år gammel, Kristen er 45 år. En efterkommer kalder hende, på svensk forstås, ”en bra mormor”. Kristen har ændret sit efternavn til den svenske form, Andersén, i alt fald fra 1888. Han bliver en velhavende mand.

Forretningsmanden udvikler sig

Da Johannes Petersen kommer til Linköping i 1890, var denne en mindre by på godt 10.000 indbyggere. Ifølge et værk om Linköping var det dengang en by med påfaldende landlig profil, og der fandtes næsten ingen industri i moderne betydning. Dette var i modsætning til den nærliggende by Norrköping, som var i en rivende udvikling. Det skulle snart ændres, og Johannes er en vigtig del af den forandring.

Som omtalt grundlægger Johannes Linköping Cigarfabrik i 1889 eller 1890. Et område han har haft kendskab til fra sin tid som handelselev, da Danmark på den tid havde verdens største forbrug af cigarer pr. voksen indbygger.

I 1895 købte han en maskinforretning, denne navngives Östergötlands Maskinaffär. Den solgte i første række separatorer (centrifuger) og andre maskiner knyttet til den hurtigt udviklende mejeriindustri. Meget hurtigt udvider han sortimentet med cykler af mærket Humber og Dürkopp. Han kalder sig grosserer, en statutstitel på den tid.

Han er i Sverige fortsat med sin store lidenskab for cykelløb. På velocipede.

Han har en voldsom oplevelse under en cykeltur her. Han møder en hestevogn med 3 personer. Hestene bliver opskræmt ved synet af det mærkelige og frembrusende

køretøj, så de løber løbsk. Vognen vælter, og 2 personer kommer til skade, hvorefter de kommer på sygehuset. Proprietær Petterson er bevidstløs i flere dage, mens hans svigersøn, sognepræst Löwgren, klarer sig med et par brud. I omtale i avisen af begivenheden kaldes Johannes ”en af Östergötlands mest dygtige og erfarne cyklister”.

Der er penge i cykler

Her omkring 1895 er der stor konkurrence på cykelmarkedet, også i Linköping. Et af Johannes Petersens (eller Peterzén, som han efter en for-svenskning hedder) lokkemidler var, at han tilbød dem, der købte cykler hos ham: ”Undervisning gratis til køberne, så de kan køre og passe maskinerne selv”.

Cykler og symaskiner.

Han udvikler selv cyklen ”Gripen” med sine egne dæk ”Atlas”. Navne som slår sig fast i hele Sverige. Det går godt, og i 1901 er han en af de allerhøjeste indkomstmotagere i Linköping. Der er derfor mulighed for at få opfyldt nogle ønsker. I 1895 bliver han en af de allerførste motorcykelkørere i Sverige, og i 1902 bliver han en af de første bilister, siger kendte folk på området.

Efterhånden ændrer firmaet indhold, først til ”Cykel- og Symaskineforretningen Gripen, Johannes Peterzén”.

(Her kan jeg ikke lade være med at tænke på en forretning i Skørping med de store hvide bogstaver på gadefronten: Cigarer – Cykler – Symaskiner).

Han opretter en køreskole for bilister, den første i Linköping. Den henvender sig til ”elever, som ønsker at uddanne sig til erhvervs- eller gentlemans-chauffør”, og det oplyses særskilt ”at selv kvinder modtages som elever”.

Bilen

Bilen bringer ham vidt omkring, helt til det gamle fædreland Danmark. Fra familien har jeg den historie, at han ankom til Horsens med skib medbringende bilen. I Horsens købte han hos en af byens mange sølvmede sølvtøj, som han medbragte som gave til broderen Christians kone, Marie Juliane, fordi hun var så god til at tage sig af hans mor, som nu boede fast i Virring. For øvrigt på aftægt sammen med Marie Julianes far. Christian Hjorths søn, Jørgen, har på et senere tidspunkt nedskrevet en lille erindring om et sådant besøg: ”Og så nåede bedstemor at få et par ture i Rolls-Roycen; den høje, stærke mand (Johannes) løftede hende fra stolen og bar hende, som man bærer et spædbarn, ud på den bløde hynde”. Hans mor dør i 1910. – For øvrigt har Jørgen i samme erindring en tilståelse: ”Jeg afslører her en dyb hemmelighed fra mine unge dage. Jeg var kommet i en slem klemme, tanken greb mig: farbror! Jeg skrev om 50 kr. De kom omgående. Og nu fik jeg det sagt! ”

Det er godt med en rig onkel i Amerika, i dette tilfælde i Sverige.

Foretagsomhed

I 1902 får firmaet det endelige navn: Svenska Cykel-Magasinet. Dette sælger også den første bil i Linköping. Lige som det har motorvelocipeder (knallerter) og bådmotorer på programmet.

De mange penge han tjener, bliver givetvis sat i værdipapirer. Han er en flittig gæst i bankerne og en god kunde. I hvert fald sad han i de lokale afdelinger af Skånske Handelsbanken og Skandinaviske Kreditbank.

Han var fyldt med virkelyst og afprøvede nye områder. Bl.a. et nyt byggemateriale efter tysk forbillede, bestående af aske og gips. Han kaldte det Svensk Patentsten, og det er ”både ildfast, isolerende og lydæmpende samt let at bygge af”. Lovprisningen fortsatte med, at det var billigere end både træ og tegl, og det øgede byggehastigheden. Flere bygninger blev opført af disse sten.

Som et kuriosum skal nævnes, at han startede en virksomhed, der indspillede og solgte fonograf-ruller. Det var en forløber for gramfonopladen og opfundet af amerikaneren Thomas A. Edison.

Blandt udgivelseme var en med den kendte italienske harmonikaspiller Guido Porelli og den østgötske dialekt-taler Mauritz Björk.

Den private Johannes Peterzén

Efter 10 år i Sverige gifter han sig i 1899 med Hildur Sjögren, hun er da 28 år og han 30 år gammel.

De får 3 døtre, Ingegerd (1901), Margit (1902) og Eva (1908).

Efter familieoplysninger blev de strengt opdraget – og her kan både far og mor spille ind. Noget som prægede dem resten af livet, som et familiemedlem siger ”de var hårde, men med noget varmt og blødt indeni”.

Johannes Peterzén med familie.

Selvom Johannes gerne ville have haft en søn til at videreføre sit livsværk, holdt han selvfølgelig af sine piger – og de af ham. Tidens trend var meget som i Lise Nørgaards bog ”Kun en pige” – det var mest drengene, der talte!

Han bliver svensk statsborger i 1910.

Hans erhvervsmæssige succes bliver bemærket i Danmark, og han udnævnes til ulønnet dansk vicekonsul i Linköping i 1927. Et tillidshverv han har, indtil han søger sin afsked herfra i 1944, og som fra 1927 giver ham ret til at sætte ”konsul” foran sit navn. Både han og andre bruger titlen, og i Voel omtales han af dem, der ved noget om ham, som ”konsulen”. For tjenesten som vicekonsul udnævnes han i 1932 til Ridder af Dannebrog. Yderligere får han 2 svenske ordner: Ridder af Vasaordenen og Ridder

af Nordstjerneordenen, samt en orden fra Estland, Kommandør af den estiske Ørneorden.

Idræt betød livet igennem meget for ham. Han var høj, slank og spændstig. Ifølge soldaterpapirerne var han 180 cm høj. For øvrigt så han godt ud: stiligt ansigt, fin pande og næse, huskes det i familien. Han er en ivrig dyrker af cykel- og ridesport. Han bliver formand for Linköping Cykelklub. Han er desuden interesseret i skøjteløb, og aktiv i jagtklubben.

Som den fremtrædende erhvervsmand han var, blev han medlem af Odd Fellow og senere Frimurerlogen.

Tillidsvækkende

Op imod første Verdenskrig tænker han bl.a. på sit nye fædrelands evne til at forsvare sig i en krig. Hans bidrag bliver en gave til staten på 82 cykler, sammenklap-

pelige. Han tænkte, at hæren skulle prøve, om en "troppeafdeling på cykel kan træde i stedet for en kavaleriafdeling. Hvis det forholder sig sådan, kan store summer spares." Tanken var, at soldaten, når han skulle ud i terrænet, klappede cyklen sammen, tog den på ryggen og bevægede sig frem over skovmarken. Rent faktisk opstod der i tiden mellem de to verdenskrige cykel-infanteri i en række lande.

Han får det tillidshverv, at blive medlem af Automobilkommissionen for Östergötaland. Under første Verdenskrig – som Sverige som bekendt holder sig udenfor ligesom Danmark – var han formand for Hesteudtagningsnævnet for Linköping og Omegn, en organisation, som skulle forsyne militæret med heste, specielt i krig.

Han beskrives som en hjertevarm arbejdsgiver. Et eksempel er, at han af 1907s regnskab brugte en betydelig del af overskuddet til fordeling blandt de ansatte. Antagelig ud fra den betragtning, at det i høj grad var deres fortjeneste, det som var opnået. Ved dødsfald blandt de ansatte fik enken en ekstra månedsløn og hver af de faderløse børn en sparekassebog på 50 kr.

Da han fyldte 50 år, gav han en ekstra månedsløn til alle ansatte.

Han var kendt og agtet i sin hjemby. I 1937 skriver journalisten Adolf Laurin lange digte om kendte lindköpingborgere. Johannes er allerede nummer tre, der tegnes portræt af med mange sider af hans alsidige virke i muntre og dybsindige ord.

Døtrene

Hildur og Johannes Peterzéns 3 døtre blev godt gift. Hvordan de fandt en ægtefælle, eller hvordan ægtefællen fandt dem, det ved jeg ikke meget om. Ej heller hvor stor

en rolle forældrene, herunder også faderen, spillede.

Den ældste datter, Ingegerd – selvfølgelig kaldet Gerd, blev gift da hun var 21 år gammel med den 13 år ældre læge, Otto Boserup fra København. Familiehistorien vil vide, at Ingegerd under uddannelse i København fik blindtarmsbetændelse og blev indlagt. Den læge, som tilså hende, var den rødhårede Otto Boserup, og det var kærlighed ved første blik. Han blev senere speciallæge i hals-næse-øre, og de boede i Gentofte. De fik 2 børn. Otto døde 1980, 92 år gammel – og Ingegerd i 1988, 87 år gammel.

Margit blev gift med en svensk landmand, Erik André, og de bosatte sig lige nord for Karlskrona i Blekinge. Erik André var født 1897 og Margit 1902. Hun beskrives som hård, men djærv. De fik 2 sønner. Erik André døde 1954, 57 år gammel – og Margit i 1983, 81 år gammel.

Den yngste af døtrene, Eva, blev gift som 23-årig, med den 18 år ældre læge fra København, Gunder Gelbjeg-Hansen. Han blev speciallæge i dermatologi, hud- og kønssygdomme. De fik 2 drenge, der døde spæde. De adopterede senere en pige, men hun blev af moderen gjort arveløs. De boede i Hellerup. Gunder døde 69 år gammel i 1958, hvor han var alene på en sørejse til Venezuela. Han var da næsten blind. Eva døde 74 år gammel i 1983. Hun testamenterede hele sin formue til Dansk Blindesamfund.

De 3 søstre holdt forbindelse med hinanden hele livet og besøgte hinanden.

En slægtning af Otto Boserup har fortalt, at de drillede deres farmor, Ingegerd, ved at spørge hende: "Er det rigtigt, at du har heddet Petersen?". Her skældte hun ud.

"Er det rigtigt, at oldefar var cykelsmed?". En skarp reaktion: "Nej!

Hans Genius.

konsul!" De var sikre på reaktionen. Hun blev stjernegal, og det var jo det, de ville fremkalde.

De milde gaver

På en lang række områder viste Johannes Valeur Peterzén sin generøsitet.

Han stillede 40.000 kr. til rådighed for en forskønnelse af Vasatorget i Linköping, en efter datidens forhold stor sum. Dette skete i 1931. Det blev en stor skulptur "Manden og hans genius", som symboliserer Nordenskiölds tur med "Vega" gennem Nordøst-passagen 1878-79. Statuen var klar i 1944, men blev først sat op 1951 – efter konsulens død. Men den var altså færdig i 1944, og han fik fremstillet en minikopi i gips til hver af døtrene.

I 1933 ønskede museet i Linköping et maleri af en gammel lokal maler, Pehr Hörberg. Det købte konsulen til museet.

Voel kirke

Den største gave gav han til sin barndoms kirke i Voel. I to omgange.

I 1934 skrev han til menighedsrådet ved kirken, om det ville modtage en gave på et nyt orgel og en ny elinstallation med tilhørende lysekroner og lampetter. Alt til erindring om hans forældre, Jørgen Petersen og Karen Nielsen, og de gode år i Voel. En mindefest.

Under festlige former skete indvielsen af alt det nye – og konsulen sørgede for, at det hele blev filmet af den bedste fotograf i Aarhus, Aage Fredslund Andersen.

På filmen ses de 4 søskende fra det sidste kuld siddende i den gamle skolestue på de gamle bænke, hvor de engang sad. Der er også et foto af de 4 foran Silkeborg Hotel.

I 1938 solgte konsulen sit livsværk
 Voel Kirke fik igen glæde af en stor gave fra hans side. Johannes Peterzén tilbød en udsmykning af kirken med glasmalerier i vinduerne og en altertavle i fresko. Og kirken sagde tak til en gave til flere millioner i nutidskroner. Kirkearkitekt Kristen Gording, der skulle forestå en række andre ændringer ved kirken, satte menighedsrådet i forbindelse med kunstneren Jais Nielsen. Det var også konsulens ønske, at det blev Jais Nielsen, der skulle stå for udsmykningen. Han blev antaget til at forestå det dekorative. Jais Nielsen var en meget kendt person i samtiden. Før første Verdenskrig havde han været i Paris, hvor han så alt det nye og blev en af de første danske kubister inden for malerkunst – med megen brug

af geometriske former. Da første verdenskrig brød ud kom han hjem til Danmark. Eftertidens kunstkritik sætter hans keramik højest, men også hans maleri og rumudsmykning er særdeles interessant. Før dekoreringsen i Voel har han stået for et stort freskoarbejde i Skt. Elisabeths Hospital på Amager.

Samtidig bekoster konsulen et kapel på kirkegården i Voel. Det opføres til minde om hans i 1935 afdøde søster, Christine. Oven i alt det andet stiller han midler til rådighed for 2 legater for børn ved Voel Skole. Et administreret af kirken, og et af skolen.

Kirken er lukket i fire måneder, og i den periode fungerer Missionshuset som kirkerum. Søndag d. 11. december

St. Lars' Gaten 7 i Linköping, hvor konsulen boede siden begyndelsen af 1930'erne...

1938 åbnes kirke igen ved en storstilet begivenhed. Til stede er de 2 sidste børn fra Hjorthgaarden, Christian Hjorth og givener Johannes Valeur Peterzén. Også konsulens 2 danskgifte døtre og et barnebarn er med, og hele begivenheden bliver igen filmet. Filmene fra de 2 kirkeindvielser eksisterer stadig, men er meget skrøbelige.

I 1938 bliver konsulen spurgt af ”Silkeborg Socialdemokrat”, hvad baggrunden er for de store gaver til Voel Kirke. Og han svarer ”Min hjemstavnsfølelse er nærmest at søge fra mit udmærkede barndomshjem. Jo ældre jeg bliver med livets erfaring, bliver denne følelse stærkere og stærkere. Livsmod, livslyst, arbejdsevne i forening med stærkt helbred har hidtil fulgt mig, og frøet dertil kan jeg vel nok have ret til at sige, jeg har fået med hjemmefra, hvilket under alle forhold er min opfattelse.”

Den sidste tid

En svensk artikel nævner, at Johannes Perterzén på et punkt skiller sig ud fra sine samtidige kollegaer, de store entreprenører, ved, at han ikke påtog sig politiske opgaver. En mulighed er, at han beholdt sit danske statsborgerskab meget længe, mener en svensk bog om Linköpings erhvervsfolk. Først efter 20 år i Sverige blev han svensk statsborger i 1910, for øvrigt samme år som hans mor døde, som tidligere omtalt

I 1938, hvor han nærmer sig 70 års alderen, solgte han sit foretagende. I salgsaftalen betinger han sig at have fri telefon i 5 år, samme løn som hidtil i 5 år for så efterfølgende at få en aftalt pension.

Det er på dette tidspunkt, at han siger tak med store gaver til sin barndom og Voel. Han har også på Voel Kirkegård i 1934 sat et stort gravmæle i sort svensk granit over sine forældre og sin i Sverige afdøde søster

Else. ”Deres gravsted er den lille landsbykierkegårds flotteste”, vil svenskerne vide. Og dermed har han også sat et minde over sig selv sammen med kirkeudsmykningen, således at vi i dag stadig husker ham.

Året efter i 1939 døde hans hustru, Hildur, 67 år gammel.

Siden slutningen af 1890'erne har familien fra Hjorthgaarden ingen kontakt haft til Voel. På det tidspunkt begyndte Johannes' mor Karen Nielsen på skift at bo hos sine børn: først hos Sofie, dernæst hos Christine og blivende fra 1903 hos Christian i Virring.

Dog må det fremhæves, at Johannes' søster Christine bevarer en tilknytning til Voel. De fleste af hendes børn tager i 1916 navneforandring til Voeler, som klart er en afledning af Voel. Desuden hedder deres villa i Aarhus ”Voel”. Hendes familie bevarer et stort gravsted, som stadig eksisterer på Voel Kirkegård. I det er hendes mand, hendes søn Valdemar, hende selv, sønnen Jørgen og datteren Gudrun begravet. Sønnen Peter Uffe mindes med en indskrift på gravstenen – han omkom i fransk krigstjeneste som flyver under første verdenskrig.

Efter de store donationer gøres der fra Voels side i begyndelsen af 1939 forsøg på at få Johannes Peterzén udnævnt til Ridder af Storkors af Dannebrogordenen. I forvejen var han som nævnt Ridder af Dannebrog. Alfred Blenker, som er præst ved Linå og Voel kirker, skriver til udenrigsministeriet på vegne af Menighedsrådet og Skolekommission. Medlem af menighedsrådet, Hans Søgaard fra Sminge, skriver til udenrigsminister P. Munch: ”Kære Partifælle ...” for at fremme sagen.

Svaret fra udenrigsministeriets direktør Niels Svenningsen: ”.. at man ikke på det

Gravstedet på Linköping Kirkegaard.

foreliggende grundlag mener at kunne ...”.
 Altså et afslag – trods gode forsøg!

I slutningen af 1943 søger Johannes om afsked fra den ulønnede stilling som dansk vicekonsul i Linköping, en stilling han har haft siden 1927. Så efter 17 år i funktionen får han sin afsked i 1944.

Vi kan se, at Thorvald Hjorth, født 1900, har været afløser for konsulen, når denne var bortrejst. Thorvald Hjorth er søn af Johannes' bror, Jens Peter Hjorth, og det fremgår af firmaets lønningslister, at han har været ansat i Cykelmagasinet i over 40 år, siden 1918.

Det er slut

Johannes Valeur Peterzén døde pludselig om aftenen torsdag d. 25. januar 1945, lige

hjemkommet fra en rejse til Stockholm, 75 år gammel.

Forbindelsen mellem landene under krigen er på det tidspunkt af en sådan art, at udenrigsministeriet med kilde i Det danske Generalkonsulat i Stockholm meddelte de 2 døtre i Danmark, at deres far var død.

Arven efter faderen er meget betydelig. Ifølge kilder i familien fik hver af døtrene ½ million kr. Forsigtig udregnet fik hver altså ca. 20 mio. i nutids-kroner. De blev særdeles velhavende.

Johannes Valeur Peterzén, født Petersen, blev begravet i Linköping på Norra Griftegård i nærheden af byens andre fremtrædende entreprenører og personligheder.

Et bemærkelsesværdigt liv var til ende.

Hans betydning sammenfattes af Hans-Krister Carlson således: Peterzen var en foretagsom person, der forstod, hvad der var attraktivt i 1800-tallets slutning og 1900-tallets begyndelse.

Meget lykkedes i overordentlig grad. Men lykkedes alt – og hvad lykkedes ikke? Det er svært at få svar på sådanne spørgsmål så lang tid efter.

Men han var Linköping og Voel en god mand.

KILDER:

Kirkebøger og Folketællinger
Livgardens Arkiv – og dens historie
Linköping Foreningsarkiv
Från sockerbruk till high tech -
Billeson, Elfström, Nilsson - 2008. Om Linköping.
Familiehistorier

Tak til:

Gunnar Elfström, Statsantikvar i Linköping
Paola Svensson
Christian og Lillian Hjort, Vörå
Hans-Krister Karlsson – motorcykler og biler
Lokalhistorisk Arkiv i Gjern
Familien Gelbjerg-Hansen
Familien Boserup
Eva Robards – slægting til familien i Västres Eneby
Magne Lund – Livgardens Arkiv
- og mange rare svenskere og danskere.

*At 17.200 tyske flygtninge,
som blandt andet
var indkvarteret ved
flyvepladsen i Ry,
ikke overlevede opholdet,
var længe omgærdet af
"larmende tavshed".*

Verdenskrigens mørkeste danske kapitel fortrænges

Af: Mogens Weinreich

Den 20. marts 1945 ankom hun sammen med andre tyske flygtninge til Aalborg med et tog fra København. Forud var gået en udmarvende flugt gennem Østpreussen med fremrykkende russiske hærstyrker i hælene – og en ikke mindre fysisk nedbrydende sejl tur med det overfyldte skib "Potsdam" fra Danzig til København.

Men hermed var den 26-årige og højgravide Erna Perlmans prøvelser ikke forbi. For ved ankomsten til frihavnen nægtede de danske myndigheder de ombordværende 4.000 flygtninge og 3.600 sårede soldater tilladelse til at forlade skibet, hvorfor de måtte tilbringe yderligere en uge ombord på "Potsdam". Her var forholdene i alle henseender umenneskelige som følge af hungersnød og elendig hygiejne, der sammen med lus gav smitsomme sygdomme ideelle vækstbetingelser.

Erna Perlmann befandt sig på denne baggrund på randen af et fysisk

sammenbrud, da hun omsider nåede til Aalborg, hvor Kjellerupgades skole var indrettet til en interimistisk flygtningelejr. Her fødte hun kort efter ankomsten under problematiske sanitære forhold to drengebørn. Mens den ene var død ved fødslen, levede den anden i få timer.

Tre dage senere udåndede Erna Perlmann og blev sammen med de to børnelig begravet på Søndre Kirkegaard i en særlig gravlund, der indrettedes som hvilested for 1.096 tyske flygtninge og 254 soldater.

Til bunds med 10.000

Selv om nævnte tal fortæller en tragisk historie, løfter de alligevel kun en flig af det dystre kapitel, som de tyske flygtninges ophold i Danmark afspejler. I de første måneder af 1945, da det tyske sammenbrud var nært forestående, ankom en kvart million flygtninge til landet. Størsteparten ombord på en armada af skibe, som blev sat ind på at undsætte en befolkningsgruppe

på 14 millioner, som var trængt sammen i østtyske havnebyer af den røde hær.

Mange af skibene nåede aldrig frem til bestemmelsesstederne mod vest, fordi de blev sænket af russiske bombefly og U-både. Som det mest rystende eksempel på den gru, der udspillede sig i Østersøen i vintermånederne 1945, kan nævnes, at krydstogtskibet "Wilhelm Gustloff" med næsten 10.000 ombordværende – primært kvinder og børn – gik til bunds efter at være ramt af en torpedo. Kun få overlevede opholdet i det iskolde vand i historiens formodentlig største skibskatastrofe.

Størsteparten af den flygtningestrøm, der nåede til Danmark med livet i behold, var både fysisk og psykisk mærket af de strabadser, de havde gennemlevet. Flygtningenes tilstand rummer samtidig en ikke uvæsentlig del af forklaringen på, at 17.200 - heraf halvdelen børn - af dem

fandt deres sidste hvilested i dansk jord. Det officielle dødstal blev opgjort efter hjemsendelsen af de sidste flygtninge i 1949. Men tallet skal også sættes i relation til den behandling, en kvart million mennesker var genstand for i den første tid efter krigsafslutningen.

Indtil sammenbruddet i maj 1945 var modtagelsen og indkvarteringen af flygtningestrømmen et tysk anliggende. Men i takt med den stigende opløsning, der gjorde sig gældende hos værnemagten, mistede denne overblikket, hvilket skabte kaotiske forhold. De danske myndigheder var kun i begrænset omfang involveret i de mange tragedier, der udspillede sig i kølvandet af de skibe, som lagde til i frihavnen med en last af afkræftede og i mange tilfælde dødsmærkede mænd, kvinder og børn.

Der blev passet godt på de tyske flygtninge, der i en periode var indkvarteret i en lejr ved Thors Mølle, der i dag er indrettet som restaurant i Marselisborgskoven.

(FOTO: LOKALHISTORISK SAMLING, AARHUS)

Det flød med døde

Da besættelsesmagten indledte hjemturen til det sønderbombede Tyskland, stod det befriede Danmark derfor med et problem, hvis omfang tydeligt kom bag på myndighederne. Samtidig med den kæmpeudfordring, der lå i at bringe det krigsarrede land på fode igen, stod man med en kvart million flygtninge, som det ikke var muligt at sende tilbage til ruinerne syd for grænsen. Flygtningene, der svarede til 6-7 pct. af den danske befolkning, skulle både brødfødes og indkvarteres i et udmarvet land med begrænsede ressourcer.

I hvor høj grad denne opgave blev varetaget på forsvarlig vis, hersker der næsten 70 år efter stærkt delte meninger om. Perioden 1945-49, hvor dette kapitel udspillede sig, kan groft inddeles i to afsnit. Dødeligheden blandt flygtningene var størst i den første tid efter krigsafslutningen, hvor forholdene tangerede det kaotiske, og hvor mange af flygtningene var dødsmærkede ved ankomsten. Det giver et indtryk af de forfærdende tilstande, der rådede, at de danske modstandsfolk, som fik adgang til frihavnen den 5. maj, fandt 300 døde. I de følgende dage gjorde man lignende opdagelser på skoler, idrætshaller og fabrikker, hvor tyskerne havde indkvarteret flygtninge. Mange af ligene kunne ikke identificeres, og da det ikke var muligt at fremstille det fornødne antal ligkister, så myndighederne ingen anden udvej end at sænke de døde i massegrave.

Men den største udfordring lå i at indkvartere en kvart million flygtninge i mere eller mindre interimistiske lejre fordelt over det meste af landet. Den største koncentration var samlet i Oksbøl-lejren ved Varde, som under krigen havde huset danske modstandsfolk, som i mange tilfælde endte i KZ-lejre sydpå.

Værnemagten havde i den sidste krigsfase fordelt de mange flygtninge i mere end 1.000 forlægninger, som i tiden efter befrielsen, da de danske myndigheder havde skaffet sig overblik over det samlede antal flygtninge, blev samlet i større lejre. I Østjylland indrettedes den største lejr i barakker ved Ry Flyveplads, hvis omskiftende historie er værd at opholde sig ved.

Ministerens flyveplads

Ved etableringen i 1935 var der tale om en privat flyveplads med minister Gunnar Larsen som initiativtager. Baggrunden for anlæggelsen ved Salten Langsø skal søges i, at Gunnar Larsen var ejer af lystgården ”Højkol”, som blev inddraget i projektet. Som direktør for den verdensomspændende cementkoncern F. L. Smith & Co. havde Gunnar Larsen behov for en stor rejseaktivitet og for at modtage udenlandske forretningsforbindelser. Og hertil kom, at han selv var en erfaren pilot og indehaver af en maskine med plads til seks passagerer.

Gunnar Larsen, der efter krigen fik en fængselsdom for samarbejde med den tyske værnemagt, men efterfølgende blev frikendt, savnede således ikke bevæggrunde for at anlægge Ry Flyveplads. Men til historien hører, at det bakkede terræn ved Salten Langsø gjorde placeringen uhensigtsmæssig. Dog afholdt det ikke den private flyveplads fra at være et yndet udflugtsmål for den lokale befolkning. Gunnar Larsens nære relationer til Det Danske Luftfartsselskab (DDL) var medvirkende årsag til, at selskabet fattede interesse for at involvere flyvepladsen ved Ry i etablering af indenrigsruter. Men det forudsatte en væsentlig udbygning af den primitive flyveplads, og i 1937/38 var en arbejdsstab på et halvt hundrede

personer beskæftiget med at flytte og efterfølgende planere 16.000 kubikmeter jord i forbindelse med, at flyvepladsen blev udvidet til at omfatte 150 tønder land. Samtidig opførtes hangarer, ankomst- og afgangshal, kontorer samt kontrolbygning med radiotelegrafist, og fra juni 1938 var flyvepladsen klar til at modtage større trafikfly.

Britisk bombeangreb

Men den nye rolle som center for lufttrafik fik en brat ende ved den tyske besættelse den 9. april 1940. Luftwaffe var velorienteret om flyvepladsens tilstedeværelse, og allerede ved middagstid indfandt de første repræsentanter for besættelsesmagten sig, hvilket dannede optakt til den civile flyveplads forvandling til Flugstützpunkt Kdo. 18/IX. I denne sammenhæng opførtes mandsk-

absbarakker med badefaciliteter, køkkener og officerscasino. Hertil kom anlæggelse af bunkers, skyttegrave, antiluftskys og benzindepoter samt opmagasiner af ammunition og andet krigsmateriale.

Det omfattende arbejde gjorde krigslufthavnen til en stor arbejdsplads, der skabte beskæftigelse og indtægter til lokalbefolkningen, som af samme grund havde fornuftige relationer til tyskerne. Som et kuriosum kan i øvrigt noteres at selv om minister Gunnar Larsen var direktør for en cementkoncern, blev start- og landingsbanen, som havde en længde af 800 meter, aldrig cementeret.

På et tidligt tidspunkt af krigen fattede englænderne, nærmere betegnet Royal Air Force interesse for, hvad der foregik i og omkring flyvepladsen, som allerede den 2. maj, mindre end en

Bevæbnet vagtpost ved flygtningelejren, som var indrettet i vandrehjemmet (tidligere Pavillon) i Riis Skov i Aarhus Nord.

(Foto: LOKALHISTORISK SAMLING, AARIJUS)

måned efter besættelsen, blev udsat for et luftbombardement. At der fra engelsk side blev udfoldet så store bestræbelser for at anrette mærkbare skader på flyvepladser, beroede delvis på fejlinformationer om, at der skulle befinde sig 200 tyske fly ved Ry. Det reelle tal var betydeligt mindre. Af samme grunde havde angrebet begrænset effekt, hvilket var baggrund for, at det ikke blev gentaget i de følgende krigsår. Royal Air Force koncentrerede sig om andre og vigtigere mål. Tilbage står, at befolkningen omkring Ry ved denne lejlighed oplevede krigshandlinger fra nært hold.

I sult og kulde

I 1944, da krigen havde taget et afgørende vendepunkt, indledtes en ny og mere tragisk fase på flyvepladsen ved Ry. Mod årets slutning ankom de første tyske flygtninge for at blive indkvarteret i barakker, som ikke var optaget af det militære personale. Senere tog flygtningestrømmen til, hvilket gjorde det nødvendigt at udbrede indkvarteringen til omkringliggende småbyer. Efter den tyske kapitulation, da de danske myndigheder overtog styringen, var flygtningetallet ved Ry vokset til omkring 12.000. Da flyvepladsens barakker kun var i stand til at rumme en tiendedel af dette antal, og det var intentionen at samle flygtningene i en stor lejr, blev der iværksat en større udbygning, der foregik etapevis, og som blandt andet omfattede flytning af nedlagte barakker fra det østjyske område. Lejren var omgivet af pigtrådshegn, og vagtmandskab sørgede for, at flygtningene var afskåret fra kontakt til omverdenen.

Flygtningene bestod i vid udstrækning af kvinder, børn og gamle, og forholdene i barakkerne var mildest talt elendige. Mange måtte sove i halm på gulvet eller i etagesenge. Til lejren hørte også et

lazaret, som var placeret udenfor, og alle flygtninge blev ved ankomsten til lejren vaccineret mod tyfus og dysenteri, der var udbredte sygdomme og årsag til mange af de dødsfald, som forekom i lejren. I begyndelsen blev de døde begravet uden for lejren, men da de omkringliggende sogne ikke kunne afse flere gravsteder, blev der indrettet en kirkegård på lejrområdet

Hvis de sanitære forhold i 1945-46 var stærkt kritisable set med nutidige øjne, ændrede dette sig til det bedre samtidig med, at hjemsendelsen af de første flygtninge fandt sted. Mens det i den indledende fase var et spørgsmål om overlevelse, blev der i fortsættelsen taget skridt til en vis normalisering af flygtningenes tilværelse bag pigtråden. Udover forbedrede levevilkår i form af forplejning og indkvartering blev også brændselssituationen afhjulpet, hvilket var påkrævet - ikke mindst i den bidende kolde vinter 1946/47, som barakkerne ikke var indrettet til at tage højde for. At flygtningene frøs konstant gavnede ikke den i forvejen dårlige sundhedstilstand.

Isolationen fastholdt

Men socialt og kulturelt fungerede tingene bedre i lejren. Der kom gang i undervisningen af de mange børn, og her medvirkede lærerkræfter blandt flygtningene samtidig med, at der blev etableret lærlinguddannelse i lejrens værksteder. Der blev også skabt mulighed for sportslig udfoldelse og arrangeret konkurrencer, ligesom en såkaldt "Kulturhalle" indrettet i en af barakkerne var ramme om forskellige former for underholdning.

Men i en enkelt henseende forblev forholdene uændrede. Kontakt mellem flygtninge og den lokale befolkning var fortsat ikke tilladt, og overtrædelse

Det var sandt at sige ikke luksusforhold, flygtningene blev budt på i en gennemgangslejr ved Marselis Boulevard i Aarhus.

(FOTO: LOKALHISTORISK SAMLING, AARHUS)

medførte straffe for begge parter. Fra dansk side modsatte man sig enhver form for integrering af flygtningene, hvilket ikke altid var helt problemløst. Medvirkende hertil var, at kun 10-15 pct. af lejrens beboere bestod af mænd – tilmed i en fremskreden alder. Den mandlige opmærksom kvindernes var genstand for bag pigtråden, var derfor af begrænset karakter. Interessen var større hos

omgivelserne – blandt andet fra det vagtmandskab, som patruljerede omkring lejren.

Når de tyske flygtningelejre trods tilstedeværelse af en kvart million hårdtramte menneskeskæbner, aldrig har fyldt meget i den danske efterkrigshistorie, kan der anføres flere forklaringer. Den væsentligste skal nok søges i, at der ikke er tale om et særligt smigrende kapitel, hvilket skal ses på baggrund af, hvad der var gået forud i besættelsesårene 1940-45. De tyske voldshandlinger kunne vanskeligt undgå at afføde stærke aversioner i den danske befolkning – for ikke at sige direkte tyskerhad. Det er i dette perspektiv, synet på de sagesløse flygtninge skal ses. Men denne holdning var ikke lige udtalt alle steder. Under indtryk af tilstandene i flygtningelejrene følte en gruppe danske præster sig foranlediget til at forfatte en Ritzau-meddelelse, som opfordrede danskerne til at indtage en mere human indstilling til

de strandede flygtninge. Men præsternes appel gjorde ikke indtryk alle steder. Især ikke i dagbladet "Information", der var udkommet illegalt under krigen, og som opsummerede nogle af de nazistiske ugerninger under besættelsen. Bladet gik ikke af vejen for at betegne præsterne som "øllebrødsbarmhjertige", og denne holdning kom også til udtryk i anden henseende,

hvilket i nogen grad delvis forklarer de vilkår, flygtningene var underkastet i den første tid efter befrielsen.

Tragediens baggrund

At der er tale om et kapitel, som ikke hører til de mest glansfulde i efterkrigs- historien, kommer blandt andet til udtryk ved den begrænsede omtale, flygtninge har været genstand for – i modsætning til de ofte glorificerede beretninger fra modstandskampen. Det skal dog noteres, at Flygtningeadministrationen i 1950, da de sidste flygtninge var brudt op fra de danske lejre, udgav et digert værk med titlen ”Flygtninge i Danmark 1945-50” med forord af administrationens chef, boligminister Johs. Kjærboel, som konkluderede, at flygtningene havde fået en behandling, Danmark kunne være bekendt. Samme år udkom også ”Aktstykker vedrørende de tyske flygtninge” udgivet af udenrigsministeriet. Heri bekræftes et handlingsforløb, som tillægges afgørende betydning for behandlingen af flygtningene. Det fremgår af aktstykkerne, at der i krigens slutfase blev ført forhandlinger med værnemagten, som fik tilbudt lægebehandling af de mange syge flygtninge mod til gengæld at sende deporterede danskere i tysk fangenskab tilbage. Blandt andet størsteparten af det danske politi, som siden efteråret 1944 havde opholdt sig i KZ-lejre. Dette tilbud blev afvist fra tysk side. En afvisning, som var medvirkende til, at 17.200 af de strandede flygtninge ikke forlod Danmark i live, hvilket skal ses i lyset af danske lægers beslutning om ikke at yde flygtningene hjælp. En beslutning, der blev truffet ved et møde i Lægeforeningen den 25.marts 1945, hvor kun formanden Mogens Fenger gik imod.

Overlægens anklageskrift

I mere end 50 år var dette dystre kapitel i efterkrigshistorien omgærdet af bemærkelsesværdig tavshed. Til de få undtagelser hørte historikeren Jørgen Hæstrups behandling af emnet i bogen ”Til landets bedste”, der udkom i 1971, og som beskrev departementschefernes virke i 1943-45, efter at regeringen var trådt tilbage i protest mod de skærpede tyske restriktioner. I 1987 fulgte Henrik Havreheds disputats, som kan betragtes som den første samlede beskrivelse af de tyske flygtninges vilkår under opholdet i Danmark.

Men man skulle helt frem til 1999, før temaet for alvor kom frem i offentlighedens søgelys, hvilket var overlæge Kirsten Lylloffs fortjeneste. I en kronik i ”Politiken” rettede en alvorlig anklage mod den danske lægestand. En anklage, der blev fulgt op med en ph.d. afhandling af samme Kirsten Lylloff offentliggjort i Historisk Tidsskrift med titlen: Kan lægeløfter gradbøjes? Forfatteren, der havde studeret ved Åbent Universitet, indskrænkede sig ikke til at rejse spørgsmålet, men besvarede det ret entydigt. I hendes udlægning var de danske lægers holdning til flygtningene fatal.

Kendsgerningerne er, at størsteparten af de 17.200 flygtninge, som ikke overlevede opholdet i Danmark, døde i 1945. Dette er fra officiel side blevet forklaret med henvisning til flygtningenes problematiske sundhedstilstand ved ankomsten til København i overfyldte skibe. Men et væsentligt anklagepunkt hos Kirsten Lylloff er den børnedødelighed, som tynger den dystre statistik. Her lægger overlægen ikke fingrene imellem, når hun fastslår, ”at i Danmark døde der i 1945 tusindvis af småbørn, uden at nogen, hverken befolkningen, embedsmændene

Sypiger fra flygtningelejren i Ry.

eller lægerne hævdede et øjenbryn". Kirsten Lylloff giver i denne sammenhæng udtryk for, at mange af de ca. 7.000 børn, der ikke overlevede, døde af sygdomme, der nemt kunne være behandlet.

"Hvordan kan små børn være fjender?" spurgte hun.

Kirsten Lylloffs anklage skabte ikke kun en følelsesmæssig debat i de danske medier, men blev også behandlet i den tyske presse, hvor indignationen ikke var mindre. Overlægens afhandling forblev ikke uimodsagt. Ikke mindst gamle modstandsfolk drog i felten for at afvise anklagerne. Det samme gjorde overlæge og forfatter Thorkild Frederiksen, efter at en anden overlæge, den kendte modstandsmand Jørgen Røjel, affærdigede Kirsten Lylloffs afhandling som "flydende nonsens". På den modsatte fløj talte en leder i "Politiken" om hævnfølelse, følelseskulde og dansk inhumanisme.

Et vægtigt indlæg i debatten om behandlingen af de tyske flygtninge fremkom også i 1991 i en bog med den særprægede titel "Hvis suk var luftballoner". Her gengiver forfatteren Annette Jakobsen afsnit af tre dagbøger skrevet af flygtninge, som alle tilbragte flere år i Ry-lejren. Bøgerne indeholder rystende beretninger om de lidelser flygtningene oplevede under flugten fra de russiske styrker gennem Østpreussen, til fods eller med hestekøretøjer, som blandt andet krydser den isbelagte Frisches Haff. Efter udmattende strabadser når Grethe Zielke, født 1925, omsider om bord på skibet "Lapland" med 5.000 kvinder, børn og 2.500 sårede soldater. Om forholdene under overfarten skriver hun.

Regning på 430 mio.

"På grund af de mange sårede soldater bliver stanken hurtigt ulidelig. Materie,

gennemblødte forbindinger og stanken af urin og afføring gjorde hvert åndedrag til en pine”. Efter kaotiske forhold i København og midlertidig indkvartering på en fabrik under problematiske forhold ender Grethe Zielke i oktober sammen med familiemedlemmer omsider i Ry-lejren. Her står julemiddagen på hestegullasch.

Tre års ophold i Ry i total isolation fra omverdenen bag pigtråd og tilværelsen i barakkerne er detaljeret skildret. Den 19. november 1948 kan hun omsider bryde op fra Ry-lejren og sætte kurs mod det sønderbombede Tyskland. Men hjemstavnen Østpreussen, der i dag er polsk, genser Grethe Zielke ikke.

En del af de flygtninge, som var internerede i Ry, har senere besøgt lejren

- uden at genkende ret meget. Barakkerne eksisterer ikke længere, og det samme er tilfældet med flyvepladsen og de militære anlæg. Arealet er i dag domineret af skov og marker.

Gravene med de mange døde blev i 1966 flyttet fra Ry til Gedehus ved Karup. Her har 1.185 flygtninge og 148 soldater fået deres sidste hvilested.

Med til billedet af dette dystre kapitel i kølvandet af krigens rædsler hører, at forholdene i lejrene ufortalt kostede flygtningene den danske stat 430 mio. kroner, hvilket i dag modsvarer et milliardbeløb.

Voel Kirke

Af: Karen Ingrid Dyhr

Kører man gennem den lille landsby Voel, der ligger 10 km øst for Silkeborg, bemærker man næppe den lille uanseelige kirke, som ligger gemt mellem husene i byen. Kirken er centralt placeret i byen, men ikke på en bakke som i mange andre landsbyer.

Men giver man sig tid til at finde kirken og studere den nærmere, vil man finde en af de mest bemærkelsesværdige kirker i omegnen.

Kirken blev bygget i 1876 efter et stort samarbejde i Voel, Sminge og Voel Østermark. En kreds af borgere havde siden 1870 samlet midler og søgt om tilladelse til at blive eget sogn. Voel hørte på dette tidspunkt under Tvilum Sogn, og man fandt kirkevejen meget lang. I betragtning af at præsten boede i Skorup, har det været utrolig besværligt – den mere end 15 km lange vej - tænk på den tids transportmuligheder, hestevogn for de bedst stillede, andre var henvist til at tage turen

Karen Ingrid Dyhr.

til fods, mange med træskoene i hånden, så de var rene, når man nåede kirken, og det sled jo heller ikke på dem.

Gennem tiderne er der gjort mange forsøg på en løsning.

I 1845 findes en skrivelse, hvori Voel-Sminge-beboere søger om at blive henlagt til Skannerup Sogn, men dette bliver afslået, da præsten i Skorup ikke har "råd" til at afgive indtægterne fra Voel og Sminges beboere.

I 1870 havde beboerne indsamlet et anseeligt beløb blandt borgerne, fået et bidrag fra greven på Frijsenborg samt økonomisk støtte fra staten. Nu kunne projektet gå i gang. Arkitekt blev C. Kiilsgaard, Hammel, og den 25. juni afholdtes licitation over byggeriet. Anslået pris var 10.000 kr.

*Jørgen Petersen.
Far til Johannes.*

sogn som anneks til Linå.

En af initiativtagerne til kirken var sognefoged Jørgen Petersen fra Hjortgården i Voel. Han blev ved indvielsen af

Kirkebyggeriet kom i gang i 1875, og 2. august 1876 kunne det nye kapel (sådan blev kirken kaldt i begyndelsen) indvies – stadig under Tvilum Sogn. Først i 1898 blev Voel og Sminge selvstændigt

kirken rost af Provst Schou for ”sin stille ihærdighed og opofrelse, som har virket til at kirken endelig kom i stand.”

Da kirken blev indviet, var den en ganske almindelig landsbykirke bygget af røde mursten med en altertavle foræret af Sorø Kirke. Altertavlen forestillede apostlen Johannes og var malet af konferensrådinde Ingemann, gift med digteren B. S. Ingemann.

I dag fremtræder kirken som en af de skønnest udsmykkede landsbykirker i landet. Dette er takket være en af Voel bys sønner, Konsul Johannes Peterzén, født på Hjortgården i Voel.

Selvom Johannes allerede forlod Voel by som ca. 12 årig, har hans lid stået til Voel Kirke.

Mindesten for Jørgen Petersen og hustru samt datteren Else.

Går man en tur på kirkegården, vil øjet straks falde på to store mindsten af sort svensk granit. Disse sten er et minde over hans afdøde forældre, Karen Nielsen og Jørgen Petersen, samt hans søster, Else, der døde i Sverige i 1891.

Den første store gave til kirken var i 1934. Menighedsrådet ved Voel Kirke modtager følgende brev:

Til Menigheden ved Voel Kirke:

Undertegnede dansk Vicekonsul i Linkøbing, Sverige, Johannes Valeur Peterzén, der er født i Hjortegaarden i Voel den 22. Maj 1869 som søn af Sognefoged, Gaardejer Jørgen Petersen, Dbm og Hustru Karen Petersen, født Nielsen, henvender sig herved til Menighedsraadet med Forespørgsel, om menigheden som en gave til Voel Kirke vil modtage:

*Et orgel med elektrisk drivkraft
4 Lysekroner
4 dobbelt Lampetter
En enkelt Lampe ved Prædikestolen
Den nuværende Lysekrones
Istandsættelse og Montering med elektrisk Lys
En Lygte over Indgangsdøren
Den elektriske Installation til Lys og Kraft
Ombygning af Orgelpulpituret
Maling af Orgel og Pulpitur*

Hele Installationen vil selvfølgelig ske uden nogen Udgift for Menigheden. Endvidere ønsker jeg til Menighedsraadets Disposition at henlægge et Beløb på 3.000 Kr, som formentlig ved betryggende Anbringelse vil afkaste tilstrækkeligt til den aarlige Drift og Vedligeholdelse af de nævnte Installationer.

Menighedsraadet vil gøre mig en Glæde ved at modtage disse Ting til Erindring om

mine Forældre, og ved at tillade mig at lade indsætte i Kirken en Mindetavle af Metal med deres Navne o.s.v.

Linkøbing den 8. Februar 1934

Johannes Peterzén

Menighedsrådet sagde naturligvis med taknemmelighed tak, og den 17. juni 1934 var der festgudstjeneste i kirken, hvor der bl.a. stod en buket med gule og blå blomster på alteret. En hyldest til giveren, som jo var bosat i Sverige. Festgudstjenesten blev samtidig en mindefest for konsulens forældre, der sammen med Hans Jørgen Jensen havde været medvirkende til kirkens opførelse. Hans Jørgen Jensen skænkede tre år senere en ny døbefont til kirken udført af kunstneren Jais Nielsen. Døbefonden er udformet som en kløverformet kumme, der bæres af de fire evangelister.

I sommeren 1938 donerede Johannes Peterzén penge til opførelse af et kapel ved hovedindgangen på kirkegården. Dette kapel blev bygget som et minde over søsteren Christine, der var bosat i Århus.

Gravstenen findes stadig på kirkegården. På samme gravsted er en mindsten for sønnen Peter Uffe, der omkom som frivillig fransk flyver under 1. Verdenskrig. Desuden er tre børn – Valdemar, Jørgen og senest Gudrun gravsat på kirkegården. For øvrigt tog de fleste af deres ti børn navneforandring til Voeler, ligesom forældrene byggede en villa i Århus, som de kaldte "Villa Voel." Christines familie i Århus er den eneste fra Hjorthgården, der har bevaret kontakt til Voel.

1938 blev ved et sammenspil af flere faktorer et skelsættende og betydningsfuldt år, en særlig glansfuld brik i Voel Kirkes historie.

Den udsmykning, der var påbegyndt med indvielsen af døbefonten i pinsen, var et led i en storstilet forandring af kirkens indre.

Skærtorsdag.

Johannes Peterzén havde atter doneret en gave til kirken. Denne gang til udsmykning af vinduer og et stort kalkmaleri bag alteret samt maling af stolerækker og orgelpulpitur. Arkitekt Kristen Gording havde skaffet kontakt til kunstneren Jais Nielsen, som jo havde udformet døbefonden i 1937.

Jais Nielsen lavede et udkast til kirkeudsmykningen, som blev godkendt af menighedsrådet og ikke mindst Johannes Peterzén. Glasruderne i kirken skulle udsmykkes med farverige glasmalerier, som for øvrigt blev udstillet på Charlottenborg

i København, før de kom til kirken. De var anbragt i vinduerne til Kunstakademiets festsal, hvor de gennemlystes, så de varme gløende farver kom til deres fulde ret.

Når man sidder i Voel Kirke, er man omgivet af historien fortalt i Det nye Testamente. Vinduerne på den sydlige væg fortæller om Julenat, Jesus i Getsemane Have, Skærtorsdagagften og Langfredag.

På nordvæggen ses Påskemorgen, Kristi Himmelfartsdag samt Pinsedag. Over våbenhusdøren et glasmaleri "Jesus som den gode hyrde, der har besejret ulven,

Den gode hyrde.

der går på rov blandt de får, der hører ham til. "Jais Nielsen har anvendt 3000 stykker glas til illustration af kirkeårets mærkedage. Glasmalerierne er beskrevet som "overmåde dekorative – fin og lodig gengivelse af motiverne fra Det nye Testamente".

Da glasmalerierne var opsat i kirken, gik Jais Nielsen i gang med det store kalkmaleri, der skulle erstatte den gamle altertavle.

Tidligere præst ved Voel Kirke, Elith Olesen, skriver:

"Et nyt alter blev muret op, og den store murflade over alterbordet blev dækket af et særdeles særpræget maleri. En gengivelse af et sjældent forekommende motiv i dansk kirkekunst – og et dristigt motiv! Det er en storladet komposition, en næsten bogstavtro illustration af Johannes'

Åbenbaring, kap.1, 12-20, som man bør læse, når man står foran billedet".

Ved genindvielsen af Voel Kirke 11.december 1938 var der et stort fremmøde. Foruden repræsentanter for de civile myndigheder, biskop, egnens præster og provster deltog konsul Johannes Peterzén sammen med to døtre samt andre danske slægtninge. Konsulen sagde i sin tale: "Tak for den hyldest, jeg er tilfreds og glad for at være til stede her og ønsker kun, at man nu værner om kirken. Årsagen til, at jeg har gjort dette for Voel Kirke ligger i, at jeg her i Voel har haft et godt hjem og gode omgivelser i min barndom. Jeg har nu søgt at binde mit navn hertil."

Kirkens genindvielse blev ligesom festen om eftermiddagen i forsamlingshuset optaget på film, så begivenheden kan genopleves i senere tider. Filmen findes i dag på Gjern Lokalhistoriske Arkiv.

Altertavle Voel Kirke.

I tiden efter den store forandring er der fortsat skænket gaver til Voel Kirke. En anonym giver skænkede et smukt mørkerødt axminstertæppe til koret, beregnet til brug ved bryllup i kirken, og i 1975 modtog kirken en pengegave, der blev anvendt til en brødæske og vinkande af sølv, udført af Helga og Bent Exner.

I 1984 blev en ny klokke ophængt – en gave fra flere anonyme givere.

Senest er der givet et ur, som er ophængt over indgangen.

I dag - 75 år efter den kostbare udsmykning - står kirken stadig som en af landets smukkeste og mest seværdige landsbykirke.

Kilder:

Materiale fra Gjem Lokalarkiv
Voel Kirkes historie ved Sv. O. Mortensen.
Brikker til en mosaik om Voel Kirke gennem 100 år ved Henry Hansen.
Materialer udgivet af menighedsrådet ved Voel Kirke.

Den gamle jernbanebro over Gudenåen ved Langå er opført i 1862, sprængt i 1864 af preusserne. Den nye bro, opført i 1866, blev forsøgt sprængt 18. november 1943. I dag gangbro til natursti.

FOTO: OVE ROSENKVIST

Langå – broernes by

Af: Ove Rosenkvist

Et af de mest positive ord, der findes er brobygger. Østjylland bliver skåret over ved Randers Fjord og ved Gudenåen. For at få trafikken bragt fra syd til nord, skal der bygges broer til vej- og jernbanetrafikken.

Amtmand Hoppes Bro i Langå krydser åen lige syd for byen. Da den blev opført

i 1905, var det Danmarks første vejbro i jernbeton. Broen blev fredet i 1986 og er et af Langås fineste turistmål.

Jernbanebroerne

Den første jernbanebro blev opført i 1862, da den jyske længdebanes første afsnit blev bygget fra Aarhus til Randers og året efter ført videre fra Langå mod Viborg.

Amtmand Hoppes bro er opført i jernbeton i 1905. Den blev fredet i 1986 og er i dag et turistmål.

FOTO: OVE ROSENKVIIST

Kort efter, i 1864, blev broen sprængt af preusserne, og en ny blev så bygget i 1866. Den bro benyttes i dag som gangbro for den natursti, der er anlagt på det gamle spor.

I 1928 blev der opført en ny dobbeltbro i jerngitter. Den skulle tage den voksende togtrafik mod Aarhus og Silkeborg. Broen

blev forsøgt sprængt 18. november 1943. I slutningen af krigen, i 1944, blev den fjerde og nuværende jernbanebro opført. Broen blev taget i brug i 1952.

Den nye Langåbro, færdig i 1952.

FOTO: OVE ROSENKVIST

Da Langåbroerne blev sprængt

Af: Ove Rosenkvist

”Nå, så får jeg ikke min værktøjskasse”, sagde min far, tømrermester Hans Rosenkvist, da han læste en notits i Aarhus Stiftstidende fredag 19. november 1943 nederst på side to. Her stod: ”Pakker, herunder ilpakker, der normalt skal passere strækningen Laurbjerg-Langå, kan ikke i øjeblikket modtages til postbesørgelse”, meddelte Generaldirektoratet for Post-og Telegrafvæsenet.

Min far havde arbejdet i Aalborg, og nu skulle den store kasse med værktøj sendes til Aarhus, men ved sabotage af jernbanebroerne ved Langå var kassen strandet på nordsiden af Gudenåen.

Sådan hørte jeg om den historie, der ikke måtte komme i avisen.

70 år siden

I år er det 70 år siden, Langå blev centrum for en stor succes og en stor tragedie. Et sabotagehold, ledet af læge Jørgen Røjel, sprængte 18. november 1943 de tre Langåbroer for at forhindre tyskerne i at føre troppe og materiel ad den jyske længdebane.

Sprængningen blev af datiden betegnet som en succes, selvom der ikke gik mere end 11 dage, før togtrafikken var genoprettet. De menneskelige tab blev meget store, da Gestapo opsporede sabotørerne og henrettede tre af dem.

De fleste historier bliver bedømt forskelligt af samtiden og eftertiden, men der skal ikke stilles spørgsmål ved dem, der udførte sabotage under så hårde forhold, at

Artiklens forfatter, Ove Rosenkvist, peger på det sted, hvor sprængningen slog hul på den gamle jernbanebro.

kun få kunne gøre det og endnu færre, der deltog aktivt.

Møde Jørgen Røjel

I 1960 var jeg leder af maskinsektionen ved Jydsk Ingeniørregiment i Randers. Vi havde ofte civile opgaver for at øve soldaterne i at køre med bulldosere og kran. I sommeren 1960 ryddede og planerede vi den nye campingplads i Skovlyst i Langå.

I min jeep kørte jeg ned for at se den gamle jernbanebro, som sabotørerne havde sprængt hul i. Den var nu forstærket og blev brugt til gangbro for naturstien på den gamle banedæmning.

Jeg talte med regimentets oberst, C.G. Schøller, der senere udregnede sprængkraften i det plastiske sprængstof, som englænderne kastede ned fra fly til modstandsbevægelsen.

Oberst Schøller fik af og til Jørgen Røjel, der havde stået for aktionerne med sprængningen af broerne, til at komme og fortælle om det, her 17 år efter aktionen.

Det var, som en historiker har sagt om værdien af at læse beretningen og samtidig tale med dem, der deltog: "Det er som at læse i bibelen og tale med Moses på samme tid".

Hullet i broen.

Luftfoto af området, hvor sprængningen af Langåbroerne fandt sted.

Aktionen planlægges

Det hele begyndte med at Ole Geisler, der var kontaktperson til SOE i England, midt i august 1943 bad Jørgen Røjel sabotere de tre Langåbroer. Geisler ønskede en operationsplan, idet han mente, der ville gå en fire til seks uger, før angrebet kunne finde sted. Der skulle skaffes store mængder af det plastiske sprængstof ”808” for at ødelægge broen.

”Saboteknikeren”, kommuneingeniør Christian Bak, Randers, beregnede sprængstoffet og tegnede, hvor ladningerne skulle anbringes på broerne. Han valgte ca. 75 kg fordelt på seks bomber med plastisk sprængstof 808.

Angrebet blev bestemt til november. Samtidig skulle en gruppe i Aarhus sprænge sporskifterne på Aarhus Hovedbanegård, og endelig skulle sidespor til længdebanen sprænges lidt senere, så der intet tog blev overført på tværs over Jylland.

Sprængstof på plads

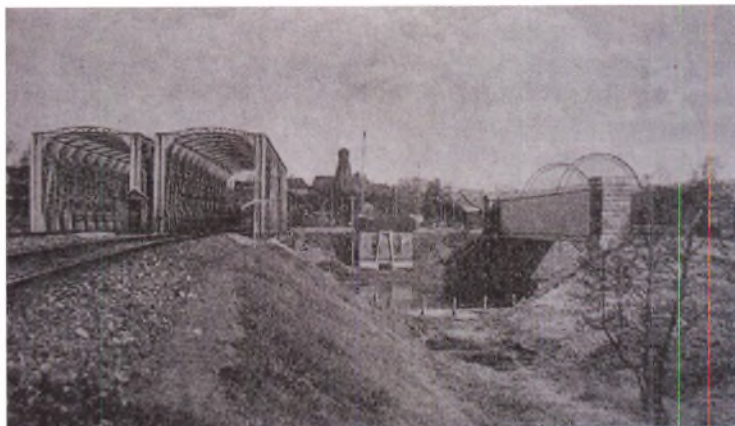
Et par dage før blev sprængstoffet transporteret i to kufferter fra Randers til Rådal Plantage, ca. 500 meter vest for broerne, hvor det blev gravet ned.

En mørk novemberaften, natten til torsdag 18. november 1943, blev baneterrænet og broerne som sædvanlig bevogtet af to danske politibetjente. Det var råkoldt med begyndende snefald, og de to betjente ventede på at blive afvæbnet og bundet. De havde aftalt aftenen forinden, at de skulle lade sig overmande. Som kode blev der fløjtet ”Det var en lørdag aften...”, mens der blev svaret med næste linie.

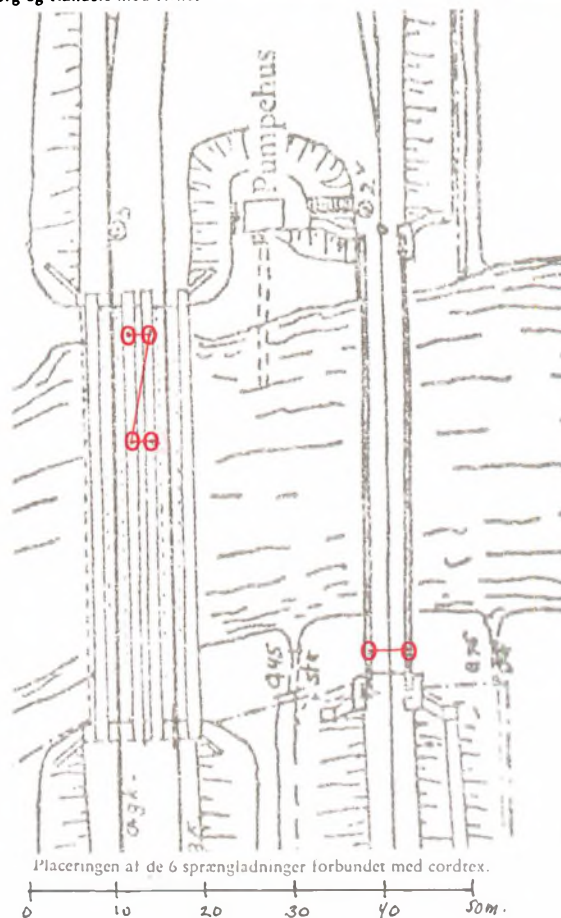
De seks deltagere i Langåaktionen var alle unge mellem 20 og 30 år. Læge Jørgen Røjel, leder af aktionen, lærer Ejvind Jacobsen, adjunkt Kaj Hof, violinist Ole Hovedskov, maskinist Sven Johannesen og sparekasseassistent Oluf Kroer.

Kort før midnat til den 18. november blev sprængstoffet fordelt i nogle sække og slæbt frem til broerne. Røjel og Jacobsen tog betjentenes kapper og huer på, mens de øvrige anbragte sprængstoffet. Hof og Hovedskov tog sig af den gamle bro, mens Johannesen og Kroer anbragte fire sprængladninger på dobbeltbroerne. Det hele blev forbundet med cortex som lunte. Til at antænde eksplosionen blev der anvendt sprængblyant. Når der blev trykket på den, begyndte en syre at ætse en metaltråd, der havde forskellig udløsnings-tid. Her skulle eksplosionen ske 20 minutter senere, så sabotørerne kunne nå at komme væk. Jørgen Røjel blev der lidt, men cyklede så mod Randers. Der skete intet. Først efter at

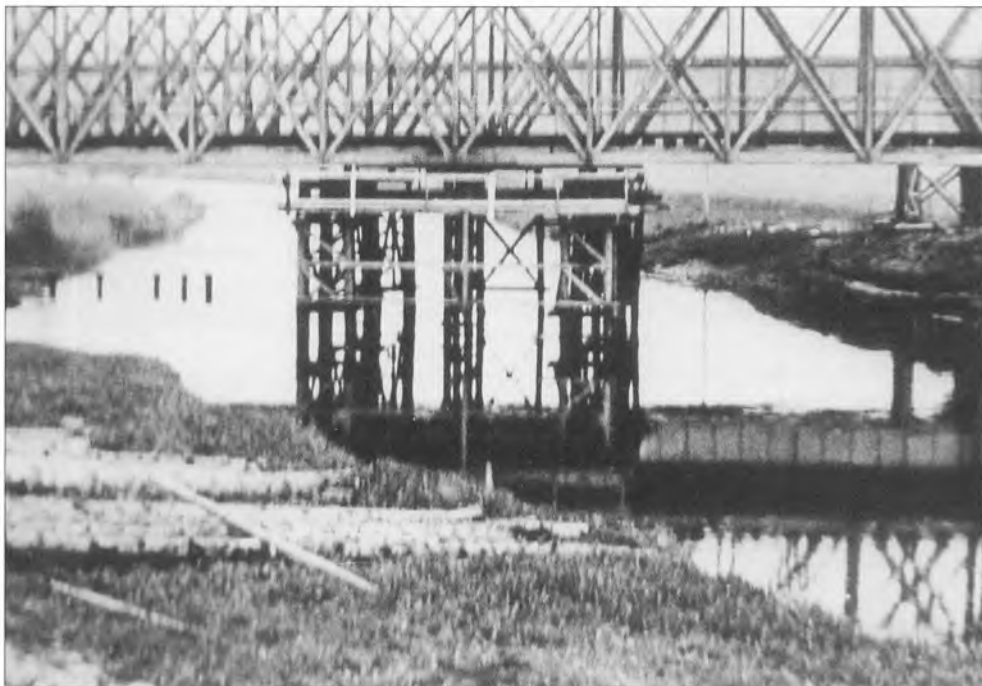

Banelinierne fra Viborg og Randers mod Århus

Gitterbroerne og den gamle jernbanebro på foto og med planen af anbringelsen af de seks sprængladninger som tegning.

Gitterbroerne blev understøttet midt i Gudenåen. De kunne benyttes efter 11 dage.

FOTO: LANGA EGNARKIV

Røjel var nået hjem til Nattergalevej og gik i seng, skete der noget.

Kunne høres i Randers

Der lød et brag, der løb de 15 kilometer langs Gudenåen til Randers. Den sidste ladning gik ved syvtiden om morgenen. Årsagen til den forsinkede tænding var det kølige vejr, der havde forlænget syrens angreb på metaltråden, og at cordtexen svigtede.

Røjel betragtede selv aktionen som en 100 % succes.

Gestapo satte alle kræfter ind på at fange sabotørerne. Røjel og Kroer mødtes midt på dagen på Vestergade og talte om det store opbrud af Gestapofolk, der sikkert var i Randers for at arrestere medlemmer af en illegal bladgruppe.

Det var Gestapo ikke!

Hævnens time

Om aftenen blev Kroer og Johannesen arresteret. Et par timer senere blev Hovedskou arresteret sammen med et par sabotører fra en anden gruppe. Hof blev pågrebet hjemme 30. november.

Gruppen burde nok være gået under jorden!

Hævnen blev hård fra tysk side. Hof forsøgte at flygte, da han var blevet bragt ind på Dragonkasernen til forhør, her blev han skudt.

Kroer og Johannesen blev, sammen med tre andre sabotører, henrettet på Skæring Hede ved Aarhus 2. december 1943.

Hovedskov kom i tysk koncentrationslejr, kom syg hjem og døde af tuberkulose på Vejlefjord Sanatorium i 1951.

Kun Røjel og Jacobsen undslap.

Efter krigen skrev Røjel flere bøger og artikler om sprængningen i Langå og andre aktioner, han deltog i.

I 1961 skrev han i bogen: "Gå til modstand", om sine kammerater:

"For disse unge mennesker var en tilværelse under nazismen intet værd... de gjorde det, som de syntes var rigtigt, selvom de måske var bange for at gøre det - og dette at overvinde sin angst var vel netop det sande mod"!

Jørgen Røjel døde i 2007 kort efter, at han var fyldt 90 år.

Til eftertanke

Ting tager tid!

Da sabotørerne sprængte broerne i Langå gik der 11 dage, så var broerne stabiliseret med en understøtning midt i Gudenåen, og togdriften blev genoptaget.

Da det finske skib Ramona, den 28. marts 2012, bragede ind i jernbanebroen over Limfjorden ved Aalborg, tog det 396 dage, før BaneDanmark kunne åbne broen for togtrafik!

Nu er Gudenåen ved Langå ikke så bred som Limfjorden, men det viser forskellen på krig og fred.

I fredstid er der tid nok, men ingen penge.

I krigstid er der penge nok, men sparsomt med tid.

Da Danmark blev sprængt

Af: Ove Rosenkvist

Statsminister Vilhelm Buhl sagde i sin "sabotagetale" i radioen 2. september 1942 og igen i valgkampen marts 1943: "Det siger sig selv, at regeringen stadig med yderst streghed vil forfølge sabotage..."

Svaret kom fra Christmas Møller i London, der opfordrede til at bekæmpe den tyske besættelse med sabotage.

Modstandsbevægelsen var en trussel mod samarbejdspolitikken.

De kommunistiske spaniensfrivillige var de eneste med krigserfaring, ellers var der ingen der var uddannet i undergrundsarbejde.

I krigens første år blev sabotage mest udført af kommunistiske arbejdere, men efterhånden som tyskernes krigslykke vendte, med tabene ved slag i Nordafrika og Stalingrad i 1943, begyndte der at komme andre med.

Dansk militær passiv

Det danske militær havde holdt sig passivt, men udsigten til at Danmark måske kunne blive kommunistisk, en risiko som var meget overhængende i Frankrig og Italien, fik militæret til at tænke på, hvordan demokratiet kunne sikres efter freden.

Regeringen var gået af 29. august 1943.

Sabotører var omstridt i befolkningen, sabotage generede både tyskerne og det danske civile liv.

Englænderne anerkendte indsatsen, og det var med til, at Danmark blev opfattet som kæmpende på allieret side.

Kun 7-800 mand

Der var kun ca. 7-800 sabotører under besættelsen, svarende til en bataljon regulære soldater, men de var ikke soldater.

Hvad en sabotør har brug for

De containers med sabotagemateriel, som englænderne kastede ned over Danmark, indeholdt alt, hvad en sabotør havde brug for, f. eks.:

1) P. E. (PLASTIC EXPLOSIVE) NO. 2, et højekspløst, plastisk sprængstof, af farve og konsistens som almindeligt ler. Det kan let æltes og formes. Frembyder ingen fare ved håndtering, kan endog gennemskydes, uden at det eksploderer. Det er såkaldt stabilt sprængstof, der kun kan bringes til eksplosion ved hjælp af en mindre sprængning. Det leveredes i patroner, indpakket i cellofan eller vokspapir. Hver patron indeholdt 112 eller 224 g.

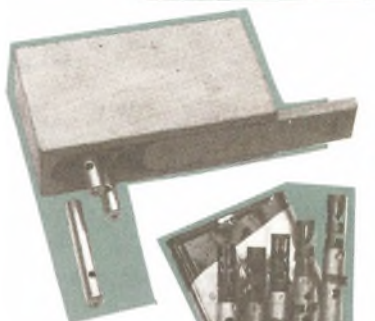
2) DETONATOR, et lille metalrør, halvt fyldt med nitroglycerin, hvis eksplosion er stærk nok til at få en forladning til at eksplodere.

3) FORLADNING, en prop af presset trotyl, hvis eksplosion er stærk nok til at få plastisk sprængstof til at eksplodere.

4) TIDSBLYANTER, forsinkelsesanordninger, anbragt i kobberhylstre af form som en blyant. I den ene ende af hylstret sidder en fjederbelastet slagstift og en tændsats. Slagstiften holdes i sin spændte stilling ved hjælp af en ståltråd, som er fastgjort i den anden ende af metalhylstret. Ved siden af ståltråden ligger en glasbeholder med syre. Et kraftigt tryk på blyanten knuser glasbeholderen, så syren gennemløber ståltråden og udløser slagstiften. Farven på blyantens sikringsanordning, et lille metalbånd, angiver forsinkelsens længde: Rød = 1/2 time, hvid = 2 timer, grøn = 5 1/2 time, gul = 12 timer og blå = 24 timer.

Et stykke trækul med plastisk sprængstof.

2.

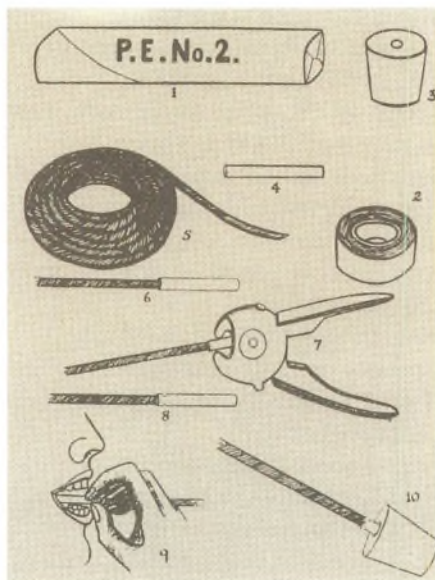
4.

3.

Håndbog i sabotage

Instruktionsbogens anvisning på, hvordan en bombe monteres. Man skulle bruge plastisk sprængstof (1), isolerbånd (2), en forladning (3), en detonator (4) og sortkrudtlunte (5). Lunten omvikles med isolerbånd og stikkes ind i detonatorens ene ende (6) og med en tang (7) klemmes detonatoren fast omkring lunten (8). Man kan også bruge tænderne til at klemme detonatoren fast (9). Endelig stikkes detonatoren ind i forladningen (10) og anbringes i sprængstoffet.

Håndbog i sabotage fra bogen "Det skete under besættelsen."

Modstandsgruppeleder Børge Thing, med dæknævnet Brandt, fortalte efter krigen om, hvem sabotørerne var. Unge mennesker på 18-20 år var de bedste sabotører. De var modige, hurtige og turde udnytte den fantasi og det mod, der skulle til.

Efterhånden blev opgaverne vanskeligere og større. Det krævede lederevner og talent at organisere aktiviteterne.

Det var få, der havde været soldat, da de først i 1943-44 havde alderen til at blive soldater. Kendskabet til sprængninger byggede på duplikerede blade og en begrænset instruktion under dårlige forhold.

Det største problem var det manglende kendskab til sprængstof, der blev sendt ned i containere fra luften.

Sort krudt, dynamit og trotyl

Indtil 2. Verdenskrig havde ingeniørsoldater anvendt sort krudt, dynamit (nitroglycerin opsuget i kiselgur) og trotyl, der var det mest almindelige sprængstof.

Da Jørgen Røjel (1916-2007) sprænger de tre Langåbroer, er kendskabet til sprængstoffers anvendelse og virkning meget begrænset, og det gik da heller ikke, som det skulle.

General Hermann von Hanneken (1890-1981) indførte nu militære standretter, der idømte dødsstraf for hjælp til sabotører og for besiddelse af våben eller sprængstoffer. Det skete 29. august 1943, da den danske regering trådte tilbage.

I Danmark var man ikke kendt med standretter, og i begyndelsen troede mange blot, det var en trussel. Danskerne forstod ikke, at Gestapo havde 10 års erfaring med modstandsgrupper, mens danskerne var amatører.

Snakken i byen

Det værste var den danske åbentmundethed og ønsket om let tjente penge ved at angive

modstandsfolk – at stikke dem til tyskerne for beskedne beløb.

Jørgen Røjels kone Karen var meget bekymret for ”snakken i byen”, efter at Røjel var blevet læge i Randers.

I sine erindringer skriver han: ”Hun indskærpede jævnlige, at jeg måtte vise forsigtighed med, hvem jeg – som ny i byen – kom i kontakt med.

Det er givet, at der blev snakket for meget. Det var som om, det endnu ikke var gået op for alle de implicerede, at sabotage mod tyskerne var blodig alvor”.

Sabotage eller schalburgtage

Som barn kunne jeg ikke forstå, hvordan mine forældre kunne skelne mellem sabotage og schalburgtage.

Ordet sabotage opstod under arbejdskampene i det 19. århundredes Frankrig. Arbejderne ødelagde de arbejdsbesparende maskiner ved at sparke på dem med deres træsko, der på fransk hedder sabot.

Schalburgtage fik navn efter C. F. von Schalburg, der som dansk officer trådte i tyske tjeneste og blev dræbt i Rusland i 1942.

En dansk terrorenhed bar hans navn, og det var blandt andet schalburgkorpset, der udøvede schalburgtage.

Forskel på målene

Der var forskel på målene. Sabotage var rettet mod al tysk produktion og mod transport. Da krigen sluttede i 1945, var der udført ca. 2600 store industrisabotager og ca. 1800 jernbanesabotager.

Schalburgtage var rettet mod tilfældige civile mål som butikker og ejendomme.

Et sikkert tegn var, når tyskerne meddelte ”Deutsche Interessen nicht berührt”, tyske interesser ikke berørt, så var det schalburgtage.

Et andet tegn var sprængningernes omfang. Sabotører benyttede kun det nødvendige sprængstof, for de skulle spare på det.

Schalburgtørerne havde ubegrænsede midler, og derfor var deres sprængninger meget voldsomme, gerne efterfulgt af ildspåsættelse.

Det var nødvendigt med sikkerhed. I illegale kredse blev låneordet fra engelsk security brugt. Der blev foretaget forskellige ting for at forhindre, at grupper blev revet op af arrestationer. Der var en konflikt mellem sikkerheden og risikoen ved aktivitet, som aldrig blev løst.

Congo-kriger fra Mesing

Af: Erna Bachmann, Hårby

Hvem var denne Mesing-dreng, der i november 1896 forlod Danmark for at opleve eventyret et så fremmedartet et sted som i Congo? Lige i Stanleys fodspor i et land, der ikke var kortlagt, hvor der var pygmæer og kannibaler med sygdomme, som der ikke var helbredelse for, og som man – og også danskerne – døde af i massevis: hvorfor tog man frivilligt til dette ugæstfrie sted?

I forbindelse med skrivning af ”Historiens Spor” i Veng og Mesing sogne er vi tilfældigt faldet over en Mesing-dreng, der var med til koloniseringen af Congo sidst i 1800-tallet og først i 1900-tallet. I bogen ”Dansk krig i Congo” fra 1987 har forfatteren, Erik Holm, skrevet om sin farbror, Christen S. Holm, en tidligere Skanderborg-dreng, der i breve og mundtlige overleveringer til sine venner og familie har fortalt om sin tid i den belgiske hær i Congo. Christen S. Holm var fra en lille ejendom på skrænten af Illerup Ådal. Gården blev revet ned for en snes år siden. Den lå i det næstsidste vejsving fra Skanderborg mod Låsby lidt ovenfor det hus, hvor der i gamle

dage var landevejskro. I et af sine breve nævner Christen S. Holm, at han i Congo har truffet en landsmand fra nabosognet Mesing. Han var leder af en rekrutskole i Congo, og hans navn var Hans Christian Hansen. Det er alt, hvad vi får fortalt

om denne Mesingdreng i den omtalte bog. Men Veng Lokalarhiv sætter sig for at finde ud af, hvem han var, så vi leder i kirkebøger, folketællinger og andre steder, hvor det kan tænkes, at han er registreret.

Hvem var Hans Christian Hansen?

Hans Christian Hansen er født 4/7-1873 i Skanderborg som søn af overportør Peter Hansen (født 18/4-1841 i Soderup Sogn, Holbæk Amt) og Elsa Cathrine, født Jørgensen (født 5/8-1842 i Skjold sogn, Vejle Amt). Dette fremgår af kirkebogen. Ved Hans Christians fødsel er faderen portør ved

Hans Christian Hansen.

banen i Skanderborg, senere flytter familien til Århus, hvor han arbejder som overportør ved banen. Her fødes i 1882 endnu en datter.

I folketællingslisterne finder vi dem i Mesing i 1901, hvor ægteparret bor sammen med deres to døtre. Endvidere ses det, at der har været et fjerde barn, der tidligere er afgang ved døden. Gården i Mesing blev købt i 1901 – en gård eller boelssted på ca. 18 tdr. land, Dybdalsgård, Ny Stillingvej 25, Mesing ved Skanderborg.

Hans Christian har aldrig selv haft adresse i Mesing, viser det sig ret sent i vores efterforskning. Han gennemgår sekondløjtnantskolen på Kronborg 1892-93 og sejler fra Antwerpen i Belgien i 1906 med kurs mod Congo.

Koloniseringen af Congo

”De vilde” i Afrika blev ikke spurgt, om de ville lade sig kolonisere. De måtte under tvang finde sig i, at de hvide var deres herrer, og det var ikke altid, de ville bøje sig for geværernes magt.

Først lidt om baggrunden på den tid. Den belgiske konge havde egenhændigt deklameret Congo som sin personlige ejendom, dog med stormagternes anerkendelse. Landets navn var Den uafhængige Congostat. Altså ikke den belgiske stat, men kongen personlig var ejer. Den eneste stat i verden, der har haft kun én mand som ejer, og han har aldrig selv personlig betrædt den jord, som han deklamerede som sin. Til at kolonisere og administrere landet søgte han folk med en højere militær uddannelse. De skulle lede og oplære de indfødte til soldater, der skulle forsvare kongens ejendom. Skandinaverne havde et godt renommé, så kongen så dem gerne som ledere. I 1908 måtte kongen nødtvungent afgive landet til den belgiske

stat, og herefter fik landet navnet Belgisk Congo. I dag er dets navn Zaire.

Bøgerne Jenssen-Touch ”Skandinaver i Congo” er skrevet i 1904 og er på 800 sider, mens Adam Hochshilds ”Kong Leopolds arv” er skrevet i 2001 og er på 439 sider.

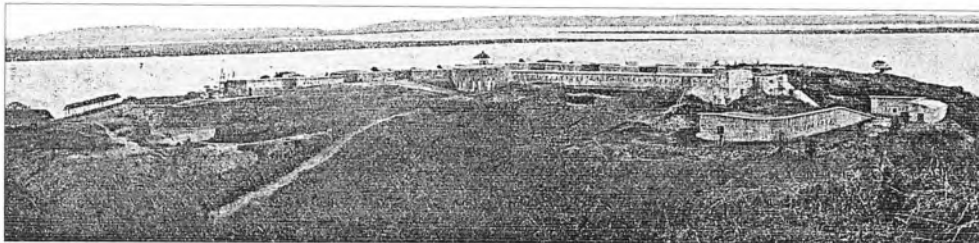
Den første er subjektiv, og beskrivelserne er set med den hvide mands øjne på den tid, da begivenhederne stadig fandt sted. Det er stadig kong Leopold, der sidder på tronen i Belgien og styrer landet, og forfatteren angriber ikke på nogen måde kongens og hans hærs ret til at handle, som de gør.

Adam Hochschild derimod sætter sig i den sorte mands sted og forsvare de sortes handlinger, og hans syn på koloniseringen er meget mere nuanceret end Jenssen-Tuschs. Alene afstanden i tid – de hundrede år, der er gået – har selvfølgelig haft betydning. Tiden har ændret sig, og hvad der forekom eventyrligt i 1904, beskrives i 2001 af Adam Hochschild som barbarisk, kong Leopolds regime som terroristisk og en ren udnyttelse af landet for egen vinding.

Begge bøger er utrolig spændende læsning om en tid, som vi i dag næsten intet har hørt om, men selvom Jenssen-Touchs bog er subjektiv, fortæller den utrolig meget om de personer, der deltog i koloniseringen, hvor de i breve og artikler fortalte om deres oplevelser. Blandt dem var der altså én med en ganske vist perifer tilknytning til Mesing, nemlig Hans Christian Hansen.

Skandinav i Congo

Det er kun et fåtal, der har hørt om det mærkelige kapitel i den skandinaviske historie, hvor 1000 skandinaver – heraf ca. 200 skandinaviske officerer – lod sig indrullere i kong Leopold II's kolonihær og rejste til næsten uudforskede områder af Centralafrika i årene 1880-1905. 25 % af dem døde dernede enten af sygdom (ofte

Fortet Shinkakassa.

malaria eller diarré), eller blev dræbt af de indfødte. 40 % rejste hjem, inden de havde opfyldt deres 2- eller 3-årige kontrakter med Congo-hæren – slået på flugt af tropelivets barske vilkår. Bagefter døde mange af de hjemvendte af følgevirkninger af sygdomme, som de havde pådraget sig i dette fremmede land.

I kæmpeværket ”Skandinaver i Congo” af oberstløjtnant H. Jenssen-Tousch på ca. 800 sider om Congostatens tilblivelse har han listet alle kendte Congofarere fra 1878-1904. Her findes deres personlige data og for nogles vedkommende breve til familier og venner og fortællinger om deres oplevelser i det fremmede. Man kan også finde de to personer fra henholdsvis Skanderborg, Christen S. Holm, og Mesing, Hans Christian Hansen, med deres uddannelse i hæren og de oplevelser de kom ud for i Congo beskrevet. Tilmed med adskillige billeder og for H. C. Hansen meget udførligt.

H. C. Hansen havde gennemgået sekondløjtnantskolen på Kronborg i 1892-93 og gik i august 1896 fra Antwerpen i Belgien til Congo, hvor han, som det plejede at ske, forblev i 14 dage for at få et kursus i kanonexercits på Shinka. I oktober samme år nåede han sammen med en svensk løjtnant byen Léopoldville (det senere Leopoldville), hvor de begge blev meget syge af feber. I november kom han til

Falls, og efter en måned her afmarcherede han mod nordøst for at deltage i den store Dhanis-ekspedition, hvor 2300 soldater deltog, og kun 2-300 overlevede. Efter en besværlig march med sår på benene nåede Hansen i 1897 araberstationen Avakubi, derefter Kolongalanga, Iruma og Tamara. Efter den fejlslagne Dhanisekspedition kom han til Nedre-Congo, hvor han fra juli 1897 blev chef for den militære elevskole i Boma.

Hjem – og ud igen

I juli 1899 kom Hans Christian Hansen hjem og blev forfremmet til løjtnant. Han gjorde et års tjeneste ved 30. bataillon i Aalborg og gik anden gang ud i februar 1901 som agent for ”Société Antwerpenoise du Commerce au Congo” (SACC) med station først i Mobeka, senere i Dobo, i Mongalla og derefter Ngali.

Fortet Shinkakassa – i daglig tale kaldet Shinka – blev opført ved bredden af Congofloden, oprindeligt som beskyttelse mod portugisiske krigsskibe, så disse ikke kunne sejle op ad floden. Det var konstrueret efter de nyeste og mest moderne principper og forsynet med fortræffelig skyts. Det burde imidlertid have været placeret på en ø midt i flodløbet, for på grund af flodens bredde kunne det ikke beherske den sydlige bred tilstrækkeligt. Det var på dette fort, at H. C. Hansen blev chef for elevskolen.

Fjendtligtsindede indfødte

En kort periode var Hansen stationeret i Temvo. "Byen" anlagdes i begyndelsen af 1890'erne, bestod kun af 20-30 tarvelige huse og hytter og var berygtet for sine evindelige tåger. Løjtnant Hansen var på flere ekspeditioner mod de kamplystne og uregerlige indfødte i omegnen. Om et par af disse giver han følgende skildring, der fortæller om disse "negres grusomhed, snedighed og troløshed mod de hvide som mod deres egne landsmænd" (negre er hans egne ord for de sorte).

Overfald måtte afstraffes

En dag i februar 1899 var en hvid blevet udsendt fra Temvo for vest for Lengi at hverve folk til at arbejde i plantagerne. Om middagen gjorde han holdt i en landsby og sendte en negerkorporal og 17 mand længere forud til en anden landsby, hvor de ankom om eftermiddagen. De indfødte var fjendtligtsindede, men soldaterne søgte at tale dem til rette. Kl. 17 hørte den hvide i nabolandsbyen, at de begyndte at skyde. De indfødte havde nemlig taget fat i soldaternes geværer og var trængt ind på dem, og pludselig var en af dem sprunget frem, havde holdt sit gevær for brystet af korporalen og havde skudt ham ned. Den soldat, der stod ved siden af korporalen, havde så skudt gerningsmanden, og dermed var kampen i fuld gang. En time efter var soldaterne herrer i landsbyen. Deres kampstyrke ansloges til ca. 250 geværer. Overfaldet på korporalen måtte straffes.

Den 16. april 1899 afgang løjtnant Hansen fra Temvo med 40 soldater for at arrestere høvdingen, og samme dag nåedes Sanga N'Défi. Den 17. kom han til landsbyen, der lod til at have været forladt i over en måned. De indfødte var vist flygtet umiddelbart efter kampen. Den 18.

udsendtes 3 patruljer i forskellige retninger med ordre til at melde, hvor der fandtes byer i omegnen, men til ikke at betræde disse og til at tage sig i agt for ikke at falde i baghold. Den nordlige patrulje vendte tilbage uden at have opdaget noget; den vestlige havde set en lille landsby og spor, der førte ned mod Lukula; patruljen mod sydvest var stødt på en større landsby, i hvilken de indfødte slog på krigstrommer. En af soldaterne var styrtet i en faldgrube og var blevet let såret af en spids pæl.

Måtte ikke skyde før de indfødte

Kl. 12.30 samme nat satte løjtnant Hansen sig i march med 30 mand. Folkene var instrueret om ikke at skyde, før de indfødte gav ild. Uden for landsbyen stødte man på selvskud, anbragt således: Et gevær var bundet til to pæle, så det kunne skyde selv. Kommandoen (de 30 mand) forlod en spærret vej, gik tværs igennem græsset og faldt formodentlig over landsbyen. To negre styrtede ud og affyrede på ganske nært hold deres geværer, men uden at ramme, da soldaterne kastede sig fladt ned på jorden. De indfødte havde ligget i baghold i græsset ved indgangen til byen, hvor de havde ventet soldaternes komme. Efter at få skud var udvekslet, tog de nu flugten. Høvdingen slap bort.

Morder og røver

På samme tid boede der nord for Lengi en anden høvding ved navn Tschenga Tschengua, en sand røver, der ikke skelnede mellem, hvad der var hans og andres. Når folk fra andre byer kom ind i hans by, var det sjældent, de slap ud igen; han hængte eller brændte dem, og fik de lov til at gå igen, var det med tab af ørerne, selvom der var betalt løsepenge for staklerne. Sin onkel havde han brændt, fordi hans hår var blevet gråt, med den bemærkning, at nu var det ikke for

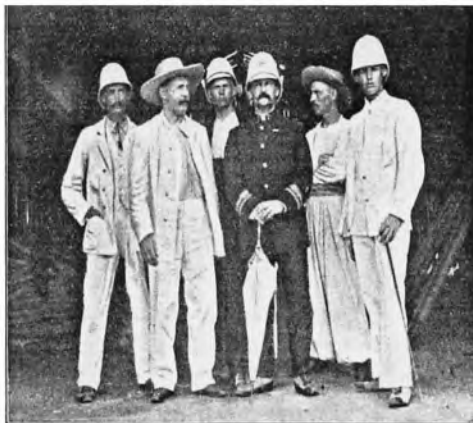
tidligt, han tænkte på at komme til at dø. Engang hørte han de indfødte tromme i en landsby langt borte og sendte da straks nogle folk derhen med ordre til at slå to, men dog kun to af dem ihjel, eftersom han ikke havde givet dem lov til at tromme.

Denne svøbe for Lengiegne havde løjtnant Hansen ordre til at gøre uskadelig, når det første hverv var udført.

Det var vanskeligt at finde en fører, som turde vise, hvor Tschenga Tschenguas landsby lå, men i Lengi fik man en fører, og her kunne man stole på høvdingen, forsikredes der, eftersom han netop havde været i Lengi for at beklage sig over, at Tschenga Tschengua havde dræbt hans fader.

Faldt i baghold

Den 30. april om morgenen gik det af sted igen, og de nåede Tschenga Tschifis landsby. Her fik Hansen virkelig en fører. Marchen fortsatte, men ved middagstid forsøgte føreren at undslippe. De anede uråd, og han blev bundet af soldaterne. Der var hverken plantager eller stier, der kunne tyde på en landsby i nærheden. De vendte derfor om og marcherede omtrent lige så langt i modsat retning. En times tid efter stødte de på nogle af Tschenga Tschenguas folk, der lå på lur i buskene. De blev overrumplet så hurtigt, at de ikke fik tid til at skyde, men slog løs på soldaterne med nærverne. Tæt på fandtes en beholdning på 62 tønder krudt, som senere sprængtes i luften. En snes mænd blev taget til fange af den trop, der var sat til at bevogte krudtet. Ved hjælp af en af dem fandt man landsbyen omkring kl. 3 om eftermiddagen, men da var den aldeles tom. De så kun 10 hovedskaller af folk, høvdingen havde myrdet og bundet på en stang. Desuden en del torturredskaber. Hans hus var omgivet af giftige planter.

Gruppenbillede, taget 3. April 1898 i Fortet Shinkakassa af Fortchefen, Kmdt. Deuster.

Rækkefølge fra venstre: Schweizisk Souslt. Dutoll, belg. Kmdt. Mahleux, norsk Ltnt. Engh, dansk Kmdt. Jønsen-Tusch, belg. Ltnt. Delmange, dansk Souslt. H. C. Hansen.

(Fot. sendt hjem af Kapl. v. Irgens-Bergh.)

Nu gjaldt det om at finde Tschenga Tifi, den tidligere fører, der havde narret ekspeditionen. Man sendte først en korporal og fem mand med den meddelelse til ham, at han ville blive holdt tilbage som fange. En halv time efter var høvdingen til stede, ledsaget af 20 geværbevæbnede mænd. Der var nemlig kun et kvarters gang fra hans landsby til Tschenga Tschenguas. Fyren blev arresteret.

Næste morgen sendte de en sort sergent og 10 mand til Tschenga Tschengua, der var flygtet over floden Lukala. Den 23. april meldte patruljen, at den flygtede høvding i Lusanga Bola havde forenet sig med sin slægtning i Tschenga Boété, at patruljen var rykket frem i dennes retning, men at den havde måttet vige for overmagten, især da fjenden også havde Albingeværer (bagladegeværer). Hansen efterlod da sin hvide sergent med 20 mand i Tschenga Tschengua for at bevogte Tschenga Tifi og dennes folk og ilede selv patruljen til hjælp med 10 mand.

Vanskelig overgang

Overgangen over Lukula var meget vanskelig, da det lige havde regnet, og strømmen var så rivende stærk, at det ikke i det dybe vand var muligt at holde fodfæste. Efter en times forløb lykkedes det dog at svømme over med et tov flettet af lianer, som så fastgjordes på begge bredder, for at soldaterne kunne holde fast i det, mens de bar geværer og patroner over på hovedet. I Lusanga Bola traf man den sorte sergent og de 10 mand i god behold med undtagelse af nogle sår og skrammer, og dagene efter gik det løs mod Tschenga Boété.

Da man nåede denne by, var den naturligvis også tom. Men det varede ikke mange minutter, inden der faldt skud fra alle sider fra det høje græs omkring landsbyen. Det var let på skuddene at skelne Albiniskuddene fra forladegeværskuddene. Soldaterne lå imidlertid godt dækkede, og alle fjendens kugler gik for højt. Angriberne råbte, at de ville forsvare Tschenga Tschengua og aldrig udlevere ham, men forjoges efter en kort kamp. Forfølgelsespatuljerne kom tilbage uden at have taget fanger, da urskoven var meget tæt.

Imidlertid løstes knuden pludselig uventet. Thi samme eftermiddag, altså den 24., indfandt høvdingen Mavinga sig med Tschenga Boété som fange og oplyste, at Tschenga Tschengua havde søgt tilflugt hos en ny slægtning, Tschenga Moeba. Han tilbød at vise vej derhen. Hansen erklærede, at han og de andre høvdinge måtte kunne indse, at når de selv havde sendt bud til "Bula Matadi" (dvs. belgierne) om hjælp mod Tschenga Tschengua, kunne der ikke være tale om, at soldaterne ville vende tilbage med uforrettet sag, men at de ville angribe og ødelægge alle de byer, der sluttede sig til røverne. Mavinga fik nu

ordre til at meddele Tschenga Moeba, at denne havde to dages frist til at udlevere Tschenga Tschengua. Til belønning forlangte Mavinga, at løjtnant Hansen skulle indrømme, at han var en større høvding end Tschengua, hvilket med glæde lovedes ham, hvis han kunne skaffe fat i røveren.

Udlevering af Tschenga Tschengua

Den 25. kom Mavingas Capita og meldte, at den flygtede høvding ville blive udleveret dagen efter. Den følgende dag mødte samme mand atter med en ged til Tschenga Moeba og med anmodning til soldaterne om at blive, hvor de var og have tålmodighed til næste dag. Endelig næste formiddag kom Mavinga og Tschenga Moeba ledsaget af 3-400 indfødte, der leverede en aldeles øredøvende koncert, og medbringende Tschenga Tschengua, en stor, svær mand med gråt hår og skæg og store sølvringe på benene. Løjtnant Hansen erklærede da i alles påhør, at Mavinga langt overgik de andre høvdinge i magt og væld, og at han var en god høvding. Med denne anerkendelse og en flaske rom var Mavinga tilfreds og gav sig straks til at danse en vild krigsdans foran den fangne Tschenga Tschengua, der førtes bort under geværskud og fredstromernes lyd".

Dette var Hans Christian Hansens egen beretning.

Katastrofen for Dhanisekspeditionen

I indledningen nævnes den katastrofale Dhanis-ekspedition. I 1897 gik en vældig hær på ca. 2300 mand ledet af intendant Dhanis på ekspedition i et område, der endnu ikke var udforsket. Ekspeditionen havde til formål dels at kortlægge området, men også at fordrive arabere, der drev slavejagt i det store område. Eller mere betegnende: handlede med de lokale høvdinge, der

solgte deres egne folk og folk, som de havde taget til fange fra nabostammerne, til araberne, der videresolgte dem som slaver. Ekspeditionen mislykkedes. Af den 2300 mand sorte befolkning vendte kun 2-300 tilbage, og af de hvide var over halvdelen dræbt og resten – så godt som alle – var sårede eller syge. Af de mistede soldater i kamp blev ufatteligt mange ædt af stamme-krigeme. Hele beretningen om Dhaniseks- peditonen fylder mange sider og er alt for omfattende til at berettes i detaljer. Men løjtnant Hansen fra Mesing var en af de få, der kom fra det med livet i behold.

Hans videre skæbne?

Ifølge Hans Christian Hansens barnebarn, Brian Rusted, der boede i Nova Scotia, Canada, kom han i 2008 til Danmark for at besøge de steder, hans slægt kom fra. I 1905 boede Hans Christian med sine forældre i Flade ved Frederikshavn. Det vil sige, at de må være flyttet fra Århus til Flade. Her havde de en gård, men faderen var desuden ejer af et teglværk.

Hans Christian giftede sig i 1911 med Camille Elise Laurent (f. 1/1 1886 – hun var belgier – fra Etterbeek), og de boede i begyndelsen af 1911 på en gård ved Stenderup. Gården var oprindelig en del af grev Frijs Bollers ejendom og var en skolelod, som var en del af den lokale lærers løn. Huset var opført i 1877 til den pensionerede lærer Sindahl Larsen. Hans Christian købte det af ham.

Ifølge folketællingen fra 1916 for Stenderup Sogn, Hatting Herred, syd for Horsens, boede Hans Christian Hansen nu her sammen med hustruen Camille og en søn, Erløf Folmer Hansen (f. 14/1-1915) samt en tjenestepige. Hans Christian Hansen var landmand og forhenværende belgisk officer. Hans årsindkomst var 1400

kr., og han havde en formue på 25.900 kr. I 1917 kom datteren Ellen Marie til.

Udvandrer til Canada

I 1929 udvandrede familien til Canada, hvor datteren, Ellen Marie (Brian Rusteds mor) stadig lever. Hun er 97 år. Brian Rusted fortæller, at årsagen til emigrationen var de dårlige tider for landbruget (1929 med børskrak og depression). Hans bedsteforældre sagde: ”Hvis man skal være fattig, så hellere i Canada end i Danmark.” Hans Christian Hansen havde kontakt med Canada via landbrugets cooperation, hvor han arrangerede salg af frø. Ellen Marie var 12 år, da de udvandrede, så hun husker ikke meget om tiden i Danmark. Hun og hendes bror gik i den katolske skole i Horsens. Hun nævner ikke noget om, at faderen havde haft en del af sin opvækst i Skanderborg og Mesing.

Livet i Canada

Hans Christian købte en lille farm i Nova Scotia. Det er ikke helt klart, om han havde købt den ubeset fra Danmark, eller om købet først fandt sted efter deres ankomst. Hans Christian var i midten af 50'erne, og det må have været en vanskelig tid at starte et nyt liv i kølvandet på depressionen. Overraskende nok bragte han hele kollektionen af afrikanske sager med sig til deres nye hjem, hvor han fyldte et helt rum med spyd, rober, trofæer og militære uniformer. I dag bor Brian Rusteds morbror i huset med sin egen familie, og de er i gang med at restaurere det.

Brian Rusted har ikke nogen detaljer om Hans Christians liv i Nova Scotia, efter at de ankom. Hans mor blev sendt på skole i Montreal, og hun så ikke meget til sine forældre i de følgende år. Sidste gang hun var sammen med dem var i 1958 og til Hans Christians begravelse 11/1 1960 i

Tatamagouche. Camille døde året efter 6/1-1961.

Hans Christian Hansens tilknytning til Mesing har således kun været ganske perifer, men det har været muligt at beskrive hans liv gennem tilgængelige kilder. Victor Horn (død 2008), søn af skomager og museumsejer Ansgar Andersen, Mesing, har fortalt, at han svagt kan huske, at der i hans barndom blev talt om en familie på Mesing Mark med en søn i Afrika.

KILDER:

Erik Holm: Dansk kriger i Congo
H. Jønsen-Tousch: Skandinaver i Congo
Adam Hochschild: Kong Leopolds arv
Jette Ejlskov Toftegaard Pedersen, mails (kontakt via DIS-Danmark)
Jan Rusted, Canada (dattersøn af H. C. Hansen)
Ann Vibeke Knudsen, Bornholms Museum

”Faderen mergler – sønnen sulter”

Af: Jørn Froberg

Lokalhistorisk Arkiv for tidl. Gjern Kommune

Mergel og mergeltransport generelt

”Faderen mergler – sønnen sulter”, ”Mergel gør faderen rig og sønnen fattig” er et par gamle talemåder, som udtrykker, at den bonde, som foretager den første mergling af sin jord, opnår en meget stor forøgelse af udbyttet. Men virkningen fortager sig i løbet af nogle år, og en mergling igen efter nogle års forløb giver ikke samme forøgelse af udbyttet.

Mergel er ler med et stort indhold af kalk, og det er primært kalken, som har den gunstige jordforbedringsevne. Kalken ændrer surheden (PH-værdien) og frigør bl.a. kvælstof, som har været bundet til jordpartiklerne. Det har samme virkning som at sprede gødning på marken. (Kemisk beskrevet består virkningen i, at calciumionerne skubber andre metalioner og andre positive ioner af overfladen på ler- og humuskolloider. De frigjorte kalium-

magnesium- og ammoniumioner virker som gødning, så længe de er tilgængelige i jordvandet.)

Lerpartiklerne i merglen har tillige en værdifuld virkning på jordstrukturen. Dette har især betydning på lettere jorde.

Mergel til jordforbedring

I gamle romerske bogværker fra det første århundrede efter Kristi fødsel blev beskrevet, hvordan gallere og briter forbedrede jorden ved at tilføre mergel, kridt og kalk.

Denne viden om jordforbedring var imidlertid meget længe om at blive udnyttet her i landet. Det var først i 1700-tallet, at nogle af de mest fremskridtsvenlige herremænd begyndte at bruge mergel til jordforbedring på deres gødsler.

Mergelbor

I 1760 skrev landøkonomen Sven Thestrup en afhandling om den nyttige

brug af ”jord-marv, mærgel eller liim” til jordforbedring. Han lavede også en tegning af et mergelbor, beregnet til at tage jordprøver i søgningen efter mergel, og gjorde opmærksom på, at sneglen, der skrues ned i jorden, ikke må gøres for vid, hvis den

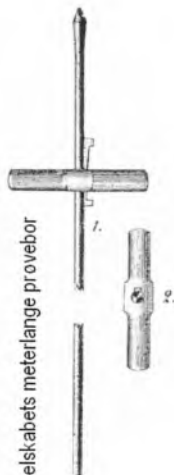
skal være let at få ned i jorden.

I det følgende århundrede begyndte jordforbedring ved hjælp af mergel at vinde indpas, men først efter at Hedeselskabet, der blev oprettet 1866, målrettet gik ind i hedeopdyrkning, tog jordforbedring ved brug af mergel rigtig fart.

Merglen blev eftersøgt

En forudsætning for at opnå god landbrugsjord af sur hedejord er, at der bliver tilført kalk, og Hedeselskabet iværksatte derfor en søgning efter mergel hos de enkelte landmænd. Eftersøgningen foregik ved, at konsulenter blev sendt ud på landmændenes marker med borespyd, der var flere meter lange.

Borespydene blev ved håndkraft boret ned efter jordprøver. Da merglen var tung og fedtet, og der skulle udsprede store mængder, var transporten et stort problem. Det var derfor af stor betydning for landmanden, om der fandtes mergel på hans egen jord. Hvis der blev fundet mergel, og

den havde et rimeligt kalkindhold, blev der anlagt en mergelgrav, som det er kendt fra rigtig mange landejendomme. Merglen fra mange af disse mergelgrave havde ofte kun et beskedent kalkindhold, så effekten af merglingen var begrænset, og på grund af det beskedne kalkindhold krævedes der ovenikøbet udkørsel af endnu større mængder af mergel for at opnå en virkning.

Blev læsset af i bunker

Første fase i merglingen var at køre merglen ud på markerne og læsse den af i små bunker. Det foregik i vinterhalvåret og var hårdt fysisk arbejde, fordi merglen var tung og klistrede sig fast til redskaber og vogne. Udspreningen på dette tidspunkt kunne ikke lade sig gøre på grund af konsistensen. Når mergelbunkerne havde fået frost i løbet af vinteren, faldt merglen fra hinanden, og kunne så om foråret spredes ud og harves ned i jorden.

Nogle steder blev der fundet mergel i store mængder med et kalkindhold fra ca. 30 op til ca 70 %, og her var Hedeselskabet med i at organisere udnyttelsen af mergelforekomsten ved en effektiv transport af den tunge og fedtede mergel ud til landmændene. Problemet med den tunge transport fra mergellejerne blev løst ved hjælp af tipvognsbaner eller DSB og øvrige trafikbaner, indtil egentlige lastbiler blev produceret og kom på markedet efter 1. verdenskrig. Herefter overtog lastbiler i stigende grad mergeltransporten.

Tipvognsbaner

Inden tipvognsbanerne blev taget i brug, var transporten af merglen et problem, som havde sat en begrænsning for udnyttelsen af mergellejer. På grund af merglens vægt og hestekøretøjernes smalle hjul var transport næsten kun mulig, når jorden var frosset. I Hedeselskabet begyndte man

derfor omkring 1870 at arbejde med planer om løsning af transportproblemet ved hjælp af tipvognsbaner.

De første tipvognsspør blev anlagt i 1880'erne og var med fastliggende spor og faste aflæsningspladser. Vognene var i begyndelsen hestetrukne. Hedeselskabet kalkulerede med, at én hest kunne trække ni gange mere i en tipvogn end i en hestevogn på frosthård jord.

For at skabe en mere fleksibel distribution af merglen arbejdede Hedeselskabet med tanker om at benytte transportable tipvognsspør. Det første transportable tipvognssystem blev anskaffet i 1904. Sporvidden var 70 cm, skinnevægten var forholdsvis lav, og tipvognene var små og lette, så de uden store problemer kunne sættes på sporene ved flytninger og afsporinger.

Indtil 1907 var trækraften udelukkende heste. Derefter blev det første motorlokomotiv taget i brug. Det blev bygget i Frederikshavn med en petroleumsbådmotor på et tipvognsunderstel. Denne lokomotivtype blev videreudviklet, men på grund af utilfredshed med ustabil drift blev typen i løbet af få år erstattet med små damplokomotiver. Det var Hedeselskabet, der ejede banemateriellet og lejede det ud til mergelselskaber.

Mergelselskaber (interessentskaber) blev stiftet af et større eller mindre antal landmænd som medlemmer og opererede geografisk i et større eller mindre antal sogne. Hedeselskabet havde også en stor, aktiv rolle som "fødselshjælper" ved oprettelsen af mergelselskaber.

Udlægning af mergelspor

I 1929 blev vedtaget en mergellov, som fik overordentlig stor betydning for det danske landbrugs jordforbedring. Denne

lov gav mergelselskaberne ret til at få lagt mergelspor på trediemands jord (mod en erstatning). Det var en retting med stor betydning, fordi en vrangvillig landmand nu ikke mere kunne blokere for leverancen af mergel til andre landmænds jordforbedring. Af lige så stor betydning var, at mergelselskaberne fik mulighed for at optage lån, der kunne gives til landmænd mod pantsikkerhed i dennes ejendom med en lovfæstet ret til at rykke pantet

frem som første prioritet foran alle andre panthavere. Disse lån var absolut ikke noget "tag-selv-bord" for landmændene, hvilket kreditforeninger og andre kreditorer, der blev rykket ned i prioritetsrækken, havde sørget for i lovgivningsarbejdet. En betingelse for, at en landmand kunne opnå et sådant mergellån var, at der blev foretaget en analyse af "kalktræng" på landmandens jord af landboforeningens konsulenter. Efter analysen skulle der udarbejdes en detaljeret merglingsplan og en omkostningsberegning. Mergelselskabet udarbejdede derefter en samlet plan for alle de medlemmer, der havde tegnet sig som aftagere. Først når denne plan var blevet forelagt og god-

kendt af Landvæsenskommissionen, kunne mergelselskabet få lån i Nationalbanken og få lånene til landmændene foranstillet ved tinglysningen. Hedeselskabet spillede også her en vigtig rolle både med generel og juridisk rådgivning og praktiske administrative opgaver.

Mergelloven blev ophævet i 1990.

I vores lokalområde, den tidligere Gjern Kommune, har Sjelle og Omegns Mergelselskab og Trust og Omegn Mergelselskab været meget aktive.

Sjelle og Omegns Mergelselskab benyttede sig af tipvognsbaner til mergeltransporten i modsætning til mergelselskabet i Trust, der benyttede lastbiler.

Sjelle og Omegns Mergelselskab (oprindeligt navn Sjelle Mergelspor)

Sjelle og Omegns Mergelselskabs mergel-leje lå i udkanten af Herskind. Anlæggelsen af lejet blev påbegyndt i 1931. Tipvogns-

materiellet tilhørte Hedeselskabet og bestod af 6 lokomotiver, tipvogne og tipvognsspor. Selskabet havde ansat en mandskabsstyrke på 50 – 55 mand. I mergelgraven var der to spor. Ved det ene spor håndlæssede ti mand tipvognsstammen. Ved det andet spor blev vognstammen læsset med en spandegravemaskine. Det var en maskine med en 12 m lang udlæggerarm, hvorpå der var monteret en transportkæde med spandformede skovle. Spandene lå på mergelskråningen og blev fyldt op, når maskinen fik spandekæden til at rotere som en endeløs kæde på langs ad udlæggerarmen.

En tipvognsstamme bestod af 20 tipvogne, som hver blev læsset med 1,5 m³ mergel. Ét lokomotiv blev benyttet til transport af stammerne mellem rangerområdet og mergelgraven, fire lokomotiver blev brugt til at trække vognene ud til aflæsningsstederne, og ét lokomotiv blev brugt af aflæsningsmandskabet ved "tippen".

Mergellejet ved Herskind
Mandskab, spandegravemaskine og tipvognstog

kyrdse. Leveringen mod vest blev afsluttet i 1936, og tipvognsmateriellet blev herefter flyttet til brug i sydområdet.

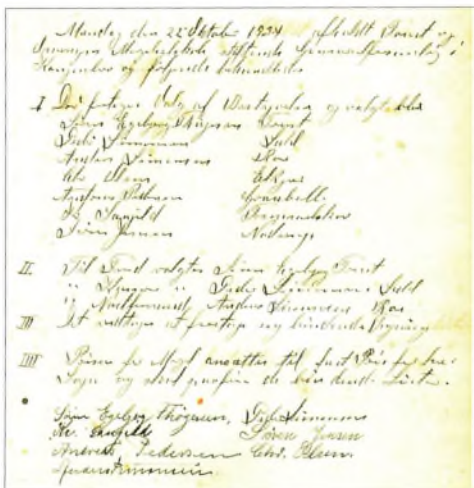
Sporlægningen ud til områderne krævede en større mandskabsstyrke. Der blev anlagt nogle hovedspor, og herfra blev der udlagt sidespor, der førte ud enten til de relevante marker eller til aflæsningssteder, hvorfra landmændene selv måtte sørge for den videre transport. Da sporene skulle ligge jævnt og uden alt for bratte stigninger, tog en gruppe arbejdere sig af planering af underlaget med dæmninger/afgravninger/opfyldninger og evt brobygning. En anden gruppe udlagde derefter skinnerne. Skinnerne var spigret fast til træsveller og var delt op i sektioner på ca 3-4 meter. Der var tre mand til at løfte sådan en sektion. På grund af de tunge tipvogslæs og det bløde underlag på markerne var der en mandskabsgruppe, der hele tiden vedligeholdt og oprettede

Til 19 sogne

Sjelle og Omegns Mergelselskab leverede til et meget stort område, i alt 19 sogne. I vestlig retning bl a oplandet omkring Resenbro, Voel, Sorring, Mollerup, El-lerup, Gjern, Fårvang, Thorsø. Mod vest var grænsen for tipvognssporene Silkeborg-Langå-banelinien, som man ikke måtte

Mergellejet v. Herskind 22. feb 2013

Trust og Omegns Mergelselskab.

Trust og Omegns Mergelselskab blev stiftet den 22. oktober 1934 ved et møde på Kongensbro Kro.

Til formand for selskabet valgtes Søren Egebjerg Thøgersen, Trust. Den 9. juli 1935 kunne selskabets bestyrelse underskrive det første lånedokument til Nationalbanken for et lån på 125.000 kr. Det geografiske tegningsområdet omfattede medlemmer (interessenter) bosat i sognene Tvilum, Grauballe, Gjern, Vindum, Elsborg, Levring, Hinge, Serup, Gjerning, Hjerminde, Hvorslev, Thorsø og muligvis flere.

Mergelselskabet indgik kontrakt med en entreprenør, der udgravede merglen, og en vognmand, der kørte merglen ud til landmændene. Selskabet afregnede med entreprenør og vognmand og stod som långiver og panthaver i forhold til landmændene. Mergelselskabets generalforsamling fastsatte den rente,

spor. Sporlægningen blev planlagt til at følge landskabet, så de største stigninger og fald blev undgået. Det kunne dog ikke helt undgås, at der var stigninger, der var så stejle, at lokomotivet ikke kunne trække en hel vogstamme op. Det blev der taget højde for ved at lægge sidespor, så vognstammen kunne deles i to gange ti vogne, som lokomotivet kunne trække.

Besværlig og farlig aflæsning

Når tipvognene nåede frem til bestemmelsesstedet, sørgede et hold ved "tippen" for, at vognene blev tømt. Det kunne være både besværligt og farligt arbejde, hvis de fyldte vogne havde stået fx fra lørdag til mandag i regnvejr. Så kunne mergellæsset på ca 2 tons klæbe sig fast til tipladet, så det ikke ville slippe med det resultat, at hele vognen kunne vælte af sporet, eller at merglen pludseligt slap tipladet, der derefter røg tilbage med en voldsom kraft.

Sjelle og Omegns Mergelselskab afsluttede udkørslen i 1938 og havde da leveret 268.000 m³ mergel fra Herskind.

Eksempel på gældsbrief til Nationalbanken

landmændene skulle betale for lån, og bestyrelsen måtte iværksætte tvangsauktion, hvis lån blev misligholdt. Det kunne være en meget ubehagelig opgave for bestyrelsen i selskabet, specielt hvis det var i forhold mellem naboer eller familie.

Mergelselskabet udkørte i perioden 1935 til 1937 ca 38.000 m³ mergel, som blev udgravet ved håndkraft i et mergelleje ved Ulstrup og udkørt ved entreprenør Andersen, Spentrup.

Efter disse tre år var de leverancer, medlemmerne havde tegnet sig for, blevet udkørt, og selskabets aktivitet bestod herefter kun i det administrative arbejde i forbindelse med lån. Da mergellånene løb over 10 år, kunne selskabet lukkes i 1948. Ved opløsningen blev det besluttet, at evt. overskud skulle hensættes enten til oprettelse af et nyt mergelselskab på et senere tidspunkt eller fordeles til kalkningsforsøg og Hedeselskabet.

Trust og Omegns Mergelselskab

Efter opløsningen af det første Trustselskab blev Trust og Omegns Mergelselskab af 1948 stiftet den 23. juli. Dette selskab udkørte i årene 1949-52 ca 19.000 m mergel fra Ulstrup Mergelgrav, håndlæsset og udkørt ved entreprenør O. Bonderup-Nielsen. På generalforsamling den 19. april 1962 blev det besluttet, at selskabet skulle ophøre, når de sidste restancer for december termin 1961 var indgået, hvilket forventedes senest juni 1962. Efter at alle økonomiske forhold var afsluttet, blev der den 22. november 1962 afsagt kendelse af Landvæsenskommissionen om ophør af selskabet.

Den 13. september 1956 blev Trust og Omegns Mergelselskab af 1956 stiftet. Selskabet udkørte i 1956 57.000 m³ mergel fra et mergelleje i Sdr. Vinge nord

for Ulstrup. Merglen blev udgravet med maskine, og entreprenøren var H. Theut, Viborg.

I 1958 rekapitulerede man de sogne, som var tilsluttet selskabet således: Aalum, Aidt, Asmild, Bjerring, Bjerringbro, Dallerup, Elsborg, Gjern, Gjerning, Granslev, Grensten, Grønbæk, Gullev, Gødvad, Hammel, Haurum, Helstrup, Hinge, Hjermind, Hjorthede, Hornbæk, Houlbjerg, Hvorslev, Højbjerg, Hørup, Langaa, Lee, Lemming, Levring, Mammen, Rødding, Røgen, Sahl, Sall, Sdr. Rind, Sdr. Vinge, Sejling, Serup, Skannerup, Skern, Skorup, Sporup, Svosttrup, Søby, Taanum, Thorsø, Torup, Tvilum, Velle, Vejerslev, V. Velling, Vejrum, Vinderslev, Vindum, Vinkel, Viskum, Voel, Voldby, Ø. Velling. I alt 59 sogne.

Jordbrugskalk

I 50erne var udviklingen i landbruget gået i retning fra jordforbedring med mergel til jordbrugskalk, der var langt lettere at arbejde med, og også krævede mindre mængder.

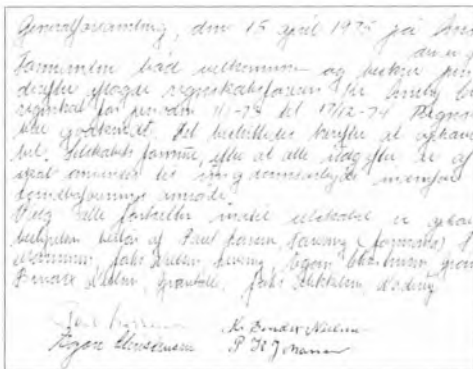
Den 21. oktober 1963 blev det besluttet at oprette en kalkafdeling, og den 1. juni 1965 blev der indgået kontrakt med Skandia Kalk.

Ved generalforsamlingen i 1967 orienterede formanden om, at priserne på kalk var faldet på grund af overproduktion af finharpet kalk, men at selskabet var bundet til at aftage fra Skandia Kalk på grund af den indgåede kontrakt. Prisfaldet skabte åbenbart problemer for selskabet, for på generalforsamlingen den 30. maj 1969 beklagede formanden sig over, at en del af mergelselskabets medlemmer købte kalk ved private leverandører uden om selskabet.

På et møde med Landvæsenskommissionen den 21. maj 1971 blev det aftalt

at afslutte mergelafdelingen og overføre afdelingens reservefond på 14.165 kr til kalkafdelingen, og dette blev godkendt på generalforsamling den 12. juni 1972.

Ved generalforsamlingen den 15. april 1975 besluttedes det at opløse selskabet.

Landvæsenkommissionen godkendte dette ved kendelse af den 15. december 1975. Overskuddet på 1831 kr. efter opløsningen blev skænket til landbrugsfagligt ungdomsarbejde i Kjellerup og Omegns Landboforening.

Mergelselskabets leverede i alt ca 9.700 tons jordbrugskalk.

Søren Egebjerg Thøgersen, Trust, var formand for selskaberne fra det første selskab blev stiftet og til sin død i 1967. Fra 1958 til 1967 var han også valgt som formand for De danske Kalk- og Mergelselskaber. Det var en landsdækkende sammenslutning stiftet 1910 af de lokale mergelselskaber som en forening under navnet: De samvirkende Mergelsporinteressentskaber.

Sømergel

Alternativet til at hente mergel i en mergelgrav eller et mergelleje var at hente den fra søbund. På bunden af mange søer ligger

kalkaflejringer, der er fremkommer ved en afkalkning af søvandet. De tre væsentligste kilder til kalkaflejringerne er: 1) bundfældning af kalkpartikler, der svæver i vandet, 2) kemisk udfældning af kalk, som har været opløst i vandet, 3) organismer (fx snegle, muslinger og alger), der binder kalk og aflejrer kalken i form af kalkbelægninger og skeletter.

Fra engang i 1800-tallet til omkring 1. Verdenskrig er eksempelvis blevet gravet mergel i Mossø, Salten Langsø, Gudensø, Silkeborg Langsø, Hinge Sø og Bølling Sø. Typisk gravede man fra flydebroer fastgjort til pæle i søbunden og sejlede lasten ind i pramme med dobbelt bund, så vandet kunne fjernes efterhånden, som det løb fra mergellasten.

Forskel på kvaliteten

Geologen Wesenberg-Lund besøgte i sommeren 1900 Hinge Sø, hvor der blev opgravet sømergel fra flydebroer midt i søen. Hans undersøgelser viste, at søbunden øverst bestod af et lag mudder på op til 1 meters tykkelse. Derunder kom et lag presset tørv, der kunne have forskellig tykkelse og blev mere og mere grålig, efterhånden som man kom dybere ned i den for at ende i et lag ren mergel på 2 - 3 meter i tykkelsen.

Undersøgelser viste, at kalkindholdet var på 88,5 % og betegnes af Wesenberg-Lund som characeekalk. (Kalk med oprindelse i døde Characeae grønalger)

Der har været stor forskel på sømergels kvalitet. Ved Bøllingsø oprettede bønder i 1859 et selskab, der skulle opgrave sømergel, og der blev indskudt 600 rdl til køb af pram og redskaber. Arbejderne kunne grave 2 favne (1 favn = ca 2,2 m³) om dagen, men det meste var dynd og gavnede ikke markerne synderligt.

Omkring 1920 - 30 blev der også gravet

sømergel i Sminge Sø. Hans Pedersen, Nebel, har af sin far fået fortalt, at merglen blev gravet op i søen og fragtet på pram til en ladeplads, som oprindeligt var anlagt til brug for pramfarten på Gudenåen. Dette arbejde foregik i sommermånederne. Når frosten kom, blev merglen kørt ud i markene og sat i stakke eller såkaldte råger, hvorefter den blev spredt ud og harvet ned om foråret. Kalkindholdet var ikke kendt ud over, at man hældte syre

Lærer Anthon P Boesen

på nogle prøver, og ud fra opbrusningen fik man en indikation af kalkindholdet.

Som nævnt blev der gravet sømergel i Silkeborg Langsø, og jeg vil afslutte med et uddrag af lærer Boesens beretning om Skolelodden i Truust (lærer i Truust aug. 1875 - apr. 1885):

"Min jordlod, der var af meget ringe beskaffenhed - mest sand og grus til overlag og al til underlag - gav meget ringe udbytte og svarede aldeles ikke til den pengesum, den var ansat til i skolens lønforhold. Jeg lagde mærke til, at flere landmænd havde forbedret deres jord af lignende art som Skolelodden ved mergling, men da den mergel, der kunne fås på egnen, efter min mening var for stærkt svovlblandet, fremskaffede jeg mig en mergelprøve fra Silkeborg Sø.

Mergelgravning Silkeborg Langsø

Da den ved analyse viste sig at bestå af 70-80 % kalk og resten gødningsstoffer, lejede jeg en fragtmand, der pr kåg sejlede den nødvendige mergel ned og lagde den op på den lille eng, der hørte til min skolelod. I løbet af et årstid fik jeg så hele marken merglet, og det viste en så ypperlig bedring, at der hvor der kun kunne gro dansk byg - en meget nøjsom art - havre og boghvede, der kunne nu, i ikke alt for tørre somre, gro alle slags korn, og på græsmarken endogså gro kløver, hvor der før kun groede den såkaldte totgræs."

KILDER

- Protokol Trust og Omegns Mergelselskab
- Sjelle og Omegns Mergelselskab ved Agner Bo Sørensen
- De Danske Kalk- og Mergelselskaber, Kalk og mergel gennem tiderne
- Dagligliv i Danmark
- Jernbanebladet 1972, Mergelbaner i Danmark
- Medd fra Dansk Geologisk Forening 7, 1901
- Søer - en beskyttet naturtype, Kay Sand-Jensen
- Syn for Sogn 2002, Lokalhistorie fra Silkeborgegnen
- En landsbylærers erindringer (Landsbyskolen 1935)
- Foto Silkeborg Langsø fra Silkeborg Arkiv
- Dok. og foto fra Lokalhistorisk Arkiv i Gjern

Smedjerne i Ødum gennem mere end 100 år

Af: Martin Møller

Op gennem mere end det sidste århundrede har der været smedje i Ødum.

Det første sted, som jeg har kendskab til fra min far, ligger uden for Ødum på Amdrupvej 2. Det er bygget i 1877, og der skulle have været smedje i noget af huset.

På et gammelt kort fra 1899 ser vi også smedjen placeret nederst på det, vi kalder trekanten.

K. V. Svendsen har ladet os bruge dette billede, som viser smedjen. Det er smedemesteren, der er i færd med at sko en hest. Fruen, Jacobine Chrestine Buch, står længst til højre. Desuden ses smedens børn.

Smedeforretninger

Smedemester Johan Frederik Buch drev smedeforretning fra denne adresse i en år-række. Det vides ikke, hvor længe han drev forretningen, men han døde i Ødum i juni 1942.

Lige efter eller samtidig startede Markus Skouboe og fru Kristine smedeforretning i en bygning, som lå i forbindelse med Ødumvej 28 på hjørnet af Ødumvej og Amdrupvej, hvor der også senere var købmandsforretning.

I 1941 byggede Skouboe ny smedeforretning på hjørnet af Hovedlandevejen og Mejlbyvej. Det fortælles, at smedsvendene hjalp til med byggeriet, og huset var da også med alle vinduer og udvendige døre lavet af jernramme med isat glas. Det

fortælles, at værkstedsbygningen var med fladt tag, og som smeden sagde dengang, så kunne der lande en helikopter på taget. På de første billeder af værkstedet er der dog kommet høj rejsning på taget.

Værkstedet var af den gamle model med en lang drivaksel hen under loftet. Den blev trukket af en motor, og fra akselen gik der så remme ned til de maskiner, smeden havde, for eksempel slibesten, boremaskine m.v.

Smedemesteren var også af den gamle skole, så landmændene kunne få deres heste skoet, hvad det nok kniber med i dag.

Solgte smedjen

Smedemester Skouboe solgte i 1959 smedeforretningen til Gunnar Sørensen og

fru Inge, og den 15. august 1959 overtog Gunnar virksomheden. Gunnar var dengang kun 24 år, og så vidt jeg husker udlært maskinarbejder. Smedjen kom til at hedde Ødum Maskinforretning. Telefonnummeret var: Spørring 51.

Gunnar beskæftigede sig med alt indenfor faget fra lapning af cykler til reparation af diverse landbrugsmaskiner samt reparationer indenfor vand og varme, men en hest kunne Gunnar ikke sætte nye sko på.

På det tidspunkt var der stor travlhed med at ændre diverse hestetrukne maskiner, så de kunne trækkes af traktorer, som efterhånden var blevet godt udbredt i landbruget.

Kort efter, at Gunnar overtog forretningen, blev den første lærling ansat, og et par år efter kom næste lærling til.

I begyndelsen af 60'erne var der kommet gang i byggeriet rundt omkring, og Ødum Maskinforretning var med, når der skulle laves centralvarme i husene. Gunnars første lærling var blevet udlært, og den 1. april 1964 kom jeg så, som 16-årig, i lære som "vogn- og beslagsmed" i Ødum Maskinforretning. Jeg kan huske, at det første jeg blev sat til var at smøre en Ferguson traktor, som var blevet ændret fra at være drevet af petroleum til benzin.

Lang arbejdstid

Arbejdstiden var dengang 45 timer om ugen, og lørdag var derfor næsten en hel arbejdsdag. Så vidt jeg husker, holdt vi en hel times middagspause, og de første år jeg var i lære, kørte jeg hjem til Tobæk Mølle og spiste til middag hver dag. Dengang var der varm mad på bordet om middagen.

Smedeforretning og stuehus.

Vinterbillede af smedjen med bunker af harver og andet materiel, der skulle repareres.

Arbejdet

Smedearbejdet var dengang meget forskelligt fra nu, og der var næsten ild i essen hver dag. Hvert år, når landmændene var færdige i marken, kom de med deres harver, hvor alle tænderne blev pillet af, varmet op i essen og banket spidse på ambolten. Derpå blev de rettet, før de igen blev spændt på harveleddene.

Plovskær blev heller ikke bare skiftet ud, når de var slidte, nej, de blev pillet af ploven, kom i essen og blev varmet op til de var rødglødende, før de blev banket ud på ambolten, til de igen var skarpe, hvorefter de igen blev sat på ploven.

Om vinteren skulle vognmandens sneplov også vedligeholdes, så når Frederik Rasmussen kom med en nedslidt sneplov,

skulle skærene udskiftes hurtigst muligt, så de kunne komme på vejen igen. Når sneploven skulle ind på værkstedet, var det nødvendigt, at porten stod åben for at give mere plads, og det var et koldt stykke arbejde at komme i gang med. Værkstedet var i sig selv et koldt rum, og der var ingen varme ud over essen og en gammel olieovn, som blev slæbt ud midt på gulvet, fyldt op med spildolie og en slat dieselolie, hvorefter der blev tændt op. Ovnens skorsten, så det røg en del indimellem, og når det blev for meget, satte vi en krog om håndtaget, og slæbte den udenfor, så kunne den stå der og ose.

På værkstedet var der ingen personalefaciliteter. Skulle man af med en tår, foregik det mellem 2 opstillede blikplader bagved

lageret, og skulle man mere, lånte man toiletet inde hos fru Inge. En fin ordning var der dog. Hver dag kom alle ansatte ind i køkkenet, hvor der blev serveret eftermiddagskaffe.

Når det var koldt, og madpakken skulle spises, sad vi inde i husets fyrrum på, så vidt jeg husker, nogle gamle hynder/puder og holdt vores pause.

Centralvarme

I årene fra 1964 og frem var der utrolig travlt med at lave centralvarme i folks huse. Dengang var der mange, der stadig havde kakkelovne, nogle havde centralvarme fra husets komfur, og nogle havde store støbejernskedler, hvor der blev fyret med koks og briketter.

Især omkring 1966 – 67 tog det fart, da Ødum Maskinforretning fik et samarbejde

med BP, hvorfra oliefyrskedlerne kom. Med den moderne kedel, der kunne stilles op i køkkenet på komfurets plads, var der godt gang i salget.

På det tidspunkt var der mange huse, der for første gang skulle have centralvarme. Næsten ugentligt rykkede vi ud med en kedel og en stak radiatorer på ladet og et læs jernrør på taget, og så gik vi i gang. Kedlen blev stillet op ved husets skorsten, ofte i køkkenet, måske en baggang. Herfra var det op med rørene på loftet og rundt langs ydervæggene, hvor der så blev ført rør ned til radiatorerne under vinduerne i stueetagen.

Flere fik også dengang varmt vand for første gang.

I andre huse var det under gulvbrædderne, rørene skulle trækkes, så der blev krøbet meget rundt på maven og

Værkstedbygningen, som blev bygget på grunden nedenfor den gamle smedje. Der var kontorer, frokoststue, toiletter og baderum, og der var varme på værkstedet!

Smedesvend Jørgen Møller i færd med en reparation.

ryggen under folks gulve. Her kan det nævnes, at det ikke altid har været lige spændende! Når vi rykkede ind for at lave centralvarme for folk, især på landet, var det ofte med næsten fuld forplejning, som regel altid eftermiddagskaffe, men ofte også både formiddagskaffe og middagsmad. Et sted ville vi rejse os efter middagsmaden, men vi fik at vide, at vi godt kunne blive siddende, til vi havde hørt radioavisen, som dengang vist nok kom kl. 12.30.

Nu var timelønningerne ikke så store dengang, så man gik ikke så meget op i, om det kostede penge at give håndværkerne kaffe eller et måltid mad. Jeg kan huske, at min egen løn dengang var 43 kr. om ugen.

Landmanden kørte helt ind

På værkstedet var der så megen plads, at en landmand med traktor og vogn kunne køre helt ind, og der kunne også komme en mejetærsker ind.

1981. Smedemester Gunnar Sørensen og smedesvend Valdemar Hansen ser på en af de mange opgaver, der gennem tiden har været i firmaet.

I dag ville det være et problem, for nutidens store traktorer og vogne kan ikke være der og en mejetærsker overhovedet ikke.

Staldinventar

I de kommende år begyndte firmaet at lave staldinventar og stålspær og fik brug for mere udenomsplads.

I 1967 og fremover voksede antallet af ansatte også betragteligt og var op gennem 70'erne og 80'erne tit oppe på 10 – 15 mand.

Alt imens smederiet udviklede sig, gjorde VVS-arbejdet det samme, og Ødum Maskinfabrik ApS har udført et

Et af de mange teknikrum, der blev lavet gennem tiden.

hav af VVS-opgaver, store som små. I 70'erne og 80'erne var det VVS-

Verdens største adventskrans.

arbejder i parcelhusene. Der blev bygget i stor stil rundt omkring, men Gunnar Sørensen havde ingen VVS-autorisation, så i 1980 blev jeg sendt på skole for at blive autoriseret gas- og vandmester, for at firmaet så kunne få opgaver udenfor kommunen. Det blev til en stribe af VVS-opgaver især for det offentlige med mange børnehaver, plejeboliger, ungdomsboliger og en stor opgave på Skejby Sygehus.

Utraditionelle opgaver

En helt utraditionel opgave fik Ødum Maskinforretning fra Hadsten Handelsstandsforening, verdens største adventskrans. Den kunne ses i Hadsten i 1989 og 1990 og var hængt op i Hobro i 1991. Adventskransen kom i Guinness Rekordbog i 1990 og var med igen i 1991.

Dens mål var 47 m i omkreds. Selve kransen var 2,5 m i diameter. Der blev brugt 1 km rundjern, 200 m fladjern og 150 m profilrør, og kransen vejede 3,5 ton. Dertil kom 1 ton gran og 100 m julebånd, som

skoleelever monterede på kransen, inden den blev hængt op foran Hadsten Centret.

Lysene var tynde stålrør, 60 cm i diameter og 6 m høje.

I 1991 valgte Gunnar Sørensen at stoppe sit virke som smed i Ødum, og undertegnede og Kurt Sørensen købte virksomheden med mand og mus, og stiftede den 1. juni 1991 Ødum Maskinfabrik A/S.

Gunnar Sørensen døde, alt for tidligt, i november 1995.

Tiden op gennem 90'erne fortsatte med opgaver af enhver art inden for både smede- og VVS-arbejde, og i perioder var vi oppe på 18 beskæftigede i firmaet.

I 1992 delte vi firmaet, og jeg stiftede Ødum VVS og blik ApS. Kurt fortsatte uændret med Ødum Maskinfabrik A/S.

I dag er Ødum Smede og Maskinfabrik A/S, som firmaet nu hedder, og Ødum VVS og blik ApS to driftige virksomheder med lang yngre kræfter ved roret.

Margrethe Pedersen forstander og skaber af Hadsten Husholdningsskole var en stærk kvinde.

*Styrk ånden, skærp tanken, øv hånden.
Henrik Hertz, dansk digter, 1797-1870.*

Husholdningens førstedame

Af: Ove Rosenkvist

Omkring år 1900 opstod der en tanke om at forbedre husmoderens forhold. Kendskab til hygiejne, gode råvarer og behandling af kød og grøntsager skulle gavne folkesundheden. Det gav et bedre familieliv, sundere børn og mere styrke til mandens lange arbejdsdag.

Margrethe Pedersen blev den kvinde, der satte et markant aftryk med sit virke, der udgik fra Hadsten, men spredtes over hele landet ved kurser, messer, foredrag i radioen og fra Hadsten Husholdningsskole.

Margrethe Pedersen var med i de råd og udvalg, der bragte husholdningstanken og folkesundheden frem. Hun var med i landsudvalget for oprettelse af Husholdningsfakultetet ved Aarhus Universitet og udvalget til fremme af undervisningskøkkener.

Byggede Hadsten Husholdningsskole

Lige fra Margrethe Pedersens ungdomsår stod det klart, at hun ville have sin egen skole.

Det er over 50 år siden, hun døde, men hun satte sig spor i Hadsten.

Margrethe var født i Vejringe på Falster 15. oktober 1884 som næstældst af otte søskende. Forældrene, Anders og Anna, var optaget af folkeoplysning, og det skulle børnene også opleve.

Margrethe Pedersen kom på Askov Højskole 1902, hvorefter hun blev lærerinde i håndgerning på Hadsten Højskole fra 1907-11. Hun fik gode forbindelser i den levende skoleby, og det blev her, hun opbyggede sit livsværk: Hadsten Husholdningsskole, i dag Linieskolen.

På Ankerhus Seminarium

Fra 1911-13 uddannede hun sig som lærerinde i husholdning på Ankerhus Seminarium, og fra 1913-23 var hun lærerinde der i praktisk husholdning.

I 1923 vendte Margrethe Pedersen tilbage til Hadsten for at oprette en husholdningsskole.

Det første år lejede hun sig ind ved håndværkerskolens bygning i Østergade. I november 1925 flyttede husholdningsskolen i eget hus i den hvide bygning i Østergade.

Stillede store krav

Margrethe Pedersen beskrives som en målbevidst og fast leder, der stillede store krav til sig selv og andre. Hun var en stor pædagog, der kunne fange elevernes

opmærksomhed og give undervisningen en frisk og festlig stemning. Julemorgen 1944 blev skolen besat af tyskerne, og Margrethe Pedersen flyttede op i en hytte bag skolen. Efter krigen var hun svækket af sygdom, og skolen oplevede en nedgang.

I 1951 blev skolen selvejende, og Margrethe Pedersen flyttede i tjenesteboligen "Solkrogen" ned til Østergade, hvor hun og søsteren Marie havde planlagt deres otium sammen. Umiddelbart før de to søstre skulle flytte ind i villaen, døde Marie. I 1954 trak Margrethe Pedersen sig tilbage. Over 2000 unge piger havde da modtaget undervisning på skolen.

Den 17. juni 1958 døde hun i Hadsten og blev begravet på Falster.

Hadsten Husholdningsskole i sin oprindelige skikkelse, bygget 1923.

Stor indflydelse

Fra de første år i Hadsten fik Margrethe Pedersen stor indflydelse på det lokale husholdningsarbejde. Hun holdt foredrag, arrangerede kurser og udflugter med det mål at forbedre folkesundheden. Hun holdt foredrag i radioen om råvarernes kvalitet.

Lokalt var hun med i Dansk Røde Kors og i Danske Kvinders Beredskab, ligesom hun sad i flere statslige udvalg om husholdning.

Margrethe Pedersen stod bag oprettelsen af Hadsten Husholdningskreds, hvor

hun var formand til 1936. Hun skaffede foredragsholdere af høj kvalitet, så foreningen i hendes formandstid var førende i oplysningsarbejdet.

Højskolen, håndværkerskolen og husholdningsskolen i Hadsten opstod i begyndelsen af år 1900.

De tre skoler er stadig blandt de bedste i Danmark.

Det var husholdningens førstedame, Margrethe Pedersen, der løftede fagets omdømme.

*Kun de fortjener et monument, som ikke behøver det.
William Hazlitt, engelsk kritiker, 1778-1830.*

Hadstens hvide borg

Af: Ove Rosenkvist

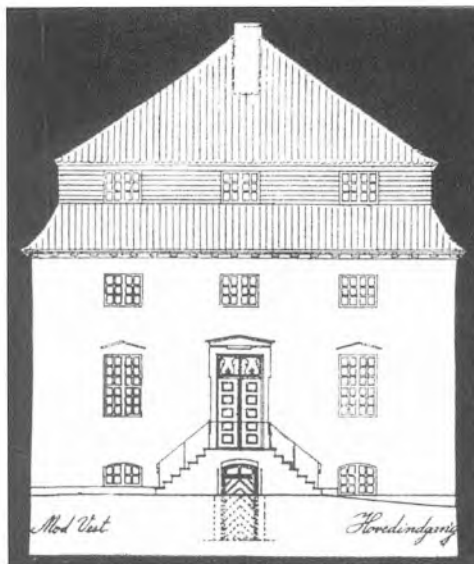
Margrethe Pedersen grundlagde Hadsten Husholdningsskole 4. maj 1923.

De første par år foregik undervisningen i håndværkerskolens bygninger i Østergade.

Bygmester Jørgen Jensen, der blev håndværkerskolens første forstander, tegnede "Den hvide Borg" i Kollerup Skov. Folkeviddet kaldte den husholdningsskolen, i dag Linieskolen.

Den 30. marts 1925 blev grundstenen lagt, 13. juni var der rejsegilde og 7. november 1925 flyttede skolen i eget hus. Skolen er bygget om flere gange, og facaden er nu dobbelt så lang som i 1925.

I 1958 blev der opført demonstrationslokaler. De fik stor betydning for samarbejdet mellem husholdningsskolen og Hadsten Husholdningskreds.

Bygmester Jørgen Jensens facadetegning.

På håndværkerskolen var der husholdningsskole fra 1923-25.

Indgang til skolen, tv. demonstrationslokalet.

Facaden var 5 fag i 1925, siden er der bygget 5 fag til.

Hva' nôt' er' te' ?

(frit efter Anton Berntsen, 1873-1953)

Af: Svend-Erik Christiansen

Formand for arkiverne i Århus Kommune og medarbejder ved Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv

For den ikke udpræget historisk interesserede kan det ofte være lidt svært at se nogen grund til at bruge tid på at indsamle og bevare oplysninger om den lokale fortid. I en verden, som forandrer sig hurtigere end nogensinde før, skulle man ellers tro, at det var bedre at bruge alle ressourcer på at kigge fremad - og så blot glemme fortiden.

Virkeligheden er imidlertid, at vi i hverdagen konstant løber ind i ting, som har sin oprindelse i fortiden, og for at få en bedre forståelse af nutiden og det der sker i vores lokalområde i dag, er det vigtigt at have et kendskab til denne fortid. Ydermere er et kendskab til fortiden også centralt for at få det bedst mulige afsæt ind i fremtiden.

Der kan hurtigt opstilles 10 gode grunde til at beskæftige sig med det lokalhistoriske arbejde og driften af lokalarkivet, egnarkivet, lokalsamlingen, eller hvad nu det lokale arkiv hedder. De offentlige myndigheder og institutioner opsamler nemlig kun overordnede

oplysninger. Hvis vi ikke selv gør noget, forsvinder dagligdags oplysningerne om de mennesker, som har boet her før os og skabt de ting, vi møder i hverdagen. Masser af lokale spørgsmål kan via arkivets indhold bevares. Hvem var det som....? Hvornår var det.....? Hvorfor står der en....? Hvad er grunden til at....? osv.

10 gode grunde til at arbejde med arkivet:

1. Arkivet er ganske enkelt vores lokale hukommelse og dermed også stedet, hvor oplysninger om vores lokalområde og dets beboere opsamles. Det er her, vi gemmer viden fra fortid til nutid og til fremtiden ved at indsamle fotografier, foreningsmaterialer, protokoller, dagbøger, erindringer, ejendomsoplysninger, interviews, butiksoplysninger, private papirer, videoptagelser, medlemsblade og meget, meget mere.
2. Arkivet er stedet, hvor slægtsforskere og personalhistorikere kan opstøve oplysninger om personer, som engang boede i området,

Fra Brabrand-Årslev Lokalhistoriske Arkiv.

men som i dag måske er gået i glemmebogen. Også vi vil om et par generationer være mere eller mindre glemte, hvis vi ikke efterlader os informationer til vore nysgerige efterkommere.

3. Arkivets indhold kan også have stor værdi, når fortiden pludselig er afgørende i nutidige sager. Det kan f.eks. være i forbindelse med vejsager, som dukker op, eller tvister om markskel, eller hvor der er mistanke om forurenede grunde.

4. Arkivet kan ofte også være behjælpeligt med billeder og lignende, når der er ønske om at restaurere og tilbageføre huse/gårde til deres oprindelige udseende. Nogle gange

er ombygninger og moderniseringer altså gået lidt for stærkt.

5. Arkivets fokus på lokalområdet er også medvirkende til, at der bliver gemt "guld-korn" fra området. "Verdens syv vidundere" findes også lokalt, og de risikerer meget let at gå tabt, hvis ingen tager sig af bevaringen af dem og fortæller historien bag.

6. Arkivet er vigtigt i forbindelse med den nutidige beskrivelse af lokalområdet - det som ofte kaldes samtidsdokumentationen. Det kan f.eks. være interview af centrale eller ældre beboere, fotografering af lokale begivenheder, filmning af dagligdagen eller skildring af et bestemt lokalt miljø osv.

7. Arkivet har også en vigtig demokratisk funktion, idet den enkeltes hukommelse ofte er lidt mangelfuld, og så kan arkivet ofte være behjælpeligt. Arkivet glemmer nemlig ikke, og via dets dokumenter, avisudklip o.l. kan man bedre holde øje med, om f.eks. politikere og embedsmænd løber fra deres udtalelser og løfter eller bare snyder lidt på vægten. Arkiverne kan således opfattes som farlige for dem, som forsøger at manipulere med befolkningen.

8. Arkivets indhold præges i høj grad af de frivillige arkivmedarbejderes kontakter. Der er ikke pligtaflevering til lokalarkivet. Det rummer kun, hvad der lykkes at få indsamlet, og hvad områdets beboere afleverer eller udlåner til kopiering. Alt kan naturligvis ikke gemmes, men spørg på arkivet først, inden noget kasseres. Efter bedste evne må man som arkivmedarbejder vurdere, hvad der vil være vigtigt at få gemt til vore efterkommere.

9. Arkivet er naturligvis også et sted, hvor man har lov til at være lidt nostalgisk og for en stund kan komme tilbage til de gode gamle dage - som dog ikke altid var lige gode.

10. Arkivet har ikke mindst en central opgave i de mindre lokalsamfund, som let bliver klemte i disse år. Gennem arkivets arbejde kan man være med til at knytte lokalbefolkningen tættere sammen og styrke den lokale identitet - som det hedder med et fint ord. Fornemmelsen af det lokale tilhørsforhold er vigtig, når udviklingen truer lokale hjørnesteene som børnenes skole, indkøbsmuligheder, busforbindelser osv.

Glem ikke lokalarkivet, når du står med gamle billeder eller papirer og husk, at det som sker i dag, er historie i morgen.

Som frivillig ved lokalarkivet er der ufattelig mange opgaver, man kan tage fat på. Man bestemmer selv tempoet, og hvad man vil arbejde med. Det lokalhistoriske arbejde kan altid bruge flere hænder. Har du lyst og tid til at bidrage til arkivarbejdet, så kontakt arkivets medarbejdere.

Det meste af bygningen stod i flammer, og intet kunne reddes.

Hadstens samlingspunkt gennem 102 år er ikke mere

Af: Sven Erik Ginge

Det siges, at en rigtig stationsby kendes på sine bygninger, der som regel er opstået i kølvandet på jernbanens etablering. Sådant er det også i stationsbyen Hadsten.

Men mens jernbanesporene stadig ligger der, på tværs igennem byen, og bærende på mange tog hver eneste time døgnet rundt, så forsvinder den ene historiske bygning efter den anden, de fleste i det såkaldte fremskridts navn: byens bank, byens lægehus, byens købmandsgård, byens slagteri, byens mølle og meget, meget mere. En sommerdag i august 2013 mistede Hadsten så endnu en bygning fra dengang byen endnu var ung som stationsby: realskolen.

En tidlig tirsdag morgen, mens byen endnu sov, blev en lille gnist til en stor brand. En morgenduelig nabo så røg fra bygningen, og selv om brandvæsenet, der bor lige i nærheden, hurtigt kom frem, havde det hele udviklet sig katastrofalt: flammerne brød igennem realskolens tag, kort efter faldt etagerne sammen – og så lå realskolen og dens historie i ruiner.

Branden og ruinerne blev et tilløbsstykke de næste dage, og mange gik stille rundt og indviede de andre tilskuere i egne minder. For rigtig mange, måske endda flertallet af Hadstens indbyggere, har på et tidspunkt haft et forhold til bygningen på Kirkevej 8.

Dagen efter branden var der kun ruiner tilbage af realskolen.

Bygget i 1911

Men lad os først gennemgå historien bag bygningen, der nåede at blive 102 år.

Selve realskolen startede et andet sted i Hadsten, der dengang som nu blev kaldt for ”skolernes by”.

Hadsten Højskole, startet i slutningen af 1800-tallet, blev fødselshjælper for flere af byens skoler. En børneskole blev startet på Lavendelvej (nu Kirketorvet). I 1903 erhvervedes retten til at holde eksamen for mellem- og realskole. I de første år kunne man dog ikke blive eksamineret i Hadsten, men måtte helt til Københavns Universitet. Det fortælles, at eleverne fra Hadsten klarede sig vældig godt.

Lederen af børneskolen var J. K. Hansen, der startede i Hadsten i 1899, og han så det som sit livsværk at få gang i en mellem-

og realskole. Han byggede det store hus i 1911 på et areal mellem Dr. Larsensvej og Kirkevej. Dengang givetvis udkanten af byen, for end ikke kirken var bygget dengang i 1911.

Det bliver hurtigt muligt at få sin eksamen hjemme i Hadsten, og realskolen modtager elever fra et stort opland. De fleste unge mænd foretrækker dog at arbejde med håndværk og landbrug, de fleste piger er i huset eller venter på en ægtemand. Det er lidt ”fint” at gå på realskolen.

J. K. Hansen sælger realskolen i 1930 til Kristian Krarup, som driver den i tyve år, med stadigt stigende elevtal.

I 1950 kommer den næste skolebestyrer i skikkelse af Jens Bengaard, bravt bistået af hustruen Karen. Bengaard var i forvejen

Sådan så skolen ud da den var helt ny i 1911.

lærer på skolen, så han kendte både børn, bygning og betingelser. Tilstrømningen fortsætter, og først i 1960'erne (hvor denne skribent går på skolen) er der 216 elever på Hadsten Realskole.

Nu er det ikke længere "fint" at være elev på realskolen, flere og flere mener det er nødvendigt hvis man vil frem i verden.

Karen og Jens Bengaard fortsætter som lederpar frem til 1966, og få år efter er det slut med selvstændigheden. Kommunen overtager. De sidste år er en af lærerne, Henry Nielsen, konstitueret som leder.

Hadsten Realskole lukker som skole i 1969, da den store gule Hadsten Skole på Hadbjergvej står klar til at modtage de hundredvis af elever fra både realskolen og Vinterslev Skole.

Kom fra øst og vest

Og hvordan var det så at være elev på Hadsten Realskole?

Denne signatur kan naturligvis ikke berette om samtlige 58 år på Kirkevej 8, men kun om årene omkring 1960.

Jeg kom fra Vinterslev Skole, hvor skoleåret gik fra april til april. På realskolen

Bygningskomplekset rummede mange hundrede kvadratmeter fordelt på flere etager.

Realskolen blev i sin tid bygget i Hadstens udkant, men er siden blevet omringet af byen.

hed skoleåret august-august. Så efter få måneder i 5. klasse på Vinterslev Skole skulle jeg til optagelsesprøve på realskolen. Så vidt jeg husker skulle man først og fremmest kunne skrive en stil.

Det gik åbenbart godt nok, for kort efter kom der besked om optagelse. Det blev kun til få måneder i folkeskolens 5. klasse, inden det hed realskolen og 1. mellem.

Rent geografisk lå Vinterslev Skole og Hadsten Realskole kun få hundrede meter fra hinanden. Men der var en verden til forskel for en purk som skiftede skole.

Mens man i folkeskolen gik i klasse med naboens børn, så kom "den store verden" til realskolen og 1. mellem B.

Tænk, nu gik man i klasse med Niels Ove og Rigmor fra Lyngå, med Gert og Per fra Faurskov, og med Margrethe og Hans Jørgen fra så fjent et sted som Haldum! Man følte sig som en lille verdensborger.

Alle fra oplandet kom cyklende, ordet skolebus var vist slet ikke opfundet. Vi andre cyklede også, men når man var så heldig at bo tæt ved skolen, så nåede man jo sjældent at blive våd eller kold. Det var noget andet med kammeraterne fra landet. De kunne komme om morgenen og være drivvåde og rystende af kulde. Og så skulle de bruge skoledagen på at blive tør og

varm. Man havde en vis respekt for den slags kammerater.

Når cyklerne var placeret i stativerne i den nordøstlige side af skolegården skulle man stå på række og geled, inden man blev lukket ind klassevis. Ved siden af døren hang en stor malmklokke, den brugte gårdvagten til at ringe ud og ind.

Mange personligheder

Inde i bygningen lugtede det af skole, af sved, af vådt tøj, af madpakker. Kort sagt: det lugtede som det skulle.

Der var klasseværelser på flere etager, og ægteparret Bengaard boede på førstesalen midt imellem klasseværelserne. En gang hver måned stod man ærbødigt og bankede på døren, og når man blev lukket ind, var det for at betale skolepengene som ens forældre havde sparet sammen til.

Mange mennesker morer sig over udtrykket "du skulle da vist ha' dine skolepenge tilbage", hvis en person gør eller siger noget knap så gennemtænkt. Jeg har nu altid haft stor respekt for lige dét udtryk. For fik man sine skolepenge tilbage af Bengaard, så betød det jo at man ikke kunne gå på realskolen.

Øverst oppe under taget kunne pigerne lære at sy og strikke, og her var også fysiklokalet med bunzenbrændere,

Skolebestyrer Jens Bengaard ved katederet. Han læser op ved en juleafslutning i 60'erne.

kemikalier og meget andet farligt stads. Jeg kan bestemt ikke mindes at der var nogen som helst udluftning eller andre sikkerhedsforanstaltninger. Blot et tagvindue som kunne åbnes på klem hvis lugten blev for slem.

I kælderen – eller den halve kælder, for man skulle kun få trin ned fra skolegården – lå gymnastiksalen. Ribber og tove og plint og hest, det hele var der. Og Henry Nielsen, med en fortid hos militæret, var en streng og krævende gymnastiklærer. Det var kæft, trit, og retning hele salen rundt.

Bagefter i tvunget brusebad i det ulækre omklædningsrum med de mattede ruder ud mod skolegården.

Om sommeren foregik idrætstimerne udendørs. Man vandrede op ad Resedavej til Højbanen, og alle vi elever – ofte anført af lærer Aagaard – slæbte selv materiellet: bambusstænger til højdespring, målebånd til længdespring, stopur til 60 meter løb, diskos og kugle til kasteøvelserne. Og var

man dygtig nok til det hele, så endte året med, at man fik idrætsmærket i enten guld, sølv eller bronze.

Jeg tror idrætstimerne var en pestilens for de klassekammerater, som ikke var interesseret i sport. De hoppede aldrig langt eller højt, de tabte kuglen ned over foden, og de blev altid ”taget” som de sidste til fodboldholdene. Ingen tænkte på at de led nederlag på nederlag.

Lærerne var nu ellers opmærksomme nok på så meget andet. Man kunne sagtens få én på kassen. Eller en sveder, der som regel skulle afsones lørdag ved middagstid. Dengang gik man jo i skole lørdag formiddag, og når de artige drog hjem ved sidste udringning, så blev vi formastelige samlet i et klasseværelse til eftersidning.

Den vagthavende lærer brugte timen til at rette opgaver, og vi uartige elever skulle bare sidde. Ikke andet end sidde.

Hvis det var godt vejr, eller læreren havde rettet alle opgaverne, kunne eftersidningstimen dog godt blive kortere end 60 minutter.

Mange husker nok den pompøse indgang med de to murede piller ned mod Kirkevej.

Realskolens gymnastiksal var i mange år hjemsted for byens danseskole.

Blandt de lærere, der alle huskes som personligheder, er min klasselærer, nyuddannede og smukke frøken Herrik, som alle vi drenge vist var lidt forelskede i. Der var Arne Nielsen, som boede lige over for skolen, der var frøken Poulsen, der var ægteparret Birthe og Jørgen Sørensen, der var Kabel som scorede Bengaards datter, og der var mange, mange andre. Ikke alle var lige pædagogiske, men alle gjorde de en indsats for at forme vi børn til ordentlige mennesker.

Nye brugere i skolen

Men nu havde Hadsten fået sin store nye skole, og realskolen var i overskud. Kommunen, som netop var ved at blive større ved kommunesammenlægningen omkring 1970, havde hundredvis af kvadratmeter midt i byen i overskud. Skolen blev til en slags medborgerhus, allerede inden nogle havde tænkt på ordet.

Op gennem årene – lige fra lukningen i 1969 til branden i 2013 – har lokalerne været brugt til lidt af hvert. Foreningslivet i Hadsten brugte skolen flittigt til møder og sammenkomster.

Salen var der særlig rift om. Her kunne gøres gymnastik, i mange år var der danseskole, og her kunne holdes udstillinger om alt muligt, fra skulpturer til kommunale plantegninger. På et tidspunkt var salen endda midlertidigt bibliotek.

Byens ungdom mødtes oppe under taget i ungdomsklubben, hvor der var kreative tilbud og høj musik. Og måske fik et ungt menneske sit første kys i dén skolegård, hvor forældrene havde gået i skole for år tilbage.

En legestue brugte et af klasselokalerne til de små, og i Bengaards lejlighed var der på et tidspunkt indrettet mødelokale, så byrådet kunne holdes sine møder hér.

Skovbørnehaven havde indtil den sidste skæbnesvangre tirsdag morgen sin faste base på Kirkevej 8. Her mødtes børn og voksne, og når regntøjet var trukket på, gik det i gåsegang ud i naturen. Men hele tiden med realskolen som det sted, hvor skovbørnehaven hørte til. Og når det kneb med plads i skolefritidsordningerne, så

kunne der altid findes plads i realskolen.

Samlet set har bygningen gennem generationer ikke kun rummet lærdom og kammeratskab i boglig forstand. Hadsten Realskole har siden 1911 været et samlingssted for mange af kommunens borgere, uanset alder.

Politifolk under jorden i Haarup og Todbjerg

Af: Jan Baltzersen

Under den tyske besættelse af Danmark fra 1940-45 blev Todbjerg-Mejlby skånet for kamphandlinger. Minus Hansen i Lindå gemte våben for modstandsbevægelsen, men ellers havde vi ingen lokale modstandsgrupper. Der var dog en tysk observationspost på Balshøje. Det var den eneste tyske tilstedeværelse i lokalområdet. Det var nemlig lykkedes borgerne i Todbjerg at undgå, at tyskerne brugte Todbjergtårnet som observationspost, hvilket de ellers ønskede. Lærer Jakobsen, som kunne tysk, havde nemlig på borgernes vegne skrevet et brev til den tyske kommandant i Århus om sagen, og besættelsesmagten opgav derefter at bruge tårnet.

Politiet blev "taget"

Men vores område kom alligevel til at spille en rolle under besættelsen. Den 19. september 1944 blev Politiet "taget", som man kaldte det. Dvs. tyskerne anholdt de danske politifolk, de kunne finde. Formentlig anså de det danske politi for at være en sikkerhedsrisiko. Og det var også et led i

den måde, på hvilken besættelsesmagten gradvist strammede grebet om Danmark efter samarbejdspolitikens ophør 29. august 1943.

Efter den tyske aktion mod politiet blev en del af de betjente, der blev taget, sendt i koncentrationslejr, og nogle af dem omkom. De betjente, som havde mulighed for det, gik straks under jorden, og en del af dem blev aktive i modstandsbevægelsen. Dels pga. familiære relationer og dels måske også pga. den lille tyske tilstedeværelse i vores sogne kom nogle af dem til at leve i skjul i Haarup og Todbjerg.

Gemte politifolk arbejdede med

Ejner Thomassen på Vanggårdsvej 3 i Haarup havde f.eks. 3 politifolk gemt på sin gård. Det var betjentene Henry Skov, Aage V. Gundersen og en betjent Madsen, alle fra Århus Politi. De var kommet til netop hans gård, fordi han havde en slægtning, der var chauffør i Århus Sporveje og var genbo til Gundersen og Skov. De ankom til gården på cykel fra Århus. Gundersen var hundefører,

og han havde sin politihund med i snor. Det var ikke svært at gemme sig ved landbrug dengang, for der var mange karle på gårdene. Politifolkene hos Ejner Thomassen arbejdede da også med i bedriften. På den måde var de også selv med til at dække udgifterne til deres ophold. Ejners søn, Leif Thomassen, fortæller, at Gundersen også blev rigtigt ansat som karl på gården. Engang gik han og pløjede med et spand heste på marken langs vejen til Bendstrup, mens tyske soldater gik forbi oppe på vejen. Politimanden bevarede roen og pløjede videre, og tyskerne opdagede intet. Ejner Thomassen dyrkede, som mange andre under besættelsen, selv tobaksplanter, fordi man ikke kunne købe tobak pga. varemangelen. En af politifolkene var uddannet cigarmager, og han rullede fine håndrullede cigarer og cerutter. De fik også tiden til at gå med bl.a. kortspil. Af og til måtte betjentene af sikkerhedsgrunde flytte lidt rundt. Betjent Madsen kom f.eks. til at bo hos en malermester i Harlev en tid. Han arbejdede sikkert med i malerforretningen, da det var et godt dække. Efter krigen fortsatte betjentene i politiet.

På gartneriet Søndervang på Bøggildsvej i Hårup, der dengang ejedes af mejeribestyrer Pedersen fra Esbenhus, var Arne Helboe under jorden. Han var politibetjent i Skive og gift med Pedersens datter Sitte. Kort efter at politiet blev taget, flyttede familien med 2 små børn ind på gartneriet. Inden han var gået ind i politiet, havde Arne Helboe arbejdet på gartneriet, så han indgik i den daglige drift under resten af besættelsen. De flyttede til Salling i 1945.

Der boede også en betjent på Aage Knudsens gård Haaruplund på Vanggårdsvej 1 i Hårup, Peter Vestervig. Ligeledes var der en politimand under

jorden på loftet på Todbjerg Overgaard. Han hed Hjerne Østergaard og havde tidligere tjent på gården. Han købte senere en ejendom på Bøggildsvej, hvor han blev boende efter krigen.

Fortsatte modstandarbejdet

Overbetjent Jens Hjortshøj boede og arbejdede som overbetjent i Hammel ved besættelsens start. Han havde været med i modstandsarbejde, allerede før politiet blev taget. Hjortshøj gik derfor under jorden, da tyskerne indledte aktionen mod politiet. Han var bror til Anders Hjortshøj, som havde gården på Mejlbysvej 646 i Hårup, og som hentede ham i Århus, efter at han var gået under jorden. Overbetjent Hjortshøj fortsatte dog modstandsarbejdet, idet han var blevet gjort til leder af en militær ventegruppe i Hammel. De militære ventegrupper var den del af modstandsbevægelsen, som skulle holde sig klar til at overtage kontrollen med landet, når befrielsen kom. Derfor kom Hjortshøj også til Hammel igen allerede den 3. maj 1945 for at organisere magtovertagelsen fra besættelsesmagten, da man fornemmede at befrielsen nu var nært forestående. På befrielsesaftenen, den 4. maj, ledede han overtagelsen af magten i byen på fredelig vis. Han fortsatte senere i sin stilling som overbetjent.

Blev advaret af østriger

Overbetjent Hjortshøj var blevet advaret, da tyskerne ville tage politiet. Det er usikkert, hvem der advarede ham. Nogle mener, at det var en østriger, der hed Karl Kordovsky. Kordovsky var som østriger i tysk tjeneste, eftersom Tyskland havde annekteret Østrig i 1938. Han havde været såkaldt wienerbarn hos maskinhandler Christiansen i Landsled på Møn. Wienerbørn var børn fra Wien i pleje hos danske familier i årene efter 1. verdenskrig 1914-18 pga. stor fattigdom

hjemme efter det tysk-østrig-ungarske nederlag og sammenbrud efter krigen.

Kordovsky kunne således dansk, og det var sikkert derfor, at han blev stationeret i Danmark under besættelsen. Måske fordi han havde advaret overbetjent Hjortshøj, havde de tyske myndigheder fattet mistanke til ham. Han måtte derfor gå under jorden, og det gjorde han på Rasmus og Lis Jensens gård, Enghavegaard på Bøggildsvej 17 i Todbjerg. Muligvis var han også en tid på Stengaarden, Grimsbrovej 1, som var i samme families eje.

Lis Jensen var selv wienerbarn og var vokset op hos lærer Jakobsen i Todbjerg. Hun hed oprindelig Elizabeth Mendel. Karl Kordosky blev i Danmark efter krigen og blev dansk gift. Han ernærede sig i mange år som mekaniker i Tirstrup. Det er

plejefamiliens barnebarn, Ove Christiansen, der har fundet frem til oplysningerne om Kordovsky.

En farlig tid

Besættelsen var en hård og ængstelig tid for alle og ikke mindst for mennesker, der levede under jorden. De vidste aldrig, hvornår tyskerne kom og hentede dem til en uvis skæbne. Ikke overraskende fik mange af dem livslange mén af deres oplevelser. Hvis man skjulte en eftersøgt, risikerede man, at tyskerne sprang huset i luften som straf, og man kunne ende i KZ-lejr, eller det der var værre. De mennesker, der skjulte politifolkene i vores område, må have vidst, at det, de gjorde, var farligt. Derfor er der så meget desto mere grund til at beundre dem for deres indsats.

Politifolk under jorden i Hårup.

Asta Grundtvig

Liv og virke - slægt og venner 1826-90

Af: Knud Søndergaard

Asta Tugendreich Adelheid komtesse Juel Wind Frijs blev født den 12. marts 1826 på godset Wedelslund ved Galten. Faderen døde få måneder efter hendes fødsel, moderen døde året

Asta Reedtz.

efter. Søskendeflokken blev derfor delt, og Asta og hendes tvillingbroder Erhard fik deres hjem hos farbroderen og tanten, lensgreveparret Frijs, på det nærliggende Frijsborg. Her knyttede hun sig i særlig grad til sine to plejesøstre, kusinerne Clara og Emmy.

Clara Frijs blev i 1841 gift med stamherren til Gammel-kjøgegaard, Hans Carlsen, og herigennem fik Asta et nært forhold til familien Carlsen foruden Marie, som i 1840 blev gift med Hans Toft til Rønnebæksholm. Marie Toft var

en kendt skikkelse indenfor de gudelige vækkelseskredse i Sydvestsjælland. Hun blev enke i 1841, og i 1851 blev hun N. Fr. S. Grundtvigs 2. hustru.

Asta blev den 16. februar 1848 på Frijsborg Slot viet til kammerherre, geheimekonferensråd Holger Christian Reedtz til Palsgaard. Ved udbruddet af krigen i 1848 blev han af kong Frederik VII kaldt til tjeneste i udenrigsministeriet.

Han var udenrigsminister i årene 1850-51 og var da stærkt optaget af at sikre

Palsgaard Slot.

Fra gravhøjen ved Frijsenborg.

Danmark et godt forhold til Europas stormagter. Holger Reedtz trak sig ud af regeringen i efteråret 1851. Han var i årene 1854-56 kongevalgt medlem af rigsrådet. Han døde den 6. februar 1857, og Asta sad da tilbage på godset med deres 4 børn, hvoraf det mindste var født en uge før.

Med børnene rejste hun i august samme år til København.

Snart efter havde hun en række samtaler med N. Fr. S. Grundtvig, der som enkemand efter Maries død i juli 1854 sad alene med deres lille søn Frederik Lange Grundtvig. Ved adventstid forlovede de sig,

og brylluppet fandt sted den 16. april det følgende år.

Den 10. februar 1860 fødte Asta en datter, der ved dåben fik navnet Asta Marie Elisabeth Frijs Grundtvig, opkaldt efter sin fars tre hustruer.

Fru Asta satte ved sit imødekommende væsen et stærkt præg på det grundtvigske hjem gennem den store gæstfrihed, hun udfoldede i villaen "Gladhjem" og senere på "Store Tuborg". Her var alle lige velkomne - studerende, soldater, højskoleelever, kunstnere, rigsdagsmænd, håndværkere, højskolefolk, præster og bønder.

I den grundtvigske storfamilie rådede der med digterpræstens egne ord: "et jævnt og muntert, virksomt liv på jord".

Grundtvig døde den 2. september 1872, få dage før sin 89 års fødselsdag. Hans begravelse blev en stærk manifestation af hans betydning for det danske folk som salmedigter, kirkefader, historiker, i hans daglige virke som præst ved Vartov Kirke og for udviklingen af højskoletanken.

Fru Asta bosatte sig derefter på Frederiksberg. For den store vennekreds såvel i København som ud over det ganske land var hun en kær gæst, kendt som bispinde Grundtvig

Hun døde den 5. oktober 1890 og blev bisat fra Vartov Kirke og gravsat på Claras kirkegård på Åsen ved Gammel-kjøgegaard, ved nedgangen til krypten, hvor Grundtvigs og fru Maries egetræskister står.

Beretning 2012/13

Af: Karen Margrethe Gadegaard Sørensen

Østjysk Hjemstavn afholdt sin årlige generalforsamling den 17. november 2012. Formanden, Karen Margrethe Gadegaard Sørensen, bød velkommen til godt 100 fremmødte medlemmer. Ulla Lauritsen blev valgt til dirigent og konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt.

Mødet indledtes med mindeord over afdøde bestyrelsesmedlem Lars Otto Kristensen.

Formanden kom ind på de mange opgaver, der er ved tilrettelæggelse af årbogen og foreningens arbejde med arrangementer i årets løb. Bestyrelsen påtænker desuden at udgive en bog om Vester Mølle.

Hjemmesiden bliver flittigt brugt. Siden år 2000, hvor siden blev oprettet, har 48.000 besøgt den. Formanden takkede for mange gode artikler til årbogen og for tilskud fra bidragsyderne samt for tillid fra de mange medlemmer, der støtter op om foreningen.

Der var ikke fremsat forslag til behandling.

Kasserer Herman Rasmussen aflagde regnskab for både foreningen og bog-

forlaget. Foreningen havde et underskud på 7.700 kr. efter at have afholdt en jubilæumsfest for formanden, der havde beklædt denne post i 25. år.

Kontingentet blev fastsat uforandret - for 18. år i træk.

Der var genvalg til samtlige bestyrelsesmedlemmer. Til suppleant blev valgt Christian Fischer, Silkeborg. Revisor Mogens Lindekilde blev genvalgt.

Eftermiddagen sluttede med en spændende historie om Tollundmanden, fortalt af Christian Fischer, Silkeborg.

Ved det konstituerende møde blev Karen Margrethe Gadegaard Sørensen valgt til formand, Ove Kjær til næstformand, Ulla Lauritsen til sekretær og Herman Rasmussen til kasserer.

Til *redaktionsudvalget* blev valgt: Tage Franck, Ove Kjær, Herman Rasmussen, Mogens Weinrich, Vagn Hammer samt

Karen Margrethe Gadegaard Sørensen.

redaktør Kurt Quist Nielsen.

Arrangementudvalget består af: Jørn Kirkegaard, Ove Kjær, Søren Chr. Sørensen, Eigil Sennels, Jørgen Møller Bitsch, Ingelise Smed Rasmussen, Lars Holger Mortensen og Ulla Lauritsen.

Turudvalget

Tirsdag den 5. februar inviterede Østjysk Hjemstavn sammen med Historisk Samfund for Århus Stift til foredrag i *Erhvervsarkivet* v/seniorforsker Ph. d Kenn Tarbensen. Emnet var: "Århus' gadenavne fortæller historier". Et spændende foredrag med mange interessante gadenavne tilknyttet personer, Treårskrigen, Junigrundloven og 1864-krigen.

Tirsdag den 26. februar var der foredrag om historien bag *Tange Sø og Tangeværket* fra etablering til i dag v/formand Bent Kornbæk, Bjerringbro. Et Spændende og levende foredrag, som var anledning til stor spørgelyst.

Mandag den 22. april mødtes 77 personer

ved *Moesgårds nye museumsbygning*. Museumsdirektør Jan Skamby Madsen viste rundt i de nye bygninger. Den store bygning er imponerende med mange spændende rum, som blev beskrevet grundigt. Indvielsen sker i oktober 2014 med deltagelse af Dronning Margrethe.

Tirsdag den 28. maj var der arrangeret "Kør-selv"-tur til *Silkeborg Bad og Bunkermuseet*. Vi kørte ud en pragtfuld sommeraften, men skæbnen ville, at der pludselig kom et voldsomt tordenejr. Kaffen måtte derfor indtages i et lille lysthus, hvor der ikke var plads til alle, men heldigvis holdt regnen op, og vi fik en dejlig aften.

Stensballegaard

Lørdag den 15. juni gik turen til Stensballegaard ved Horsens med kaffe på Stensballegaards Golfklub. Et spændende sted, hvor godsejer Henrik Ahlefeldt-Laurvig viste rundt og fortalte om omlægning af staldene til lagerhotel, Folk har her mulighed for at

Stensballegaard.

Henrik Ahlefeldt-Laurvig viser rundt.

leje rum til deres ejendele på i alt 139 rum.

Hestekøretøjer

Turen gik videre til Assedrup ved Odder, hvor arkitekt Ib Møller viste os sin store samling af statelige hestekøretøjer, der var fint istandsat. En spændende dag med mange gode oplevelser.

Heldagstur til Samsø

Lørdag den 17. august tog Østjysk Hjemstavn en heldagstur til Samsø. Vores guide, Aage Snedker, var en spændende fortæller, der fulgte os hele dagen. Næsten samtlige landsbyer blev besøgt. Vi spiste på hotel Flinchs i Traneb-

Gamle hestekøretøjer hos arkitekt Ib Møller i Assedrup ved Odder.

jerg en dejlig middag med Samsø kartofler til kalvesteg. Som dessert fik vi en lækker hjemmelavet fløderand med karamelsauce.

Arkitekt Ib Møller fremviser sin store samling af statelige køretøjer.

Gamle bindingsværkhuse i Nordborg på Samøø

Herefter kørte vi videre i det flotte landskab til Nordborg, hvor vi indtog kaffen og gik en tur rundt om gadekæret med gamle bindingsværkhuse i forskellige farver.

Høegholm Gods

7. september gik efterårsturen til Djursland med besøg på Høegholm Gods, hvor vi besøgte Christian og Linda Schmidt. De fortalte

Godsejerparret Linda og Christian Mønsted Schmidt.

historien om godset fra dengang det hed Bjørnholm og til i dag Høegholm. Der tilhører mange ha jord, som bliver passet af godsejeren og hans Svigersøn. Linda

Schmidt viste os den store hovedbygning, der lå omgivet af parken med mange gamle træer. Herefter besøgte vi Knebel Kirke med et nyt og særskilt alterparti udført af billedkunster Bjørn Nørgaard.

Årbogen

Årbog 2012 blev til ved hjælp af 27 skribenter, Det resulterede i en årbog på 184 sider. Det er virkelig dejligt, at så mange har lyst til at skrive til Østjysk Hjemstavn. De mange og interessante indlæg med historier, der fortæller og bliver dokumenteret, danner hvert år basis for en flot årbog. Man kan sige, at redaktør og redaktionssudvalget gør et dygtigt arbejde til glæde for vi læsere. Bogen bliver forarbejdet og sendt reproklar til trykning, til stor gavn for økonomien og foreningen.

Høegholm Gods.

Alterparti i Knebel Kirke, udført af billedkunstner Bjørn Nørgaard.

Østjysk Hjemstavn udgiver til efteråret bogen *Vester Mølles Historie*. I skrivende stund er materialet næsten klart, og foreningen har søgt om tilskud til bogen, som dermed skulle blive realiseret.

Hjemmesiden bliver flittigt brugt. Det er dejligt, når personer henvender sig med spørgsmål, med nye medlemmer eller fordi de har set artikler om familiemedlemmer eller forskellige emner, der har deres interesse.

Medlemstallet ligger på godt 900. Det

er vi rigtig stolte af. Men vi kan sagtens rumme flere, så hvis I kender nogen, der kunne være interesseret, så sig endelig til dem, at nye medlemmer altid er velkomne. Vi er samtidig glade for at se jer, der allerede er medlemmer.

Sluttelig vil jeg takke alle jer, der har medvirket og støttet Østjysk Hjemstavn. Det gælder alle, der med interesse for arbejdet i vores forening er med til at sørge for dens fortsatte virke i Østjylland.

Billeder fra Samsø

Litteratur siden sidst

Marselisborg Centret

Af: *Karen Margrethe Gadegaard Sørensen*

Glimt og fortællinger fra Marselisborg Hospital i 100 år. Bogen er skrevet af Henrik Fode, Claus Nauntofte, Søren Sander Rasmussen samt Ole Mygind og Jan Sau Johansen og er opdelt i flere afsnit.

Bogen beskriver Marselisborg Hospital og forgængerne samt en spændende beretning om indvielsen den 31. maj 1913. Flagene var hejst og bilerne kom i rækkevis kørende op til bygningens hovedportal.

Blandt gæsterne var Justitsminister Bulow, kammerherre Dreyer, byrådet, læger og mange andre.

Kommunelærer Mousten holdt åbningstalen, i hvilken han gav en beskrivelse af byggeriet.

Hospitalsforløberne til Marselisborg Hospital er spændende læsning, med beskrivelse af de forskellige sygehuse og deres ophavsmænd. Et stort kapitel på 22 sider.

Bogen beskriver dårlig hygiejne, epidemier og kønssygedomme i 1800-tallet. I 1853 blev 336 aarhusianere ramt af kolera og 213 døde ud af et indbyggertal på 9000. I 1859 blev byen igen ramt af kolera, denne gang med 63 dødsofre. Igennem årene var der flere epidemier, der ramte byen.

Byrådet valgte arkitekt Thorkel Møller til at tegne Marselisborg Hospitalet. De fire trefløjede hovedpavilloner blev placeret symmetrisk om en aksel gennem hovedindgangen og i administrationsbygningen. Pavillonerne blev opført i naturmaterialer og røde teglsten, meget fint arkitektonisk udført.

Beskrivelser om arbejdet og aktiviteter på hospitalet er fint beskrevet.

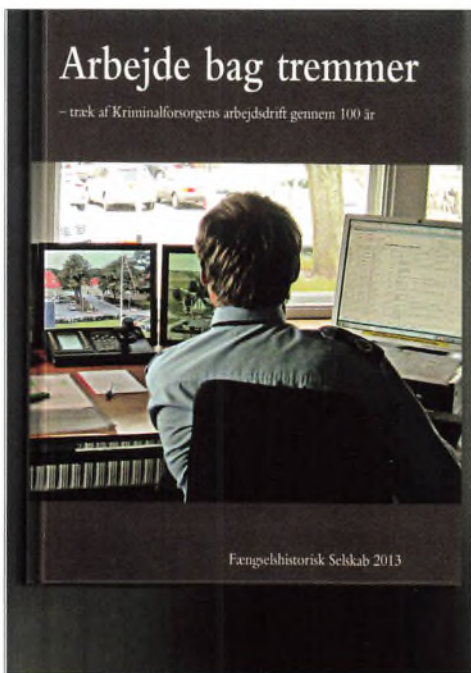
Sidste afsnit omhandler stedet, som det forekommer i dag.

Bogen er med fast bind og er på 151 sider. Den er gennemarbejdet med fine billeder og fortællinger fra den tid.

Udgivelse: MarselisborgCentret, maj 2013.

Forfattere: Henrik Fode, Claus Navntoft, Søren Sander Rasmussen, Ole Mygind og Jan Sau Johansen.

Arbejde bag tremmer - træk af Kriminalforsorgens arbejdsdrift gennem 100 år.

Af: Tage Franck

Bogen er på 199 sider incl. register, litteraturliste, henvisninger og noter.

Den århusianske forfatter Henrik Fode har på opfordring fra Fængselshistorisk Selskab skrevet denne bog om et emne, som de færreste af os har kendskab til – endsig

personlig erfaring med, nemlig om, hvad der egentlig foregår inden for murene i de danske fængsler. Her med hovedvægten på, hvad Staten/Kriminalforsorgen gennem tiderne har kunnet tilbyde de indsatte af beskæftigelsesmuligheder under afsoningen af deres straf.

Bogen er en jubilæumsbog, idet det netop i år, 2013, er 100 år siden, at Christian X underskrev "Anordning om Arbejdsdriften i Straffeanstalterne". Hermed fik man en afslutning på lange diskussioner i Rigsdagen om arbejdsdriften i fængslerne.

De indsatte i fængslerne er vel altid gennem tiden blevet sat til at arbejde – mere eller mindre nødtvungen, men i tiden efter industrialiseringen var arbejdet i fængslerne mere og mere blevet varetaget af private virksomheder. Der blev i tiden op til den nye anordning til en ussel timeløn fremstillet enorme mængder af tøj, sengelinned, sko, bøger, kurve, måtter, strømper, legetøj o.s.v. Varer, bestilt af firmaer uden for fængslet, som indgik i almindelig handel ude i butikkerne. Klart konkurrenceforvidende! Især tekstilfirmaet Crome & Goldschmidt i Horsens var kendt for at have opbygget landets største tekstilfabrik hovedsagelig på billig arbejdskraft i Horsens Tugthus.

Den nye Anordning slog fast, at fangerne fremover skulle beskæftiges med fremstilling af genstande til Statens eget brug! Alene inden for fængselsvæsenet selv var der et stort forbrug af alt muligt: tøj, uniformer, tæpper, sengetøj, sko, landbrug og gartneri, trykkeri, reparation af alting, vask og køkkenarbejde m.m. Desuden varer, som ellers skulle importeres fra udlandet. Der vedblev dog stadig en vis del arbejde for private uden for fængslet.

Den overordnede ide i hele perioden er vel, at de indsatte "skal sysselsættes, for

det er en formildelse af straffen, når de kan få tiden til at gå med arbejde”, men der er også tanker om resocialisering, så fangerne kan klare sig, når straffen var udstået, ligesom den moralske side tilgodeses med fængselspræster og en almindelig ordentlig omgangstone i fængslet.

Anordningen kunne dog ikke undgå kritik for at være konkurrenceforvridende. Især i årene omkring 1930 med den store arbejdsløshed blev der ligefrem talt om, at ”man skulle i fængsel for at være sikker på at have arbejde!” Dette førte til, at der i 1932 blev dannet et Tilsynsråd med medlemmer fra Rigsdagen, fra De samvirkende Fagforbund, fra Handel og Håndværk og fra Industrirådet. Her var så et forum for drøftelse af fængselsvæsenets arbejdsdrift i forhold til det frie erhverv.

Bogen følger udviklingen af de forskellige nye love og tiltag i resten af tiden op til i dag.

F.eks. beskrives det, hvordan fængselsvæsenet i dag har problemer med arbejdskraften, altså de indsatte ”kvalitet” i lyset af de ændrede sociale og nationale forhold. Her tænkes på indsatte med stofmisbrug, hårde rockertyper, anden etnisk baggrund m.m. Også billige produkter fra f. eks. Fjernøsten kan gøre det urentabelt at fremstille varer i fængslerne.

Vi hører om de nye, moderne fængsler, der er blevet bygget og om de skiftende pædagogiske tanker omkring indespærring som straf.

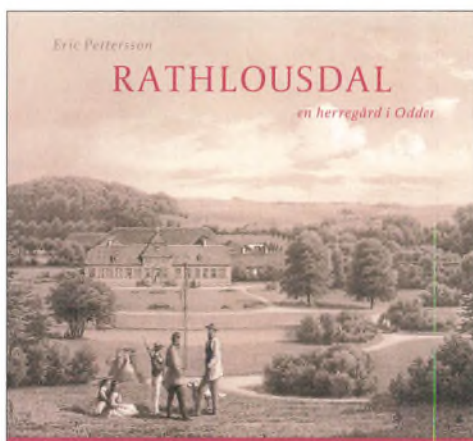
Vi får også en kort historisk oversigt over straf i Danmark gennem tiderne, om tugt-, rasp og forbedringshuse med tvangsarbejde, ”slaveri”, dødsstraf, vand og brød m.v. Man ser og undres over, at man så sent som i 1840 kunne blive udsat for ”lemlæstende straffe!”

Jo, bogen kommer vidt omkring og giver et godt indblik i en del af vort samfund, som ikke mange af os kommer i direkte kontakt med.

Da forfatteren er lokal, får forholdene i Århusområdet en pæn dækning.

Bogen er rigt illustreret med en del ældre, sort-hvide billeder, og hvert afsnit startes med et stort, helsides nyt farvefoto med tilknytning til emnet.

Udgivelse: Fængselshistorisk Selskab
2013

Verdenskrigen blev forlænget ved Odder

Af: *Mogens Weinreich*

Ifølge historiebøgerne sluttede fem års tysk besættelse den 5. maj 1945. Men der knytter sig visse forbehold til denne dato. I hvert fald hvis man på det tidspunkt var bosat på Odder-kanten. For her varede verdenskrigen faktisk tre dage længere. Baggrunden for denne forlængelse var en genstridig tysk kommandant, der ikke uden videre ville acceptere den kapitulation, som ellers blev underskrevet på Lüneburg Hede af repræsentanter for værnemagten.

Men meldingerne fra Lüneburg var åbenbart længe om at nå frem til Odder. I hvert fald var den lokale kommandant ikke indstillet på umiddelbart at bøje sig for kendsgerningerne. I hvert fald udstedte han forbud mod at fejre fredsbudskabet og foretage flaghejsning. Overtrædelse ville medføre repressalier fra de tilstedeværende tyske tropper.

Hermed var byledelsen i Odder bestående af modstandsfolk sat i en vanskelig situation, som i de første dage krævede en høj grad af diplomati. Men det lykkedes omsider at overbevise kommandanten om, at krigen var forbi, hvilket efterfølgende betød opbrud fra herregården Rathlousdal, hvor 800 tyske soldater var indkvarteret. Men hermed var der ikke sat punktum for tysk tilstedeværelse på herregården. For samtidig med at soldaterne indledte en lang march mod grænsen sammen med den slagne hær, rykkede tyske flygtninge ind på Rathlousdal, hvor de blev indkvarteret under ret kummerlige forhold. Det sidste understreges af, at hovedbygningen fem år senere blev revet ned, hvilket satte et foreløbigt punktum for et lokalhistorisk kapitel, som havde strakt sig over 600 år.

Herregårdens omvekslende historie er detaljeret beskrevet i bogen Rathlousdal, forfattet af den pensionerede byplansarkitekt Eric Pettersson, som efter at have slået sig ned i Odder har fordybet sig i egnens historie. I forordet til bogen tilegner Eric Pettersson sit værk til ”vore børnebørn – for hvem al historie er til for”. Det er så at håbe, at både børnebørn og andre får lyst til at fordybe sig i de tildragelser, som Rathlousdal siden 1400-tallet har været ramme om. For der er ikke kun tale om lokalhistorie, men i lige så høj grad om Danmarkshistorie – skildret af en engageret fortæller.

Det fremgår således, at landets rigshofmester Joachim Gersdorff, der var kongelig stedfortræder for Frederik den 3., efter at have mistet store jordbesiddelser i Sverige efter freden i Roskilde 1658, som erstatning fik tildelt kronens jorder ved Odder og på Samsø. Joachim Gersdorff nåede aldrig at besigtige sine jyske besiddelser inden sin død i 1661. Fire sønner og fem døtre arvede på denne baggrund det meste af Hads Herred. Datteren Margrethe kom på denne baggrund til at disponere over en række gårde ved Odder, og efter sit ægteskab med kammerherre Gregorius Rathlou opførte parret de første bygninger, der skulle blive til Rathlousdal, som gennem generationer kom til at spille en betydelig rolle i lokalsamfundet.

Men dette hører fortiden til. Tidernes ugunst og en række forhold, som det vil føre for vidt at komme nærmere ind på, er i dag årsag til, at den nedrevne Rathlousdal frembyder et trist syn sammen med den tilgroede park og anlæg. Det skorter ikke på tanker og ideer om at genskabe et rekreativt område med park, lystskov og dyrehave, men indtil videre ligger planerne underdrejet.

Rathlousdal oplevede sin storhedstid, da der blev sondret mellem folk og fæ, men det gør ikke bogen om herregården ved Odder mindre læseværdig.

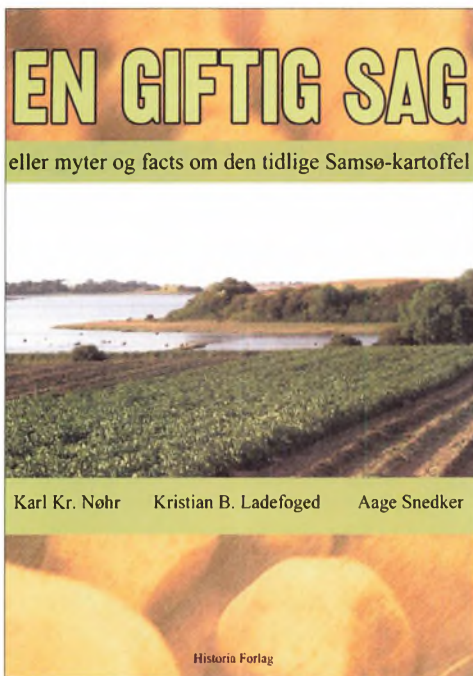
Udgivelse: Siesta

Forfatter: Eric Pettersson

En giftig sag *eller myter og facts om den tidlige Samsø-kartoffel*

Af: Vagn Hammer

Bogen beskriver den tidlige kartoffels betydning for Samsø og øens udvikling fra

1950 og frem til år 2000. Der er tale om en reformlignende udvikling, hvor kartoffeldyrkningens mange facetter har spillet en afgørende rolle. Bogen er tænkt som en fortælling - ikke blot til nuværende, men også til kommende generationers kendskab og forståelse for den tidlige kartoffels betydning for Samsø.

Bogen giver læseren kendskab til kartoffelens oprindelse i Sydamerika samt udviklingen i sortsvalget. Ikke mindst omtalen af arbejdet med tilberedning af jorden og lægning af kartoflerne samt den tekniske og maskinelle udvikling på dyrkningsområdet er udførligt omtalt.

De dyrkningsmæssige betingelser for avl af tidlige kartofler er beskrevet, herunder hvor vigtigt det er at have de pålidelige klimatiske forudsigelser, der er en forudsætning for, at avleren kan træffe de rigtige beslutninger.

Ligeledes er de organisatoriske forhold med rådgivning samt markedsføring og afsætning af tidlige kartofler omtalt.

Bogen er på ingen måde tænkt som et videnskabeligt værk. Den er let læselig også for ikke faguddannede personer.

Udgivelse: Historia Forlag

Forfattere: Karl Kr. Nøhr,
Kristian B. Ladefoged,
Aage Snedker

Far og søn i modstandsbevægelsen

Af: *Herman Rasmussen*

Det er en eksklusiv bog, jeg sidder med i hånden. Trykt i 122 eksemplarer! På eget forlag og med egen finansiering. Redaktøren er henholdsvis søn og bror til de berettende.

Det er altid en stor bedrift at gennemføre et projekt, som denne udgivelse.

Baggrunden er helt klar, at de omtalte ikke skal blive glemt.

Lad det være sagt straks: Det er bevægende, interessant og oplysende læsning.

Det er to af hinanden uafhængige beretninger, der aldrig tidligere har været offentliggjort. Faderen, Arild Otto Larsen (1891- 1966), er 53 år og postassistent i Augustenborg, da han bliver arresteret og sendt til Neuengamme via Frøslev. Sønnen, Carl Otto Larsen (1919 - 1996), er 23 år, da han går ind i modstandsarbejdet. Først på Als, og da det begyndte at brænde under ham, i Århus.

Begges baggrund for modstand mod besættelsesmagten er af idealistisk, national karakter. Sønnen understreger, at baggrunden som spejder også har haft stor betydning.

Faderens beretning fylder 80 sider. Sønnens 43 sider. Hovedparten af faderens beretning er opholdet i Neuengamme eller rettere Dessauer Ufer ved Hamborg. Der er mange fine detaljerede og konkrete oplysninger. Han nævner, at han vil beskrive det helvede, som det jo var, meget nøgtermt. Og dermed bliver virkningen og indtrykket så meget desto mere rystende og gribende.

Sønnen fortæller i sin beskrivelse mange detaljer fra Als og især Århus. Her skal ikke være opremsninger, kun enkelte eksempler. De forsøger i Sønderborg den 18. april 1944 (80 årsdagen for stormen på Dybbøl) at få forretningerne til at lukke og derved markere modstand mod tyskerne. Han omtaler deres forsøg på i Århus at skaffe sig våben. De har ingen våben. De tager pistoler fra tyske officerer - enten med hold- op eller tyveri. En gammel

Bopa-sabotør, Leif, fortalte mig engang i et interview: "Det er kendsgerning, at vi mistede flere folk i forsøg på at skaffe våben end i direkte aktioner." Carl Otto har også nogle tilføjelser til bogen "5. kolonne" om modstandskampen i Århus.

Efterfølgende nævner de begge, at det har handlet om "aldrig mere en 9. april". De mener, at politikerne ikke altid handler rigtigt. Det gjorde de ikke i 1864 og 1940. Sønnen skriver om sin baggrund for at handle - set i bakspejlet: "Det er ikke et spørgsmål, om det var kampen værd eller ej, det her var noget, jeg måtte gøre ud fra det menneske, jeg var."

Bogen har en udmærket ordliste på 12 sider. For mig, der ikke har oplevet tiden, er bogen et vidnesbyrd.

Udgivelse: Arild Larsens Forlag 2012

Forfattere: Arild Otto Larsen

Carl Otto Larsen

Pris: 185 kr. + porto

141 sider

Købes hos: arild.larsen@mail.dk

Slægten Has(s)ager

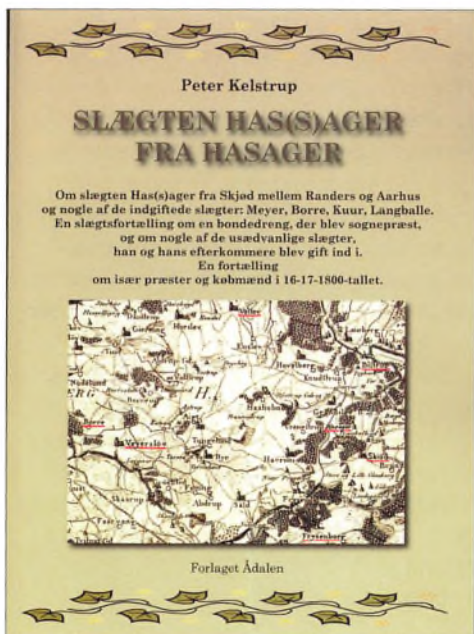
Af: Kurt Quist Nielsen

Peter Kelstrup har med bogen 'Slægten Has(s)ager fra Hasager' begået et mesterværk i slægtsbeskrivelse.

Slægten Has(s)ager med et eller to s'er beskrives nøje. Dog er det slægten Hassager, det hovedsagelig drejer sig om, da der allerede er udgivet en bog om slægten Hasager. Den har navn efter gården og egnen Hasager i Skjød Sogn mellem Hammel og Hadsten, hvor slægten boede i 300 år.

Det er en slægtsfortælling om en bondedreng, forfatterens tip2-oldefar, der blev sognepræst og gift med en præstedatter

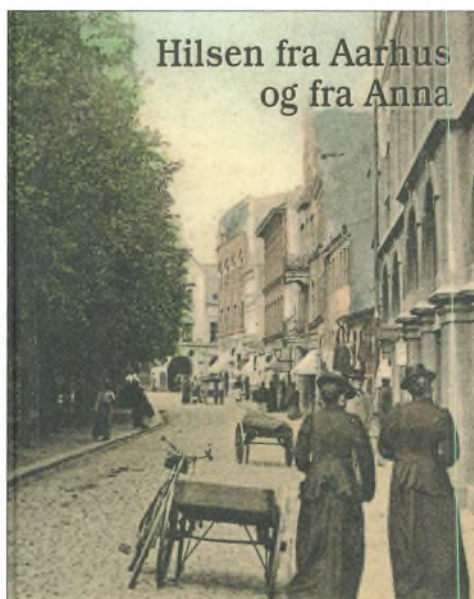

Hilsen fra Aarhus og fra Anna

Af: Ulla Lauritsen

Denne bog er endnu en bog i rækken af bøger om Århus. Det er en "billedbog" - der som det nye er opsat med gamle postkort/fotos og således også fortæller historien om postkortet. Den er opdelt i forskellige afsnit, og mange af billederne viser Århusmotiver i sort/hvid, men også i kolorerede foto af samme motiv. Det er en bog, der på mange måder er utrolig spændende og dermed i tråd med mange tidligere Århus Bøger. Det er interessant at se Århus i "Postkort-perspektiv". En god idé.

fra naboejnen, og om de usædvanlige slægter han og hans efterkommere blev gift ind i. De var usædvanlig driftige og blev teologer i flere generationer. Sønnen der blev præst og dennes hustru grundlagde en stor formue, som hustruen efter sin mands død brugte til talrige legater og Hassagers Collegium i København. Den anden søn blev købmand i Randers, hans søn igen skibsmægler og dennes søn direktør for ØK på De Dansk Vestindiske Øer.

Der fortælles en del om de indgiftede Randers-slægter, der havde været apotekere, præster, købmænd og skibsredere. Bogen er passende illustreret med fotos, kort og tegninger fra samtiden.

Udgivelse: Forlaget Ådalen

Forfatter: Peter Kelstrup

Pris: 300 kr.
400 sider

Købes hos: Forlaget

Udgivelse: Aarhus Byhistoriske Fond

Forfattere: Henrik Fode

Claus P. Navntoft

Pris: 300 kr.
174 sider

Købes i: bogladen i Aarhus

ASTA GRUNDTVIG

Liv og virke - slægt og venner
1826 - 90

Knud Søndergaard

Forlaget Vartov

Asta Grundtvig - liv og virke - slægt og venner 1826 - 90

Af: Jørgen Møller Bitsch

Det kalder forfatterne Knud Søndergaard og Lars Thorkild Bjørn deres bog om Grundtvigs tredje kone med det lange navn Asta Tugendreich Adelheid Reedtz, født Krag-Juel-Vind-Frijs (1826-90) komtesse, født på Wedelslund ved Galten den 12. marts 1826.

Bogen er på 437 sider og er flot illustreret med mange billeder fra de steder og personer, der omtales. Den er værd at stifte bekendtskab med, hvis man vil vide noget om slægtsforholdene fra Frijsernes familie i flere slægtsled til talrige herregårde rundt i landet.

Der er også god omtale af de første højskoler og markante højskolefolk, kort over stednavne med tilknytning til Asta og hendes slægt rundt i Danmark og historisk oversigt med slægtstavle af alle indgifte slægter i hendes familie. Desuden er der billedfortegnelse, kilder og litteratur, og som noget særligt er her også omtalt databasen: Asta Grundtvig, der er oprettet i Grundtvigs Bibliotek på Vartov, hvor den kan benyttes.

Det er en både historisk og spændende bog, som er velskrevet og samtidig moderne med sine oplysninger. Det er et stykke danmarkshistorie fra det attende århundrede, hvilket gør læseren opstemt og glad, hvis han har følelser og kendskab til den tid.

Udgivelse: Forlaget Vartov

Forfatter: Knud Søndergaard

Billedred.: Lars Thorkild Bjørn

Pris: 298 kr.

437 sider

Købes på: www.vartov.dk eller bestilles på tlf. 33 73 28 00

ISSN 0108-3570